

Irodalmi Jelen

XXV. évfolyam, 285. szám

2025. JÚLIUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,**
Méhes György, Szócs Géza

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **EDUARD MANET (1832–1883) festménye**

Böszörményi Zoltán

Savas éjjelek

*A mohó éj sejtjeimben, árva
gondolataimba fészkei magát.
A torkomon akadt öröm magánya
puszta kézzel áttöri a félelem falát.*

*Innen nehéz a múltba látnom,
savas éjjelek néptelen sikátorát
áztatja a fény, törött bordája
sovány melléből csúfosan kiáll.*

*Túl a határon, a sebesült nyírfák alatt
pusztul a remény, romba dől a ház.
Gyilkolnak, gyilkolnak, halottak mindenütt.
Sírnak a feleségek, sírnak a gyerekek, az anyák.*

*Lángban minden, lángban a jelen és a múlt,
félelmében hason csúszik az égen a Hold,
ágyútűzben feketén hullnak a földre a madarak,
békéről beszélek, vérembe a szó csendes álmot olt.*

Döme Barbara

Doboznyi üzenet

Megroppan a vállam, amikor felemelem a dobozt. A raktár egyik végéből fémcsikorgás hallatszik. Mindennapos zajok, mégis úgy verődnek vissza a hideg falakon, mintha csak a gondolataimat próbálnák szétzilálni. A műszak második felétől mindig nehezebbek a dobozok.

Tizenhárom van belőlük a raklapon, mindegyik harminc kiló. Tegnap is ugyanennyi volt. Tegnapelőtt talán valamivel kevesebb. Nem tudom már pontosan, mert az idő szétcsúszott. Nincs hétköznapi vagy hétvége, csak teherautók, dobozok és az a recsegő zaj, ami akkor hallatszik, amikor a testemet valami túl nehézhez próbálom idomítani.

A férjemet három hónapja elvitték a háborúba. Azóta minden megváltozott. A főállásom mellett plusz munkát kellett vállalom az áruházi raktárban, hogy eltarthassam a gyerekeimet. Próbálkoztam jobb állást találni, de vagy túlképzettnek minősítettek, vagy nem értettem a meghirdetett feladathoz. Végül maradt a raktár és a dobozpakolás. Itt szükség van minden kézre, hiszen a férfiakat, akik korábban ezt a munkát végezték, mind behívták a hadseregbe. Éjjel, miután lefekszem, rendszeresen egy árnyék kúszik be a szobámba. Azt képzelem, hogy a férjem jött haza.

Ma is a dobozokat pakolom. Pokoli súlyosak. A vállam megremeg, a gerincemen hideg verejték csorog végig, a combjaim reszketnek az erőfeszítéstől. A raktárvezető rám szól, hogy gyorsabban kéne dolgoznom. Nem mond semmi sértőt, de a hangsúlya épp elég ahhoz, hogy senkinek érezzem magam. Nőként nem itt kéne dolgoznom. Ez a férfiak helye lenne, ha lennének férfiak. De a férfiak mind a háborúban vannak. Csak mi maradtunk.

Egy pillanatra megszédülök. A raktár szürke, kopott falán gyors mozifilm pereg. A férjemmel egy parkban sétálunk. A kezét nézem, a szabályosan kirajzolódó kék ereket a fehér bőre alatt. Mindig erős keze volt, és biztonságosan tartott, ha bajba

kerültem. A film hirtelen eltűnik a falról, csak a repedések maradnak és a beléjük szorult félelem.

A raktár egyik ajtaja hatalmas csattanással csapódik ki. Hirtelen csend lesz, mintha valaki kikapcsolta volna a világ zaját. Idegen katonák lépnek be, legalább tízen, talán többen. Egyenruhájukon a jelzések ismeretlenek számomra. Egyikük a raktár végébe mutat, ahol raklapokon sorakozó dobozok várnak elszállításra. Odalép a raktárvezetőhöz, és valamit mond neki egy nyers, idegen nyelven. Nem értem, mit akar, de a hanglejtése követelő. A vezető zavartan bólint, és int, hogy a raklapokat vihetik. Néhány egyenruhás a dobozok felé indul. Ketten az egyik munkásnőt vizslatják. Az egyikük megfogja a nő karját. A lány próbál kiszabadulni. A másik nevetni kezd, megmarkolja a nő combját.

Elbújok a raklapok mögé. A raktár hideg kővén ülök, és érzem, ahogy az egyik doboz éles sarka a hátamba vág. Hallom a katonák zihálását. A lány sír. Senki nem lép közbe, én sem. Félek, hogy megtalálnak. Hallom, ahogy az egyik katona felém lépdel. Remegek. Társa utána szól, erre a katona megáll. Valaki azt kiabálja, hogy a rakodást befejezték, a dobozokat elvitték. A katonák távoznak a raktárból. Kilépek a raklap mögül, hogy fölsegítségem a még mindig síró nőt. Mire odaérek hozzá, a többiek már körbefogják. Utálom magam a gyávaságomért és többieket is. Bámulom a dobozok helyét. Mintha a katonák a raklappal együtt elvitték volna a raktárból az utolsó csepp emberséget is.

A műszakvezető szól, hogy mindenki haladjon tovább, a síró nőt kivezetik a helyiségből. A rádióban híreket mondanak. A legtöbbször nem értem pontosan, hogy miről van szó. Csak az üres szavak jutnak el a tudatomig: frontok, veszteségek, áldozatok.

Néha szállítóleveleket találok a dobozok alján. A címzettek neveit nézem – vajon milyen emberek lehetnek? Van-e, aki várja őket? Néha azt képzelem, hogy a dobozok belsejében emberek vannak, akik valahogy összezsugorodtak, és reménykednek, hogy megtalálják őket. Nem tudom, hogy ezt a hallucinációt az álmatlanság, a kimerültség vagy az örület okozza.

Az egyik doboz különösen nehéz. Az ujjaim elfehérednek, ahogy próbálom megmozdítani. Abban a pillanatban, amikor a

doboz elemelkedik a betontól, a raktár falaiból furcsa, zöldes fény szivárog, és mintha a dobozok is életre kelnének. A kezemben lévőből emberi hang szűrődik ki, halk, alig észrevehető, mégis ismerős. A raktárvezető hozzám lép, és azt kérdezi, miért álltam meg. Nem válaszolok, nem tudom, mit mondhatnék.

Munka után hazafelé tartok, a város üresnek tűnik. Az utcákon csak néhány ember baktat. A házak ablakai sötétek. Arra gondolok, a lakások is csak dobozok, amelyeket a háború ragasztott le, és senki nem tudja, mikor és ki nyitja ki azokat újra.

Itthon leülök az ágy szélére, és megpróbálom levenni a cipőmet. Az ujjaim elgémberedtek. A szobában is hideg van. A plafonon újra ott vannak az árnyékok, tudom, hogy valamit mondani akarnak. Lassan köröznek, aztán a bőröm alatt nyújtózkodnak.

Az asztalon egy vaskos gyertya áll, alig pislákoló lánggal. Nem emlékszem, mikor gyújtottam meg, talán tegnap, talán, amikor megszülettem. Fénye apró rést szakít a sötétségen, ezen folynak át az árnyékok. Hipnotizálom a múltat, talán megváltoztathatnám, ami történt.

A szoba ebben a pillanatban szűkebbnek tűnik, mintha a falak beljebb húzódtak volna, vagy csak én lettem kisebb? Anyám ringat és mesél, azt állítja, hogy a sötétség nem üres, hanem tele van mindazzal, amit az emberek nem mernek megnevezni. Az árnyékok lefolynak a padlóra.

A gyertya lángja hamarosan végleg kialszik. A szoba még hidegebb, az árnyékok eltűnnek, de a lábnyomuk ott marad a falakon, a plafonon. A falak között remegő csend összesűrűsödik, összepréseli a háború borzalmait. A plafonról lecsorgó sötétség apró, vékony vonalban kúszik a földre. Pókháló lesz belőle, halálos csapda az álmoknak.

Az éjszaka közepén felébredek. Valaki áll az ágyam mellett. A levegőben furcsa illat van, mintha fém és föld keveréke lenne. Nem merem kinyitni a szemem. A sötétben kitapogatok valamit: egy dobozt. Arra gondolok, apám urnáját egy kis dobozba tették, úgy adták ide a gyászszertartás után. Kezem az ágyban mellettem lévő Bibliára teszem, imádkozni kezdek. Egyre hangosabban mondom a szavakat, kiabálok, a „Szabadíts meg minket a gonosztól” mondatot már úgy üvöltöm, mint egy tébolyult.

Dimény H. Árpád

Lovak könnye

*amikor az elme túl sokat bolyong a sötétben,
letévedhet egy sóbányába, kétszáz évet vissza,
hatvan méternél mélyebbre, le a föld alá.
bányászruhát ölt, gyertyafénynél dolgozik,
munka után kápolnát farag, legyen hol imádkozni,
sókristály csillárokat, hogy megvilágítsák őket,
szobrokat királyokról, papokról, szentekről,
melyeknek majd elkopik lábuk és kezük évek csókjaitól.
egyetlen élet kevés befejezni egy ilyen föld alatti
katedrálist, amely klasszicista stílusban épül,
a romantikán, szecesszió át terebélyesedik,
amíg a megzavarodott elme beül a kortárs építészet
jegyében felhúzott 3D-s moziterembe.
a széles vásznon föld alatti város, akár az emberi szív,
tele kamrákkal, a kép homályos, talaja egyenetlen,
a történelem most szó szerint feloldódik,
mintha hatalmas égi idegenvezetőnk
arra utasítaná a világokat felfaló turistát,
nyalja meg bátran a hullamerev falakat.*

*a nyál könnyekkel keveredik,
mert én a lovakat siratom,
azokat a szerencsétlen igavonókat,
melyeket hevederrel engedtek le
több száz méternyi mélyre,
melyek minden bizonnyal
ott éltek le hátralévő életüket.
néhányikuk ott látta meg a nem-napvilágot.
és csak tapodtak, patkójuk szikrázott,
jártak körbe-körbe, hogy működjének a csigák,
forogjanak a vaskarikák, emelkedjenek a kosarak,*

*fel a sót, és le az ellátmányt.
gyönyörű lovak könnyeitől hízott a sötömzs.
az ember supálta az éket,
tárókban véste történeteit,
a só visított, és a harang alakú mélyben
lovak lógatták szótlan nagy fejüket.*

Özönvíz előtt

*több napja esik zuhog
a folyók már mind elhagyták medrüket
eszembe jut az ígéreted apám
hogy bárkát építesz
csak nekünk a Fecske utcában
a tömbházak közötti téren
a nagy üres pakolóban
ahol mindig fociztunk*

*szerettem Noé történetét
bosszantott hogy senki sem hitt neki
nem hitték hogy addig fog esni
amíg a víz mindent ellep
amíg minden odatesz
még a legmagasabb fák
koronái is víz alá kerülnek
talán csak a Himalája
a Karakorum az Andok
és a Pamír hegység
csúcsai bukkannak ki
mint fuldokoló emberfejek
de arról még Noé sem tudott*

*amikor mondtam neked apám
hogy mi is kellene építsünk
egy bárkát csak magunknak
ott a bazi nagy tér koszos aszfaltján
mert hely aztán van bőven
lehet-e tudunk-e
azt mondtad igen
és építeni is fogunk*

*azonnal hozzá akartam látni hanem
senki sem fog hinni nekünk
mondtam hogy építsünk
bárkát mert esni fog
az özönvíz miatt igazam lett
soha senki sem hitte
hogy bárkát fogunk építeni ott
soha senki sem hitte
hogy jönnek a nagy esők
hogy özönvíz lesz*

Tóth Péter

A névkereskedő

Az este éppen csak átúszott éjszakába, amikor a szomszéd kutyák elhallgattak. A ház előtt, a füves-gazos árok szélén álló utcai lámpa koszfoltos fénye megremegett. A sötétítőfüggöny mellett bekandikáló sárgás fénycsík gyenge hullámjeleket rajzolt a falra. A férfi elengedte a vékonyfalú, decis borospoharat, és az ajtóra szegezte tekintetét. A kopott bejárati ajtó üvegét műanyag rudakkal rögzített, az egykor fehér, csipkeutánzatú vitrázs borított. Akárcsak a szoba falai, ez is az évek alatt felgyülemlett füsttől beszürkült.

Az idegen köszönés nélkül lépett be. A sötétbarna, hasított bőrkabát és a hasonló anyagú, erősen kopott, a karimáján a sok fogástól kifényesedett kalap volt az első, amit meglátott rajta az ember. Az arca félig árnyékban maradt. Csizmája erősen viseltes, a talpa egy helyen szívesen elvált volna a felsőrésztől. Az idegen mögött a háziak kutyája dugta be félénk kíváncsisággal a fejét, majd ijedten el is tűnt. Az asztalnál ülő férfi mintha fel akart volna állni, felsőteste alig érzékelhetően előre mozdult, de meggondolta magát. Az idegen szemébe nézett, ám az gyakorlottan állta a kutakodó tekintetet. Nem jött zavarba, nem pislogott. Arca kortalannak tűnt.

Odakint a kutyák kötelességszerűen újra ugatni kezdtek. A két férfi csak nézte egymást.

Végül az idegen szólalt meg először. Előbb beljebb lépett, mint aki pontosan ismeri a helyet, és kérdőn, kicsit sietve tette fel a kérdést.

– Na, hadd lássam! Hol van?

Az asszony, aki eddig a sparheltnél állt, előbb engedélyt kérően a férjére nézett, majd elindult a másik szobába. A férfiak nem mozdultak. A nő egy pólýába csomagolt, alvó csöppséggel tért vissza.

– Kisfiú – mondta. Sok szeretet, nagy adag büszkeség és egy csipetnyi félelem érződött a hangjában.

– És mire gondoltak? – kérdezte az idegen, rá sem nézve a gyerekekre.

A férfi újra megmarkolta a zsíros falú borospoharat, kicsit közelebb húzta, de nem emelte a szájához.

– Azt szeretnénk, hogy jobb élete legyen, mint nekünk.

Az idegen, aki már sokszor hallotta ezt a mondatot, nem hatódott meg. Sőt. Bosszantotta a válasz, mert tudta, hogyan folytatódik majd a beszélgetés.

– És mennyiük van rá?

A férfi és a nő összenéztek. Félték a kérdéstől. Számítottak rá, de félték tőle.

– Nem sok. Kevés.

Kis szünet.

– De adhatunk 30 tojást is – tette hozzá gyorsan az asszony –, és van egy kis szalonna is a kamrában.

– Akkor János – jelentette ki határozottan az idegen.

– Azt nem lehet! Itt mindenki János vagy István! – fakadt ki a férfi. – Nem akarjuk, hogy földműves legyen, vagy az állatokkal bajlódjon egész életében!

A nő az asztalhoz lépett, az ura mellé. Határozottak voltak. Haragosan, vádlón nézték a jövevényt.

– Kis pénz, sok verejték – mondta ki a szentenciát az idegen, és lassan a pólyás felé fordította az arcát.

A férfi és a nő kétségbeesetten keresték egymás tekintetét. Az nem lehet – mondták némán, de mindketten tudták, hogy dehogynem. Az idegen szenvtelenül figyelte őket.

– Olcsón csak lányneveim vannak. Julis, Bözse, Kató. De már ezekből sincs túl sok. Sok a gyerek mostanában mindenhol.

– Szeretnénk, ha lenne egy kis üzlete, szatócsboltja – próbálkozott az asszony.

– Olyan nevet nem árulok! – csattant fel az idegen.

Az asszony ijedten magához szorította a gyermeket, visszavitte a másik szobába. A férfi lassan felemelte a borospoharat.

– Jöjjön, igyék! Csak meg tudunk egyezni valahogy – a hangja békítően, inkább reménykedően, mint magabiztosan csengett.

Az idegen elgondolkodott.

– Nincs sok időm, még sok helyen várnak. És fáradt is vagyok már nagyon – az asztalhoz lépett, leült az üres székre, a kalapját azonban nem vette le. Megvárta, míg a házigazda tölt a palackból, aztán szó nélkül felhajtotta a világossárga bort.

Nem néztek egymásra, nem szóltak. Feszült a csend, egészen addig, míg a hallgatás már égette a torkukat.

– Nem lehetne valahogy mégis...?

Alig volt több, mint holmi krákogás. Egyszerre valamiféle – amolyan férfimód – könyörgés és egy életről szóló alku felajánlása.

Az idegen dűnnyögött valamit, miközben a falvédőre meredt.

– Fehér selyem, csipkészlű drága kicsi kendő, súgd meg nekem, mondd meg nekem, mit hoz a jövőendő!

A házigazda elé tolta az üres poharát. Az rögtön elérte. Töltött. Színültig.

– Van egy ajánlatom. Azért a pár fülbevalóért – bökött az asszony felé, aki éppen akkor tért vissza a helyiségbe. – Adok egy Károlyt! Lehet belőle tanult ember, írástudó, talán még pap is vagy tanító, ha négy szál kolbászáért megvesznek hozzá egy Fruzsínát. Valahogy rajtam maradt, senkinek sem kell, én meg már alig bírom cipelni.

Az asszony értetlenkedve hallgatta az idegent.

– De nekünk fiunk van! – sápítozott. – És csak egy. Mit kezdünk egy lánynévvel? Rakjam a tisztaszobába? Vagy tegyem a szekrénybe? Talán még a molyok is megrágják!

Az idegen most először nézte meg alaposan a nőt. Nem szokott hozzá, hogy visszaszóljanak neki, ugyanakkor kedvét lelte a frissen támadt harciasságban. Mintha egy finom műszer lenne, úgy pásztázta végig az asszonyt cipőjétől a fejkendőjéig. A szemébe nem nézett.

– Maguk fiatalok. Lehet még gyerekekük. Jó lesz a név későbbre. Majd csendesen hozzátette:

– Gondolják meg!

Egy kislány... Az asszony elmerengett. A tavalyi újszülöttre gondolt. Alig élt néhány percet. Még neve sem volt, úgy temették el.

A férfi praktikusabb volt. Úgy érezte, nincs minden veszve. Amíg alkuban vannak, bármi lehet a vége.

– És mi lehet egy Fruzsából? – kérdezte.

– Fruzsina! – javította ki az idegen. – Lehet cseléd, kalapos... ilyesmi.

A nő álmodozni kezdett: kalapos! Aki azt a sok szép kalapot készíti, amit a képesújságban látni az előkelő hölgyek fején! Finom a kezük, szép a körmük, ápolt a lábuk.

A saját kezére, a mosástól, kapálástól tönkrement kezére nézett. Más élet. Egy másik élet.

– És milyen nevek vannak mostanság a városban? – kérdezte élénken, valódi érdeklődéssel. – Errefelé nem sokat hall az ember – mentegetőzött.

Az idegen elgondolkodott.

– Kinga, Teodóra, Zita. Judit – tette még hozzá rövid szünet után. – Belőlük akár pedikűrös is lehet.

– Pedikűrös? Az meg mit csinál? – érdeklődött az asszony, és közben magában ízlelgette a furcsa hangzású szót.

Az idegen zavarba jött.

– Azt nem tudom – ismerte be. – Én csak árulom a neveket. Nem kell mindent tudnom – azzal felállt az asztaltól, kissé sértődötten, mint akit súlyos tévedésen kaptak. – De most már jó lenne, ha döntenének! Sok dolgom van még.

A férfi is felállt. És döntött.

– Károly nem kell! – szögezte le. – Tanító van a faluban, elég fiatal, papot meg nem akarok nevelni. Legyen Ferenc! Ha olcsón megszámítja, megvesszük a Fruzsát is. Majdcsak megleszünk valahogy – abban a pillanatban hitte is, hogy így lesz, mert hinni akarta.

– Fruzsina – javította ki az idegen, ezúttal viszont nem kioktatóan, inkább elnézően, megengedően.

Az asszony hálásan pillantott a férjére. Egy Ferkót látott maga előtt, aki az udvaron rohangászik, kergeti a tyúkokat, később talán traktort vezet vagy sofőrként szolgál valahol. Meg egy csinos fiatal lányt, aki kalapokat varr egy városi szalonban.

A férfi kezét nyújtott, az idegen elfogadta. Áldomást ittak egy-egy kupica pálinkával, amit az asszony vett elő a tálalóból.

Az idegen kilépett az ajtón. A kutyák újra elhallgattak. A lámpafény megremegett. A csecsemő felsírt a szomszéd szobában.

– Igazi Ferkó! – mondta a férfi büszkén. – A mi Ferink!

Leült az asztalhoz, újra töltött magának.

Ilyés Krisztinka

Segélykiáltás

*Baljós üzenet az asztalon.
Whiskytól ázik a papír – ilyenkor
elmenekül a szó az értelemből,
csatákat vívnak a legnagyobb vadak.*

*Félek – az igazság mindig
tagadva tűr, s újabb eszméket
szül a rothadás.*

*Jobb volna visszatérni Adyhoz,
ódát szavalni, félrecsúszott
nyakkendőkben jajveszékelni,
idézni mindent: mi élt és éltetett –
elmerülni a költészetben.
Átvinni mindent, a lelket és a húst,
át, a túlsó partra – az volna jó.*

*De lám – nincs esély, hogy halmazba
gyűjthessük a valódi könnyeket.
Az átkozott csend betemet mindent,
amott a kipréselt várfalak...
Átázott papír az asztalon – ferdül a szó.
Most kinek fogom újra, de igazán,
megírni önmagam?*

A boldogtalanok szépsége

*Hajtű-fonálból van az ég
megrepedezett alsó része.
Kettétört valami a hitben,
amikor rátaláltak az emberek
a Földre – látni a hűvös
arcokat.*

*Visszatükrözi a hold a múltat:
emberek tekerik vissza az
óramánust – szépségért
ölel a puszta látvány,
emberek futkosnak
a képkeret között,
hozzáláncolták az álmokat.*

*Ezek az emberek mindent leírtak
már előttünk, ismerték
a boldogságot – nekünk már
csak egy feladat maradt idelent,
hiába térünk vissza az időkön
túlra, meg kell értenünk:
hol a halál fedőköve áll,
ott élettél végződni nem lehet.*

Murányi Sándor Olivér

Balassagyarmatról Kosdra

(Részlet egy 21. századi lovagregényből)

Hajnali négykor keltünk, hogy lovainkat lecsutakoljuk. A balassagyarmati lovardában még csend honolt. Farkas elsőnek lépett be az istállóba. Minden ló aludt még – négyükből hármat is lefeküdvé talált az istállóban (megszokott módon állva alszanak, mivel zsákmányállatok, azonnal tudniuk kell menekülni, ha jön a ragadozó). Farkas minden reggel hívott valakit a lovasok közül, hogy segítsen nyergelni. Ma én voltam a soros. Logikusan és okosan magyarázott:

– A lovat nagyon alaposan megpucoljuk nyergelés előtt. Az izzasztót jól ki kell simítani a hátán, így nem töri fel. A pokróc el kell, hogy érje az állat marját is. Erre jön a nagyon könnyű fanyereg, amit a kazahok használnak – Kazahsztánban kaptam. A kengyelszíz nálam sodort kötélből van – sodrással állítom a kengyelmagasságot.

Farkas hurokkötéssel rögzíti a nyeret. Elsőre azt hihetnők, hogy nem biztonságos maga a nyergelés, de amit Farkas használ, évszázadok óta bevált a Távol-Keleten. Mire mind a négy lovat felnyergeltük, érkeztek a többiek. Megittuk a kávénkat, elköszöntünk a házigazdától. Indultunk. A nap még csak akkor kezdett feljönni, amikor már elhagytuk Balassagyarmatot. A hajnal pírja enyhe vörösbe borította a tájat. Aszfalton rövid ideig gyaloglás, aztán lovaglás után jobbra kanyarodtunk egy földútra. Réteken haladtunk át, toronyiránt, a falvakat kikerültük. Így jutottunk el Tereskéig, ahol társunknak, Krisznek eszébe jutott, hogy itt temették el a földijét, a nagy palócot, Pál Pista bácsit, a leghíresebb magyar dudást. A népművészet mestere sírja előtt elmondtunk egy rövid imát, majd továbbindultunk Vác felé. A térkép Tereske szélén földutat jelzett, ám azt egy helyi lakos korábban dróthá-

lóval elkerítette. Kerülőt kellett tennünk. A határon véges-végig villanypásztorok voltak. A faluban még korábban megtudtuk, hogy egyetlen emberé az egész terület. Valakinek nagyon sok földje van itt, másoknak meg a kevésnél is kevesebb. Később egy sűrű erdő állta utunkat, melyen keresztül nem vezettek utak. Vadcsapásokat követve vágtunk rajta át. Aztán újra dombosabb, hegyesebb táj következett, és az egyre meredekebb lejtőkön nemhogy vágtáznunk, de ügetni sem volt könnyű. Délután négy óra előtt néhány perccel érkeztünk Nőtincsre. Itt négyes csapatunk kétfelé vált. Farkas Krisszel Vácra vágtáztunk, jómagam Balázssal, a hagyományörző huszárral Kosd felé igyekeztem. Nem kellett sietnünk – ezért is váltunk külön kizárólag erre a napra, mert csapatunk másik fele időre ment Vácra. Balázs nagyon szerette hajtani a lovat, ezért kőkemény tűzpróba következett számomra. Szűk erdei ösvényeken vágtáztunk igen hosszan – azt sem tudtam, mennyi ideig. Néha elfogott a félelem, hogy leesek a lóról. Aztán rábízta magam az állat ügyességére, csak arra figyeltem, hogy lehajtsam a fejem, ha lehajló ág alatt száguldottunk el. A nap most foltokban sütött be az erdőbe, amelynek néha megszűntek hangjai adrenalin-szintem emelkedésétől. A mozdulatok lassították, a képek némává váltak, csak a ló sörényét lobogtató szél hozott néha vissza az örök jelenből a múltba és a jövőbe, hogy örüljek annak a távnak, amit eddig megtettünk, és aggódjak azért, ami még rám vár. A baj nem a vágtaival jött. Egy sorompó mellett kellett elhaladnunk lovainkkal, amikor végzetesnek tűnő hibát követtem el. Gondoltam, biztonságban léptetünk, ezért felhívhatom feleségemet, hogy féltően érdeklődve. Már javában beszélünk, amikor Vándor úgy kerülte ki a sorompót, hogy saját teste szélességébe nem számolta bele az én lábamat. Térdem hatalmasat koppant a sorompóvason. A fájdalomtól felordítottam. Azonnal kinyomtam a mobilomat, és lefordultam a lóról. A térdem tapogattam, vizsgálva, hogy levált-e a porc, vagy sem. A bőr alatt nem mozgott semmi, a hirtelen fájdalom szűnni kezdett. – Jól vagy? – ugrott le Balázs lováról. Jó néhány percbe telt, míg felelni tudtam: – Megvagyok. Indulhatunk tovább.

Balázs párja, Hilda az előttünk elterülő faluban várt autóval. Sokat veszekedtek a zarándokúton. Balázs megbeszélte ezt a pszichológusával, aki természetesnek tartotta... Most éppen békében fagyiztak a kis eldugott falu főterén, miközben én a szünetben, lovamat legeltetve azon töprengtem, mikor jut el oda az emberiség, hogy ne hájas politikusok döntsenek zsíros ebédeknel az asztalfőn arról, hogy egy másik országban kisgyerekek szemébe üljön a félelem az otthonukba becsapódó rakéták miatt... El kell jutnunk együtt ide, hiszen ezért vállaltam a lovaglást. Békezarándoklatunk banálisnak tűnhet, de híre kelhet, néhány embert elgondolkodtathat. A változást magamban akartam elkezdni. Tudom-e őrizni családomban a békét nap mint nap? Ki tudok-e jönni lovas zarándoktársaimmal az úton, akkor is, amikor mindannyiunknak előjönnek emberi hibái a mérhetetlen fáradtságtól? El tudom-e viselni őket, ahogy nekik kell elviselni engem? Utóbbi – enyhén szólva – nem is olyan egyszerű. Saját békétlenségemen és önzésemen igyekeztem úrrá lenni a hosszú lovas út alatt. Farkas példakép volt ebben is. Nagyon hirtelen vált haragossá, de haragja pillanatokon belül elszállt. Nyugalmat, erőt parancsolt magára, és igyekezett újra kedvesen beszélni velünk akkor is, ha hibáztunk. Mert hibák bőven akadtak az úton, amelyet a világbékéért vállaltunk egy olyan világban, amelyben egyre több közeli és távoli nemzet kezdte küldeni a fegyvereket a háborúzó feleknek. Így a háború végéről csak távoli elképzeléseink vannak. A védtelen lakosság, felnőttek és gyerekek rettegtek a kiszámíthatatlan fordulatoktól. Zarándokvezetőnk egy kicsit olyan volt, mint Assisi Szent Ferenc megszelídített gubbiói farkasa. Abba az életszakaszba érkezett, amikor roppant erejét jóra kezdte fordítani, minden izmát és idegszálát a béke szolgálatába állította egyként, segített nekünk, társainknak és a lovaknak hosszú távra tartalékolni az erőnket, hogy elérjük célunkat. Már magyar földön haladtunk, ennek ellenére utunk ugyanúgy tele volt meglepetésekkel, mint a többi országban, amelyeken átjöttünk.

Balázs huszárral késő estére értük el lovainkkal Kosdot, ahol egy rendőr várt minket a feleségével, így villogó autó vezetett

minket szálláshelyünkre. A zsákfalu, Kosd (szlovákul Košd) község – mint olvastam – Árpád-kori település Pest vármegyében, a Váci járásban. A falut egykor II. András király ajándékozta a váci püspökségnek. A tatárjárás alatt elnéptelenedett, de hamarosan újranépesült. A törökök többször is feldúlták. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt két ütközet is zajlott itt, amikor Damjanich az osztrákokkal, majd Görgey az orosz sereggel ütközött meg Vác és Kosd között, a Naszály-hegy lábánál. A 20. század elején az 1950-es megyerendezésig Nógrád vármegye Nógrádi járásához tartozott. A falu szélén levő ház udvarán lenyergeltük lovainkat. Csakis az ő vacsorájuk után következhetett a miénk. Az álom nehezen jött a szememre. Amikor autót vezetni tanultam, ezt mondta oktatóm: – Nem elindulni a művészet. Hanem érkezni. – Ma este döbbszemtem igazán rá, hogy a lovaglásra ez hatványozottan érvényes. Éjszakára járt. Néma csend szállta meg a vidéket. Csak Vándor szénaropogtatása hallatszott a sötétben.

Saád Anna

Cselló

*törött hangszeren játszom
gerincem karcsún végigfut a szék előtt
nyakamra rákulcsolja a kezét
a G C D A húrok a hangszálaim
amiket lefog ujjjaival
hasamat csiklandozza a vonó lószőre
karomat vezeti végig rajta
könnyedén irányítja, amerre akarja
eddig nem úgy szólt a hangszer, ahogy én akartam
combomból hiányzik egy darab
a cselló fala törött
a zene tovább szól
de nem tudom, ki mozgatja a vonót
tovább törik-e a hangszer
vagy csak képzelem?
szorították idegen ujjak a nyakam
vagy csak álmodtam
és miattam tört el?*

trükkös kötelék a tisztelet

Mentsvár

*Meg akarom csókolni az arcod, hogy közel hajolhas-
sak, és orvul belenéznek a gondolataidba.*

*Szemed hamis tükrén játszik a fény. Az enyém
lefüggönyözött párja. Mozdulataink akadoznak, mintha ké-
nyelmetlen táncot járnánk. Most felém nyújtod a kezed, vagy
csak a csapot akarod kinyitni?*

*Ölelésre tárom a karom, mit sem sejtve ellépsz mel-
lettem.*

*Magamat akarom szeretni vagy téged?
Szerelmünk belsejében kivirágzom összegömbölyö-
dött magzatként élvezem öleléseidet.*

*Kiszorítod a levegőt belőlem, kilélegzem bizonyta-
lanságomat.*

*Nem marad tudómben szeretethiány és megfelelni
vágyás.*

Sztaskó Richard

Válasz helyett

És akkor ismét elkezdte faggatni, kérdezte erről meg arról, én pedig vagy válaszoltam, vagy nem, mert rögtön az elején kiderült, ami neked fontos, az nekem kevésbé, vagy egyáltalán nem, és ha véletlenül olyasmi került szóba, amiről nem akartam, hogy szóba kerüljön, csöndben maradtam, és arra gondoltam, ha te is így tennél, egy pillanatra meghallhatnánk azt a különös lüktetést a füleinkben —

Amikor rákérdezte az álmaimra, és válasz gyanánt a fal felé fordultam, nem láttalak ugyan, de el tudtam képzelni az arcod, amint a sértettség ráncokat húz a homlokodra, és mindkét szemhéjad egyszerre rebben, mintha ráfújtak volna, de nem volt más választásom, nem akartam az álmaimról beszélni, persze nincs titkolnivalóm, de elég hamar rájöttem, hogy az álmok csak arra valók, hogy bosszantsák a reménykedőket —

Te mindig is tudtad rólam, hogy ész nélkül is azon voltam, hogy legyek Valaki, egy olyan nagybetűs, akire majd méltán és méltóképpen lehet emlékezni, mert letett Valamit, és ezt a vágyat úgy kergettem, mintha a Minden ezen múlna, és soha nem akartam igazán felfogni, mekkora korlátja is vagyok önmagamnak —

Tisztán emlékszem a feliratra, ott díszelgett a tanterem falán, szemközt az ablakokkal, hogy mindig rásüssön a nap, hatalmas színes betűkkel, *Mindenki jó valamiben*, és azt hiszem, egy életre bebörtönzött ez a három napsütötte szó, ahelyett, hogy a remélt szabadságot hozta volna el, amire mindannyian születtünk, nem volt mit tenni, rá kellett jönnöm, hogy én a „nemvagyokjósemmibensem”-ben vagyok jó, de abban egyedülálló módon —

Pedig azt, ami igazán számít, azt az egyet tényleg szerettem volna elmesélni, mert azt gondoltam, bizonyára van valami mélyebb, önmagán túlmutató értelme, legalábbis kell, hogy legyen,

olyasfajta-féle, amire közösen rá tudnánk jönni, de külön-külön sohasem, szóval ott álltam egy keramitkockás folyosón, a félhomálytól alig láttam magam körül bármit is, aztán megéreztem, hogy valami szivárogni kezd az orromból, lassan-szelíden, akár egy hamiskás ígéret, egyből odakaptam, és az ujjamon meggyipiros folt lett a bizonyosság, és mire eszméltem, már egy hatalmas vértócsában álltam, mert az orromból úgy ömlött a vér, mint-ha zubogó vízesés lenne, habos sugárban lövellt szét mindenfelé a vérem, és ahogyan annak lennie kell, rozsdás fémszag kezdte megülni a levegőt, a félhomálytól nem láthattam tisztán, de éreztem, hogy a falra is fröccsent, és ha volt a közelemben ablak, akkor minden bizonnyal arra is jutott a vérből, hogy aztán kis patatokban folyják alá, de lambériát, csempét ugyanúgy ért a vér, kivétel nélkül, s a tócsával együtt nőtt a kétségbeesésem is, mivel semmivel sem tudtam csillapítani a vérzést, sem tettel, sem szóval, sem akarattal, csak arra gondoltam, hogy itt fogok meghalni, itt vérzem el egy keramitkockás folyosón, a félhomály ölelő árnyékában, és azt sem tudom, miért, talán ez a dolgok természetes rendje, de mondja már meg valaki, hogy ki találta ki ezt a dolgok-természetes-rendje szöveget, mert rém kellemetlen folyton erre hivatkozni, szóval ha így kell lennie, akkor így lesz, talán ez lett megírva, talán más helyett kell szenvednem, hogy megigazuljak, vagy lehet, nincs is különösebb oka, kész-pont-passz, történik, mert valaminek mindig történnie kell ebben a kozmikus táncban, s akkor, mintha ez lenne a következő logikus lépés, fölbredtem, te ott feküdtél mellettem, békésen aludtál, a párnám pedig verejtéktől volt csatakos, a szívem örülten remegett, az ajkam száraz, azt hiszem, ezt nevezik cserepesnek, nem tudom, előtte sosem éreztem még ilyennek, de később sem, szomjas voltam, és se víz, se nyál, se könny, ami enyhülést hozhatott volna, mint egy partra vetett lepényhal, úgy tátogtam lapított testemmel a menyhöz felé, a szívem továbbra is örülten remegett a bordaketrecben, és tudtam, akárhol szívesebben lennék, mint itt, akármelyik időben, de hát nincs sem vissza, sem előre, csak az elviselhetetlen és örök jelen, aztán eszembe jutott, ha most fölbrednél és

megcsókolnál, az segíthetne, persze csak rajtam, mint egy olcsó románc másfeles sortávvál írt lapjain, de nem ébredtél föl, aludtál békésen a fal felé fordulva, én pedig a mennyezet repedéseiben próbáltam értelmet találni, az egyik mintában babérlevelet véltem fölfedezni, egy másikban farkasfejet, alatta valami nevén sem nevezhető kecsességet, ott egy gerbera bólintgat, itt pedig egy sebes sodrású folyam, ami hosszában szeli ketté a hold és az utcai lámpák fényétől sejtelmes mennyezet fölém feszített síkját, ha tudni akarnám, honnan ered és hová tart, elvesznék a hullámozó vízfelszínen, s csak várnám, hogy az áradás egészen magával ragadjon, amíg még nem késő, bárcsak elmondhattam volna az álmomat, bárcsak lenne bennem olyan bátorság, amit másokban annyira irigylek, és amit, ha birtokolnék, nem is tudnám, mire használjam —

Túl sok minden, ami zsibbad, ami szúr, ami fáj, ami fölemel, aztán elereszt, és a zuhanás a pillanatnyi megálljt követően a visszájára fordított röpülés —

Arról viszont nem szívesen szólnék, hogy álmaimban egészen másnak látlak, mint az ébrenlétben, tudod, az álmaimban gyakran találkozunk képzelet szülte különös helyeken, csak állunk egymással szemben, egyikünk sem mer moccani, és egy szó sem hagyja el olyankor a szánkat, úgy tűnik, ez a néma mozdulatlanság vagy mozdulatlan némaság mindkettőnknek jár, mint egy soha senkitől nem kért, de mégis megkapott örökség, ezzel kell magunkat megváltani, ez az egyetlen lehetőségünk, holott kétséges, hogy élni tudunk vele, csak állunk és várunk, hogy történjen valami, de ennél azért mindkettőnknek többet kellene tennie, csak úgy tűnik, egyikünk sem tudja, hogyan lásson hozzá ennek a többet tevésnek, s mivel ismerlek, előbb vagy utóbb te leszel az, aki kettőnk közül ezekben az álmokban majd megteszi az első lépést, aki megtöri a csöndet, én pedig valamiért megrettenek ettől a közelségtől, és újra vágyakozni kezdek egy elérhetetlen menedékhelyért —

Mit kellene tennem, mondd meg, minek kellene ahhoz történnie, hogy ez a lélek ne legyen ennyire fáradt és elesett —

Hiszen te honnan is tudhatnád, milyen érzés az, amikor szeretnél elmenekülni, de képtelen vagy megemelni a lábad, pedig a futás lenne az egyetlen észszerű döntés, de nem tudod mozdítani a lábad, mert valami láthatatlan kéz olyan erővel kapaszkodik beléd, hogy esélytelen elrohannod, és az egyre növekvő fájdalomtól hiába kéred, hogy tűnjön el, nem hallgat rád, mert ami igazán részeddé vált, attól soha sem szabadulhatsz, neked fogalmad sincs erről, hát hogyan is értenéd meg, ha erről kezdenék mesélni, céltalan rezgés lenne levegőben szálló szavam, el sem érne hozzád, meg sem érintene —

Ha te nem segítesz rajtam, ugyan ki más teszi meg, ugyan ki lesz rá képes, mondd meg, ki, ha te nem —

Bárcsak olyannak látnál, mint amilyennek szeretném, hogy láss —

Hiszen az oltárra fölfekvő áldozattól sem kérdik, óhajt-e még valami változást a pengevillanás előtt, tudod, a távozás után fölösleges a reklamáció, és ha két sóhajtás között vállatni kezdenél egy hullócsillagot, ugyan mondja már el, milyen érzés árnyék nélkül egy pillanat alatt semmivé izzani, nehéz lenne állva maradni két egymás felé fordított tükör között —

És amikor egy nap majd arra ébredek, hogy az életem nem a tévedés szinonimája lesz, a felhők mögé képzelem a napot, és azt, ahogyan onnan fönről lepillant a reá hunyorogva tekintőkre, és nem lesz olyan kérdés, ami újabbakat szülne erre a világra vagy bármelyik másra, akkor, azon a reggelen minden tiszta lesz, csak egy rossz emlék marad a homályos igazság —

Lehetnék persze kifogás az életedben, egy fölfelé vitt hangsúly, egy rosszul fölmért térköz, vagy valami új, amitől az ismeretlenség okán természetesen csak megijedni lehet, de ha visszatartott lélegzetként inkarnálódom újra, talán lesz, aki hagyja majd, hogy néhány pillanatra rólam szóljon a „rólamnemszólható” —

Egy másik szobában, más hangok között, de hasonló repedések alatt álmodozva, volt egy beüvegezett festmény, hatalmas táj, a fél falat is elfoglaló, s valahányszor a képre néztem, elfogott a rettegés, ugyanis a patak partján, egy lejtős lanka oldalában az

üveglap és a vászon közé beszorult egy apró, sötét bogár; hogyan került oda, ma sem tudom, de ott hasalt moccanatlan, mint egy gyászfekete gyöngyszem, és akárhányszor ránéztem, szétvetett lábak, ellapított test, elfogott a félelem, mert sajnálni kezdtem azt a szerencsétlen bogarat szálnalmas végzete miatt, talán a patak túlsó partjára igyekezett, talán a lanka mögötti erdőbbe, nem tudom, de biztosan nem jutott el oda, ahová szeretett volna eljutni, s ez olyan végtelen nagy szomorúsággal töltött el, hogy megijedtem ettől a különös, sosem tapasztalt érzéstől, és persze az is eszembe jutott, mi lenne, ha egyszer én szorulnék egy üveglap alá, és sem előre, sem hátra, csak várhatnám a lassú kínokkal teli kiszenvedésem, egy lankához tapadva száradnék ki, és ez a szomjhalál pont egy festett patak partján érne, na igen, ennél szálnalmasabbat el sem lehetne képzelni, és ha azóta bármikor is nekem ront a gondolat, pont mint most ebben a pillanatban, hogy vajon min mehetett keresztül az a szerencsétlen bogár, kicsinynek és elveszettnek érzem magam, aki az elhagyatottságon kívül semmiben sem részesülhet —

Aztán egy idő után persze megunom a fal felé fordulást, te pedig azt, hogy a válaszaimra várj, hiszen, ahogyan lenni szokott, rögtön az elején kiderül, ami neked fontos, az nekem kevésbé, vagy egyáltalán nem, és nincs ebben semmi különös, mivel mindketten pontosan tudjuk, semmi értelme ennek az örökös macska-egér harcnak, szép csöndben rendezzük sorainkat, ugyanis a vonzás és taszítás tengelyére lettünk fölfeszítve, onnan nézünk szerteszét, egymásra és magunkba, oldást és kötést remélve —

Végh Attila

Átlagos vers

*Fölébredt az átlagos ember.
Átlagos mobilját keresi.
Várja, hogy fölálljon a rendszer,
üzenjen valaki: kell neki.
De átlagos reggel: néma csönd.
Ő belemélyed a jutyúbbba.
Jó látni, hogy senki se különb,
a cső a többit is behúzta.
Átlagembereket látni itt:
videón egy átlagos napjuk.
Híresek lennének egy kicsit,
nem úgy halni, mint anyjuk-apjuk,
bár ők sem értenek semmihez,
de látszanak. És csak ez számít.
Átlagezrek bámulják, ki ez,
aki most kamerába ásít.
Fölásít erre most százezer,
hisz ragadós az átlagkánon.
Millió unalom élvez el
vicceken és tragédiákon,
de néha szűrt, ibolyás fényben
saját sorsán egy-egy elmereng.
És az átlagember letérdel.
A meg nem élt várja odalent.*

Domonkos László

Miért nem lettem futballista?

Temesi Ferencnek és – esetleg – Marco Rossinak

Bevallom őszintén, T. Ferivel ellentétben engem sohasem izgatott a kérdés, miért nem lettem például (amit a rokon kérdésekre egy időben illedelmesen felelgettem, hogy békén hagyjanak) építész-mérnök vagy éppen fogorvos, rendőr, jogász, kazánkovács, tanár, vízvezetékszerelő, tűzoltó, katona, netán vadakat terelő juhász. Az viszont, hogy miért nem lettem az, ami évtizedek végtelen során át jóformán minden (nagyjából a hatodik és a tizenkettedik életév közötti) fiúgyermek akart lenni, életveszélyes, mindent elsöprő, esztelen sóvárgással: FUTBALLISTA – nos, ennek feltérképezése, úgy gondolom, megér egy-két múlt- és koridéző tanulmányt. Vagy akár néhány kósza korszellem-életkép-szeletkét ebből a keservesen gyönyörű magyar világból.

A külvárosban, ahol cseperedtem, apám kétségtelenül tekintély volt. A Domonkos Pista nemcsak városszerte ismert, kiváló szobafestőnek, de ősrégi rókusi bútordarabnak is számított, az arrafelé egyik legvonzóbb produktum – a sport – okán. A vasutas egyenruha, melynek jelvénnel ékes, prêmes nagykabátját, „ruszkisapkáját” vagy fura-jellegzetes zubbonyát-kabátját távolágtartó csodálattal, de egyféle megnyugtató megszokottsággal nézegettem, a szegedi vasutasok sportklubjának, a SZVESE-nek kitartó, ragaszkodó és színvonalas szolgálati bizonyíték-együttesét. Apámnak a MÁV nemcsak állást biztosított, tehát megélhetést, de a kor menő, vagyis a kiemelkedés, az ismertté válás útjához szükséges eszközt – a sportolást, ezen belül a futballt – is. Az 1936-ban elkészült, az ötvenes években még majdnem vadozatújnak számító, még mai szemmel is kifejezetten tűrhető külleműnek és komfortfokozatúnak minősíthető – az egykori pesti országút mentén, a Kossuth Lajos sugárút Izabella hídi, a város-

ból kivezető felüljáróhoz közeli végén levő – SZVSE-pálya apám jóvoltából szinte a család második otthonának számított: őt itt a jegyzedőtől a szertárosig mindenki ismerte, úgy-ahogy családját is. A legeslegelső ülésekből – közvetlenül a futópálya mögötti páholyból – nézhettem valamikor 1961 táján Sándor Csikart, amint tőlünk alig néhány méterre száguldott el védője mellett az obligát, bokáig legyúrt sportszárakkal (apám csak lábszárvédőnek nevezte), ördögös, közről is egészen fantasztikusnak tűnő cselekkel. Eleven roma kisördög volt ő a Rókussal szomszédos Móravárosból, bár akkor már nagymenőként, az Aranycsapatot is megjárva, MTK-sztárként tért haza, hogy porrá verje a földjeit valami kupa- vagy barátságos meccsen.

A kordokumentumok szerint 1920. augusztus 15-én Szegeden született Domonkos István bácskai (magyarkanizsai) szülők (Domonkos Mátyás, Mucsi Anna) gyermekeként. 1935-től, azaz 15 éves korától 24 évesig, azaz 1944-ig a Szegedi VSE játékosa volt, bár közben két évet – 1938-tól 1940-ig – a Szeged FC-nél töltött. 1944 májusában összeházasodtak anyámmal, s talán emiatt, talán a háború, vagy netán amiatt, ami a rokonokkal a Délvidéken történt, még abban az esztendőben felhagyott az aktív játékkal. Huszonegy-huszonkét évesen ért a csúcsra: az 1941–42-es bajnokságban az újra NB I-es SZVSE jobbhátfédjeként 13 NB I-es meccset játszott, többek között az Újpest, a Diósgyőr, a Kispest, a Csepel, a Salgótarján és a visszacsatolás után ismét a magyar bajnokságban szereplő Nagyvárad AC ellen (utóbbiak ellen ráadásul idegenben). A NAC abban az évadban még csak az 5. helyezést érte el, nemsokára azonban az első vidéki magyar bajnokként ünnepelték, de már akkor nagy csapat. Az 1941. október 12-ei váradi találkozón a Papp – Domonkos, Varga, Kalocsai – Balogi, Sebők – Korányi, Bakos, Pél, Halasi, Tihanyi felállású SZVSE-gárda megsemmisítő-megalázó 7:0-ás vereséget szenvedett a házigazdáktól, akiknél a legnagyobb sztárt, a válogatott balszélsőt, Bodola Gyulát kellett volna apámnak fognia. (Ma a nagyvárad stadion az ő nevét viseli.) „Hát az bolondot csinált belőlem, fiam”, hallom még most is Domonkos István hangját.

Az udvaron kétféle módon lehetett hódolni a labdával való foglalatoskodás szenvedélyének. A rókusi, többnyire egyemeletes házak különleges átmenetet képeztek a kicsinyített proletár bérkaszárnnyák és a szegényebb parasztpolgári porták között: a főépület földszintjén egy-két-három szoba-konyhás, emeletén ugyanennyi és ugyanilyen lakás, kicsinyke gang, végében a közös vécé. (Udvari kút csak a hetvenes évekre lett, addig a minden második-harmadik sarkon található nyomós artézi kutakhoz járt a jónép.) A főépület vagy többé-kevésbé gondozott kertet fogott közre, amelyben virágágyasok váltakoztak paradicsommal, zöldségekkel teleültetett földdarabkákkal, vagy kisebbfajta, az utcai, többnyire fakerítésig húzódó, téglalap alakú füves térség terült el, melynek szélén-közepén a poroló állt. És mivel a mi házukban ilyen tér is volt, vagy ott rendeztünk kisebb-nagyobb fejlődőpartikat, később lábtengő-meccseket, vagy – egyéni felkészülés gyanánt – az egyik területhatárt jelentő tűzfalnál gyakorolhattunk, milliószor nekirugdálva a lasztit a nagyobbbrészt már leomlott vakolat alól előbukkanó téglának, sűrű, monoton, nagy veszekedés-gerjesztő dübögésekkel, órákon át. Apám, sokadszorra ki-kinézve társas, később magányos futball-produkcióimra, egyszer jó hangosan odaszólt a kútról éppen hazaérő és befelé siető anyámnak: „No, ebbű’ fucista az életben nem lösz”. Ami nagyjából úgy hangzott, ahogyan a római szenátorok befejezték: dixi. Megmondtam, ezzel kész, nincs vita.

Persze, ezt eszem ágában sem volt tudomásul venni. Sőt: biztató és a fentieket cáfoló véleményeket kaptam úgy harmincéves koromig. A Puskás meg a Szatymazi utca sarkán, salakos térségen játszottunk Kovács Laciékkel, jobbról jött a beadás, bele tettem a lábamat, belsővel. Derékszögben változtatott irányt a labda íve, és már be is suhant a két téglá közé, vagyis a kapuba, Kovács Laci ujjongva ölelgette-csapdosta a vállamat, a hátamat: „De szép, apám, de szép!”

Azért nem volt minden fenéig tejföl akkor sem. Komáromi Karcsiék egyemeletesen mellett világ csodájára új ház épült, méghozzá egy kockaház, olyan, amelyet a falvakban egyre többet

lehetett látni. Jójáérték költöztek oda két, állandóan puffadtnak tűnő, jól táplált-fejlett fiúval, annyi helyük volt, hogy még albérelőket is tartottak – ilyen sehol sem volt Rókuson. A két egyetemista fiú gyorsan összehaverkodott Karcsiékkal, a zömök, izmos Ottó meg a langaléta Czabarka, akit Karcsi csak Zavarkáznak hívott, a kocsiút és a járda közötti füves térségre már szervezték is a meccset, egyre gyakrabban, szinte már rendszeresen. Ők voltak a két csapatkapitány, ők verbuválták a legénységüket, irányítottak, értékelték. Ottó az egyik meccs végén odaszólt a Zavarkáznak: „Te, én nem is értem, hogyan lehetett ez a Domonkos most ilyen, néha olyan jó megmozdulásai vannak...”

A sajtócsapatba is simán bekerültem, mikor a SZÚR-t, azaz a Színész-Újságíró Rangadót rendezték. Még a pestiek is odajöttek a szegedi színészek mellé, Juhász Jácint, Nemcsák Károly. Otthon, Rókuson, a Hunyadi téri Dózsa-pályán mérkőztünk, telt ház előtt. Volt ott tengernyi sör, kamerák, fotózás, minden. Mesterem-mentorom, Nikolényi Pista egyfolytában üvöltözött (velem is): „Domi, gyere hátra, a keserves életbe, Domi, hátra, Domi!!!” Aztán amikor a tizenhatos előtt jött egy veszélyes beívelés, s az ellenfél két csatára is rámozdult, egy nagy csukafejessel fölszabadítottam. Veszélyes is volt, a szemem sarkából láttam, ahogy lábak lendülnek a fejem felé, de Nikol odakiáltott: „No, ez egészen jó volt”, s én boldog örömmel feszítettem ki a mellem. Igaz, a második félidőben többedmagammal lecseréltek, de végtere is, mondogattuk, már öreg vagyok, harminc felé járok, hát persze.

Bő két évtizeddel korábban történt, hogy Albert-rajongóvá váltam. Nyolcéves lehettem, amikor az addigra már kívülről fűjt „poszt-aranycsapat”-névsor – Grosics – Mátrai, Sipos, Sárosi, Bundzsák, Kotász, Sándor, Göröcs, Budai II., Tichy, Fenyvesi – kénytelen-kelletlen módosult: a nagy magyar–svéd (3:2) és magyar–nyugatnémet meccs (4:3) után Budai II.-t az alig 18 éves Albert váltotta föl, hogy azután majdnem másfél évtizedre több nemzedék eszményképe legyen. Az 1962-es chilei vébét csak rádión közvetítették, s az össznépi rajongás dacára Szepesi ripacs

gegőzését már akkor is ösztönösen utáltam, de négy év múlva az angliait már a tévében néztük, s ámultunk Alberten. A mi generációnk évszázad-mérkőzése az 1966. július 15-i, liverpooli 3:1-es magyar–brazil volt. Én 15 évesen izgultam végig. Apám sűrű könnyek között, meglepően keveset beszélt. „Ez már majdnem olyan. Ez már majdnem olyan” – motyogta kétszer maga elé, s én bámultam rá megilletődve. Albert, mint egy nagy kígyó, úgy siklott át a világ legjobbjai között, hallottam szellemi nevelőapámtól, Dénes bácsitól, akit – úgy tudtam – egyáltalán nem érdekelt a foci. Engem szenvedélyesen. Egészen pontosan nagyjából tizenöt éves koromig. Akkor azonban jött a másik nagy métely-cirkusz, korosztályi és korszellemi alapon: az úgynevezett beat, amely hengerelt, lesöpörte a pályáról Pelét és Eusebiót, később Beckenbauert és Cruyffot, Albertékről nem is beszélve Bene Feriről, Varga Zoliról, Mészölyről, Mátrairól meg a többiekről. Amikor 1969-ben bekövetkezett a marseille-i tragédiának nevezett fordulat – a világ bajnokságok történetében először nem jutottunk a legjobb 16 közé –, már az irodalom és a remegő indulattal rejtegetett-dédelgetett 1956 bűvöletében leledztem. A november 2-i Irodalmi Újság, Déry Tibor novellái vagy Utassy József versei magabiztos hódítással vették át sziklakemény jobb- és balbekkek, gólerős centerek és szélesebb szélsők trónszékeit. Bár a hetvenes évekre a halovány feltámadás reménye, és az ekkor már ismert Végh Antal országos megrázkódtatást okozó pamflet-könyvecskéje, a *Miért beteg a magyar futball?* megtette a magáét, érdemi változást mégsem hozott. A futballban is inkább az irodalom érdekelt. Moldova György és A verhetetlen tizenegy. Tirnauer – Ásó, Kapa, Steinitz, Jascsak, Podhola, Sipőcz, Kohn Géza, Halász, Vadász, Madarász. A *Gráf, a részeges jobbhalf. A zöld-fehér menyasszony*. És a többi. Első feleségem öccse, a nálam 14 évvel fiatalabb Tamás rajongásának engedve mégis megszállottan, súlyos visszaesőként néztem a '78-as argentinai meg a '82-es spanyolországi vébét: Nyilasi és Törőcsik és Détári, ha nem is érték el Alberték presztízsét, azért remeknek láttam őket! Szoros volt a meccs, no, nagyon is.

És közben érkezett számomra a nagy nemzetközi szereplés: 1980 őszén a liszaboni Alfama negyed piacterének kocsmájában ültem többedmagammal, s miután kiderült, hogy magyarok vagyunk, a jó negyvenes, kétszáz százalékosan ibériai ábrázatú kocsmáros elkiáltotta a varázsszót: „PUSKÁS!!!” Mire én – a helyszelleme előtt tisztelegve – máris a Real híres hármásával választoltam: „Di Stefano, Puskás, Gento!” De arra, hogy a tulaj erre önkívületbe esik, arra egyáltalán nem számítottam. Mert ami ezután következett, legalább annyira hihetetlen, mint amennyire – négy és fél évtized távolából megidézve is – szívszorító és bámulatra méltó, lélegzetelállító és felemelő egyszerre. A férfiú ugyanis, mintegy transzban, kiugrott a pult elé, „Puskás! Gento! Puskás! Gento!” – kiabálta egyfolytában, felhúzta bal lábán a nadrágszárat – hegek, forradások sora, viharvert térkép a bokától a comb közepéig –, és a kiabálása már az egekig ért: „Eu Gento! Eu Gento!” „Én vagyok Gento.” Papírok, igazolványok, fényképek özöne került elő szemvillanásnyi idő alatt. Megragadta a karomat. Megrázta. Lenyomott egy székre. Felpattant, mutatni akart valamit. Fölemelt egy parafadugót, földobta, oxforddal belesarkalt, úgy, hogy az a homlokára pottyant, és kissé előredőlve, diadalmasan befejelte a pult fölött sorakozó üvegek közé.

„Én vagyok Gento!”

A negyedik vagy az ötödik pohár... Külön hátulról hozatott bor... És a ránk zúduló monológ-cunami... Senkit nem zavart, hogy egy árva szót sem értünk belőle. Illetve annyit mégis, hogy rólunk meg a mi Öcsinkről van szó. Túláradó, ragaszkodó, hamisítatlan mediterrán rajongással, olyan szeretettel, amilyen csak arrafelé, a Mediterráneumon terem. Jó srác volt, nagy vagány, klassz barát, nagy, nagyon nagy játékos, grandioso, grandissima! A legfelső fok, teljes önkívület. Igen! És Albert is. Meg Mészöly! Játzott ellenük. Mátrai! Két könyökét felemeli, úgy mutatja az egykori Fradi-hátvéd keménységét. Nyilasira meg Törőcsikre kicsit legyint. Mészöly most a kapitány, tudja. No, de Pancho! Igen, megint Ő. Könnyek, egy-két pillanatra távolba meredő tekintet... A poharakat már régóta nem érdemes számolni. Néz,

csak néz rám, néha nagy nehezen próbálnék megszólalni, de nem hagyja, s közben néz, veregeti a vállamat: „A magyarok, a magyarok!” A fejem már igencsak nehezedik, mikor kikísér, és mint egy apa vagy báty hosszú útra indulás előtt, integet, valószínűleg az idők végezetéig... A nagy Real Madrid legnagyobb balszélsője ott, a portugál napsütés délutánjában csak mosolyog, mosolyog egyre, szélesen és végeérhetetlenül.

Ám mindezek után jó a legutolsó igazi Kádár-év, az a nagyon is rendkívüli 1986, és mint minden – szerelem, politikai rendszer, életforma-életvitel, szokásrendszer, lakóhely, minden, minden – összeomlik a fociba vetett, s még mindig dédelgetett hit is, s a szó teljes és tökéletes értelmében kifordul magából: a negyven éve hódoltató birodalom csapatától kapott 0:6 megrendít. Ez a csapás kezdetben öntudatlanul, később már mind tudatosabban a klubcsapat-rajongás helyére lépő válogatott-imádat mélyen emocionális viszonyrendszerét a fonákja fordítja. Ahogyan a politikum, az illegalitás, a féllegális szervezkedés, a Jurta Színház és az MDF közeledik – a jó tíz évvel korábbi szamizdatozásból mintegy szárba szökkenve –, úgy távolodik és vész valami poszt-kádári, rossz (mosogatólé?- doh?-) szagú ködbe az elődöntők és selejtezők, szögletek és partdobások világa. És közben igen korán – már a hazugul „a csodák évének” nevezett 1989-ben! – be kellett látni, hogy helyezkedni bizony nemcsak a futballban ropant fontos, sőt, messze nem is ott a legeslegfontosabb és legkönyörtelenebb.

Hogy úgy 1987-től 2015–16-ig a magyar futball körül mi és hogyan történt konkrétan és elvontan, az események és a folyamatok, a jelenségek és a lényegi összefüggések szintjén: körülbelül úgy és annyira érdekelt, mint hogy az Északi-sarkon milyen a diabetikus édesség-ellátmánya az eszkimóknak. Igaz, Döbrentei Kornél barátom közben szinte folyamatosan, vagy legalábbis aránylag sűrűn mesélt ama híres Szocreálról, a magyar írók Kádár-korszakbéli legendás futballcsapatáról, ám Emma néni Török utcai kocsmájában Simonffy András vagy Tamás Menyus megjelenése komoly konkurenciát jelentett. Csurka István ka-

pusteljesítményei, Mezei András vagy Végh Antal kalandjai, vagy éppenséggel Moldova György történetei is sorjáztak szépen. (Utóbbival egy-két évvel halála előtt, midőn már hosszabb ideje nagyon nem akartam volna vele találkozni, összeakadtunk a Batthyány téri Vigadóban. Kornél, a futball makacs csapatszellemében, vagy legalábbis annak ellenállni nem tudva, nem bírta ki, hogy tiszteletét ne tegye a *Gázlámpák alatt* és *Az Őrség panasza* szerzőjének asztalánál. Akkor kénytelen-kelletlen el kellett gondolkodnom ennek a páratlan labdajátéknak az időtlen emberi összetartozás maradványait őrző hogyanján-mikéntjén, amely, lám, az óriási eszmei-világképi-karakterbéli különbségek dacára ott, abban az ivóban legalább egy pár perces valós és jelképes koccintás erejéig kibékít és egységbe vonz. Felhúztatja valakivel a csapatkapitányi karszalagot, sokat tapasztalt, bölcs játékvezetőként egymáshoz érinti a vadul egymásra meredő, egymástól egymillió ok miatt igen távolra került ellenfelek kezét, és tán még egy futó összenézésre is futja az erejéből-idejéből. Mint amikor a váratlanul nagyot döccenő villamoson két vadidegen ember egymásnak ütődik, majd haloványan, csupán a másodperc tört részéig egymásra mosolyognak a véletlen hülye játéka fölött, titkon érezve, hogy nagy és rendkívüli élményben volt részük: abban, hogy az emberek valahol, talán a lelkük legeslegmélyén, mégsem egészen, mégsem végzetesen idegenek egymástól.)

Aztán az Úr 2016. esztendejének június havában, annak is 15. napján egykori elnököm, akkor főigazgatóm, Bíró Zoltán (MDF, majd RETÖRKI) a titkárságról pezsgőt hozatott a szobájába, és az odarendelt tagsággal vidáman koccintott arra, hogy a Magyarországot sanda és alattomos, számító politikai célzattal még közvetlenül a meccs előtt is lenéző-ócsároló, fúró-faragó szomszédot, Ausztriát a magyar válogatott az Európa-bajnokságon nem akármilyen mérkőzésen, nem akármilyen gólokkal 2:0-ra legyőzte. Több volt ez nagy és szokatlan, rendhagyó győzelemünneplésnél, még emlékezetes diadalkitörésnél is: az örök magyar újjászületésre emeltük poharunkat. A bizonyosságra, arra, hogy életünk legnagyobb eseménye az, hogy magyarnak szület-

tünk. (Bíró Zoltán még egyetlen egyszer, néhány hónap múltán ismételte meg fenti cselekedetét: amikor Donald Trumpot választották meg – akkor első ízben – az Amerikai Egyesült Államok elnökévé.)

Az akkor elkezdődött új korszak alapvetően változtatott meg szinte mindent, főleg, ami a „miért nem lettem futballista?” örökérvényű kérdéskörének kor- és fejlődéstörténeti vetületeit illeti: föl kellett ismernem, hogy a magyar futball egészen rendkívüli módon vált mostanra végre újfent és valóban a maga helyén: nemzeti ügyé. Arról a sportágról beszélek, amelyet a szovjet hódoltság kezdete óta a panem et circenses fő eszközeként alkalmaztak, de amely ennél összehasonlíthatatlanul több. Ugyan rájöttünk, ráéreztünk tizenkilenc-húszéves korunk táján arra a szelep-szerepre, amit a focinak szántak, a fentebb végigrajzolt hullámok éltek és hatottak, olykor el- és beborítani igyekeztek, döntögetni próbáltak a lábunkról. A foci, nyilvánvaló szelep-szerepe ellenére, a szocializmusban mégis gyakorlatilag egyedül adott teret a nemzeti érzés megélésének. Ami a március 15-i ünnepeken évről évre így vagy amúgy megmutatkozott, a Népstadionban kissé másféle köntösben tette (mert ott – annyira, amennyire – tehette) ugyanazt. Az a kényszerű és korlátozott funkció, amely ily módon a futballra hárult, és a futballban fejeződhetett ki, a nemzeti válogatott szereplése kapcsán a hódoltság utáni, 1990-et követő jó negyedszázados – törvényszerű – kihagyást követően a 2010-es évekre igen-igen sajátos, eredeti és izgalmas formákban vált újszerűvé; a magyarságtudatot, a nemzeti önérzetet, az úgynevezett identitást nemzedékeken átívelő módon is másként meghatározni képes, eredeti és nagyhatású, majdhogynem rendkívüli tényezővé. És 2016 nyarára Magyarországon mindenki újra megszokhatta, hogy nemzeti színű zászlók és a koronás kiscímer alatt vonulni, a történelmi Magyarországot ábrázolni-felmutatni, a Székely Himnuszt énekelni, egyáltalán: a magyarsággal kapcsolatban bármit, bárhol nyíltan hangoztatni a legtermészetesebb szabad emberi tevékenységek közé tartozik, pontosan úgy,

mint az esti séta vagy a padon üldögélés egy parkban. Az oszt-rákok fölött aratott győzelem után és az egész EB-szereplés során mégis gigászi népünnepélyé változtak a pesti utcák, talpig nemzetiszínbe öltözött, kedves fiúk és lányok táncoltak önfel-lekten nagykörúti villamosmegállók műanyag tetőin, hogy az-tán 2021-ben össznépi fiesta alakuljon ki Fiolának a világbajnok franciák elleni gólja után a Városligetben és kismillió szórako-zóhely teraszán. A válogatott meccsek előtti többezer fős me-netek a Keleti pályaudvartól a stadionig valamikori MDF- vagy MIÉP-seregléseket idézik, nemcsak küllemükben, de szinte hangulatukban is. A címeres mezek, az indiános arcfestés vagy az új, meglepően egységes, jó ízléssel elfogadott-megszeretett-elterjedt futball-himnusz, a *Nélküled* már az elszakított magyar milliokról dalol, akikre nem figyel a világ. A *dzsungel* könyvé-nek jelszava is egészen új értelmet nyer, amint tízezrek éneklík megrendülten: „Mi egy vérből valók vagyunk”.

Valami történt, valami történik. A futballból, a futballtól. A futballal. Is.

Az idők változnak, és minden látszat dacára – változunk mi is velük. Az emblematisz képz, midőn az Izland elleni sorsdöntő meccsen az egyenlítő gólt szerző Nego Loic, majd az angoloknak Angliában a negyediket rúgó Gazdag Dániel átszellemült arccal megcsókolja mezén a Szent Koronával ékes ősi magyar címet: ennek az új, remény- és örömteli érának a szimbóluma. És hagy-juk most, hogy ehhez mennyire kellett Marco Rossi karizmája vagy Szoboszlai Dominik klasszisa, Szalai Ádám hite vagy ép-pen Orbán Viktor régi-régi keletű foci-örülete – az örökegy evi-dencia vagy éppen az évente több alkalommal, több válogatott mérkőzé-sen megtapasztalható tény sokkal fontosabb hatóerő. Az, amit Kossuth úgy fogalmazott meg: „Minő erő van abban, ha egy nemzet akar, s arra nézve, amihez nemzeti joga, amire nemzeti létérdekében szüksége van, kitörli a hazafiúi kötelesség szótárából ezt a gyáva szót: »lehetetlenség«. Az ily kitartó, az ily megtörhetetlenül állhatatos nemzeti akarat előtt az akadályok el-simulnak, s még a fátum is megtörik.”

És a meghajlott fátum fölött ott ragyog az áhítattal megcsókolt címer, a szívre tett kézzel énekelt Himnusz vagy a válogatott futballista (Sallai Roland) száján spontán kiszaladó, szinte kiszökent mondat: „Hiszen a hazánkért küzdünk...!”

Túlzások nélkül: egy, a régit furcsán újszerűvé változtató, borzongatóan kellemes folyamat kellős közepén tartunk. Lehet, éppen emiatt mégiscsak futballista (is) lettem valahogy. Még akkor is, ha akkor régen ott, Rókuson Ottó igazat szólt: „Én nem is értem, hogy lehetett ez a Domonkos ilyen, néha olyan jó megmozdulásai vannak...”

Papp Vera

Az anyag mindentudó

1.

*nem láttam
sem felnyársalást,
sem porosodó lólábakat,
a bőröm még ismeri, milyen érzés, ha lefejeznek,
az emlékezetem, percepcióm kevésbé.*

2.

*azért vájom az öklöm a folyadékkristályba, mert
mi, emberek, odáig jutottunk, hogy a pengét is
halotti pompával fedjük le.*

3.

nem hagyom, hogy megfojtson a virágnyelv.

5.

*szerettek engem fésülgetni,
esetleg virágokat fonni a hajamba,
az anyám, a szeretőm, az irigyem egyaránt,
aztán Jeanne d'Arc útjára léptem.*

6.

*olvastam Nanking meggyalázásáról,
talán felvillan pár kicenzúrázott arc
és a hozzá tartozó harsány hangok,
eszembe kell jutnia, hová rejtettem
csontjaikat.*

Vérző ujjak (Digitalis spp.)

1.

*nem mondhatom el senkinek:
az újságos állványnál nem az Ellroy-regényre figyeltem,
és nem is az amerikai képregényre,
a CCTV kamera visszatükrözte
egy trák csikócska földöntúli sziluettjét.*

2.

*nekünk sokszor nem jut
sem házasság, sem az otthon melege,
sem gyermekáldás,
helyette
egy magányos, kifehéredett urnafalba rejtjük
szeretőink fehérre és porózusra sült csontjait.*

3.

*fáj a lágyékom, mert
nem ragadhatok kardot,
helyette bilincs köt egy deformált
medencecsonthoz és egy
csésze viszkózus vérhez.*

4.

*a kötések megfeszültek,
kékülő bőrömön a pillanatban, amikor
megpillantottam a mólónál sorakozó,
műanyag hálóba fojtott kagylókat,
néhányik hívogatóan és bűzösen nyílt ki,
egyikben gyöngy is volt, feszült, akár a genny,
halak vergődtek rozsdás vödrökben,
először üveges szemük ijesztett meg,
majd az övem alól szivárgó,
átmelegítő vérzés.*

5.

*megmikrózom az egyik formalinos kisagyat,
senkit nem érdekel, hogy elloptam az olcsó
műanyag dobozból,
a számba veszem,
meleg barázdáltsága emlékeztet majd, milyen ízű
egy csók.*

6.

*kaptam tőled egy Georgia O'Keeffe-képeslapot,
az Elsötétült Kontinensről hoztad,
kellemetlenül érintett, mert úgy éreztem,
aki ezt a virágot belülről látja,
megpillantja az én lelkemet is.*

7.

*egyes radikálisok nem rajzolnak emberalakot,
tehát nem rajzolnak nőt sem,
nekik marad a vágott virág,
úgyis megfeleltethetőek egymással.*

8.

*nem választom a húst,
nem választom a családi fészket,
bezárkózom egy cseresznyefából és rózsafából
épített kunyhóba,
minden rontást elharsogok a hegytetőn,
minden vudubabát megvarrok és megszurkálók
finom kezemmel,
elégetem hormonzavart idéző gyertyáimmal,
a legszebb átokmester leszek.*

9.

*évek óta embert sem láttam, aztán
Ő megkorbácsolt.*

10.
*félek,
eladják a belszerveimet
a nápolyi halpiacon.*

11.
*legyél a
második Holdam az égen.*

12.
*amikor betörtem a Speccola ablakát, hogy
megfogjam az egyik emlősállat arzénal behintett
szőrét,
belenéztem ocsmány üvegszemébe, ami már
az összes létező
emberi gonoszságot, ízléstelenséget, ostobaságot
végignézte,
és elképzeltem,
hogyan vájnám beléd a karmaimat.*

13.
*amikor hozzám szólsz,
csak egy kérdést teszek fel magamnak:
az ilyen lelkeszegény miért nem kap eutanáziát?*

14.
*remélem, viszontlátlak a
Rorschach-teszt legcsinosabb pacájában.*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VI.

*Feltárok, lékelve nyitok
sok-sok könyvet: pásztázza több eszem,
áttetsző nyolc kezem...
Pecsettjét feltépve, feloldva élvezem:
mind élmény s töredék-titok...*
(Zorman Zelme)

An-an-ké! Anan-kééé! – szakadozott kiáltás karcolta fel a part kanyarulatát az esti tengeröbölénél. A cikkcakkos, visszhangzó görbület, a sziklás szakasz olybá tűnt, mint egy szabálytalanul megrágott hatalmas kő-kifli, melyen féltucatnyi nudista ücsörgött, várva, hogy talán rájuk ömlik a Hold üvegtáljából kicsorduló vérnarancsos alkonyat giccs-koktél sűrítménye (egyféle túlgondolt, égi *aperol?*)...

Ekkor, a fél-kábulatból eszmélő akcsoport közelébe: hatalmas, levágott végtag zuhant a tengerbe, akár egy *sors-kéz* szerű gesztus filmjelenet-foszlánya. Igen, egy bal alkar lebegett előttük. Csonkítás utáni csobbanás...

- - -

Stephen, könyökével az érdes grániton, tenyerét homlokához szorította, és bámulta kifényesedett fekete kabátujja foszlott szélét. Kín rágta szívét, bár még nem a szerelem kínja. Csendben, álmában az anyja eljött hozzá, aszott teste barna, bő halotti lepelben, viasz- és rózsaaszag, a lehelete ahogy föléje hajolt, némán, vádlón, nedves hamu bágyadt illata. Szálakra foszlott mandzsettavégén át látta a tengert, amelyet édes, hatalmas anyjának dicsőített mögötte a jól táplált hang. Az öböl karéja nagy határ zöld folyadékot zárt körül. Fehér porcelántál állt

halálos ágya mellett, tele zöld, alvadt epenyállaal, amit rohadó májából kiöklendezett, hangos, hörgő hányásrohamokban. Buck Mulligan újratorülte borotvapengéjét... – James Joyce: Ulysses (részlet).

- - -

Képjelenések, *latens* fotográfiai kirajzolódások jelentek meg a leíró vakító-fehér lapján. *Haiku*-kísérletek, vagy emlék-ürességek? Nem tudni! Mindenesetre kissé nyugtalanító, életlen *faltok*-ként rezegtek:

Két kölyök kuvasz
kunsági havazásban.
Négy sötét gomb néz

a kamerába.

Mellettük nyershús:
jégcsap-rojtos subában...

Fehér kócsag a
távli hóviharban.
Szemét kilőtték.

(*Távcső*)

- - -

Hajnali zenehallgatás: Schubert befejezetlen (*delírium*) szimfónia-részletei mosódnak össze a hűtő monoton zúgásával, zongora-etűdök (öngyilkosok verseivel ülők), Liszt C-dúr fragmentumai és ismeretlen szonáták... Fou Ts'ong zongorázik...

- - -

Megszaggatja. Meghajol. Megszakítja. Belevérzik. Meghajol. – Egy ismeretlen, arctalan (v)alaki, talán egy önjáró szellemfi: ezt írta hajnali 4.14-kor Messengeren. Majd így folytatta:

*Mongás gelegszendwich
malgás ártással:*

*Tenger-isten kalapjába
belexart egy alap-rája.*

Azóta összemósódott percek percegek el...
Most fémes csodabogarak vizsgálnak meg szusi-szerű reményeket...

- - -

A *Tibeti Halottaskönyv* ismét föllapozza önmagát: *akadály* (*gegs, bgegs, vibandha*): lehet tárgyi, személytelen, s lehet személyes, szellemlény, akadályozó démon, mely kárt, kórt, bajt okoz, megzavar, gátol a jóban; nyolcvanezer fajtájáról beszél szövegünk. Az *Akadályt Rendben Eltakarító* (*Sgrip-pa mam-par sel-ba...*): eszme-bódhisztva, egy a nyolc legfőbb *Megvilágosult Szellemű* közül, itt a *Haszonnal Véghezvivő Amóghasziddhi* kíséretének tagja, bélyege lehet a telihold, itt Mandzsusúrral közös *bélyege* a tavirózsán lebegő könyv, de tarthat kívánságteljesítő kincset és nektáros csészét, védistenként koponyakupát és görbe élő bárdot emel. Társnője itt a Tánc, másutt *Najvédjá: az Adomány*. Ó, a fura: *alap-tudat* ura!

Megnyílik az alkonyi égbolt, a horizont hanyatt dől a sötétlő tengerre. Kinyílik a *Kéjpart* is, ahol Michał (Witkowski) a parton, a töredezett-lyukacsos apró koponya-kavicsok és sistersgő hullámok mentén – hologramos holdfény-pórázra vagy fluoreszkáló köldökzsinórra kötve – *Kengurunyanyát* sétáltatja...

Befordulás-kifordulás-átfordulás (időspirál, tér-csúszkálás, ismeretlen boncolgatás)...

Hodossy Gyula

A labdarózsa újjászületése

*A labdarózsa egyik ága, kinyúlt a többiek közül,
nyúlt egyre magasabbra, hogy virágba boruláskor
lenyűgözzön minden élőt, na meg, a csillagokat,
de az irigy szél nagy erejével letörte azt,
így törtem le én is ezerkilencszázkilencvenkettő
május huszadikán egy összeroncsolódott autóban,
aztán Róm doktor újjáélesztett.*

*Cibálták, rángatták, pofozták a testem,
Hittem, mégis féltem, így hát elbújtam önmagam legmélyebb,
legsötétebb részébe, később, négy-öt hónapjára,
elkezdtém kimászni magamból, aztán kinyitottam a szemem.*

*A bokor ága, a virágkoronára esett, aztán az, szép lassan,
magába temette, minden szépségével, minden élővel,
akiket lenyűgözött, na meg, a csillagokkal együtt,
akkor, ott eltűnt egy fiatal, az élet önnön erejével hivalkodó
harsány, túl nagyratörő, szerelmes mosolygás.*

*Fehérruhás embereket láttam,
meg egy sűrűn rácsozott ablakot,
én akkor nem a kinti világról, hanem néhány finom,
édes paradicsomról álmodoztam,
de helyette, egy csövön, ebédre,
sűrű, piros, lét nyomtak belém, és tolokocsikat mutogattak,
melyiket szeretném, ha majd egyszer felépülök.*

*A labdarózsabokor időközben eltérbélyesedett,
egyik ág sem nyúlik túl a másikon, virágzáskor olyan,
mint egy mives kézzel összerakott óriás csokor,
nem török belőle, inkább vágok orgonát,
hogy elsétáljak vele, igen, elsétáljak vele,
szüleim sírjához, hálát osztani, Istenhez imádkozni.*

Edwin Morgan

Münchausen báró meséiből, 1. rész

Turczi István fordítása

Edwin Morgan skót költő (1920–2010) néhány évvel a halála előtt, 2005-ben megjelentetett egy vékony füzetet *Tales from Baron Munchausen* címmel Glasgow-ban, a Mariscat Pressnél.

A kötetben publikált tizenkét parabolaversben Morgan a nagyotmondó báró oroszországi kalandjait írja újra a maga sajátosan ironikus, szatirikus, szórakoztató módján, előszó gyanánt pedig egy levelet címez neki. A skót költő modern kori irodalomtörténeti szerepe, nemzetközi kultusza méltóvá teszi e humoros kis kötetet arra, hogy a magyar olvasó is megismerje a tartalmát Turczi István kiváló fordításában. Sorozatunk első részében a báróhoz írt levél és két vers olvasható.

Levél Münchausen bárónak

(A Letter to Baron Munchausen)

Kedves Báró!

Mivel épp most fejeztem be egy csoport önnek tulajdonított mese költői átdolgozását, úgy gondoltam, örülne, ha tudná, hogy művei még mindig élnek. Az a tény, hogy a nevét, szerintem igazságtalanul, egy bizonyos pszichológiai szindrómához kap-

csolták, bárkinek elég hírnevet jelentene, de az efféle dolgok nem tartoznak rám, és idegenek is tőlem, ezért biztos vagyok abban, hogy egyetért majd a döntésemmel. Ön a legnagyobb mesemondó, és útjaink itt keresztezik egymást. Mint költő, természetesen, meghatározás szerint mesemondó vagyok, bármi más is lennék. De az elbeszélhetőség képessége csupán akkor ötlött szemembe, miután tudomást szereztem *Az Ezeregyéjszaka meséiről*, melyek az elbűvölő Leila ajkáról hangzottak el. Vele Kairóban találkoztam a második világháború idején. Leila a csíkos párnáján ült, lábát maga alá húzta, rágyújtott egy cigarettára, és hosszú fekete haját megrázva azt kérdezte: – Ismered a Púpos és a Vezír lányának történetét? – Nem. – Nos, akkor... – és rövid idő alatt elvarázsolt. Ő volt az én Seherezádém. Egyszer megkérdeztem tőle, hogy ezek a mesék arab, perzsa vagy indiai eredetűek-e, mire ő csak nevetett, és azt mondta: aiwa, igen. *Az Ezeregyéjszaka* előtt nem voltak határok, országról országra terjedt, valami általános emberi tapasztalatra való igényt elégített ki, és ezt meg azt mondta, és az embernek hinnie kellett neki. Semmi metafora, semmi magyarázat, semmi irónia. Amikor Aladdin ellopta a lámpát, természetesen megjelent egy dzsinn! Mindez mélyen az agyamba vésődött. Bár a háború vége elválasztott Leilától. kapcsolatban maradtunk, és emlékszem, évekkel később azt írta nekem, hogy a fiunk, Mahmud, elhatározta, néprajzot és régészetet tanul az egyetemen, az ősi Egyiptom mesemondási művészetére összpontosítva. Végül a Kairói Múzeumban kapott állást. Ahogy most visszanezék, ő maga is hamarosan nyugdíjba megy, ami több időt hagy neki a családjára, és unokáját elbűvölheti az anyjától valaha hallott régi történetekkel. Ön, Báróm, láthatólag a kezdetektől ott hordozta a zsigereiben az egyszerű, merész és ironiától mentes művészetet. Amikor beszélt, elvarázsolta a társaságot. Ki merte volna félbeszakítani vagy cáfolni a nyugodt, tényszerű, visszaemlékező előadásmódját? Kiben lett volna bátorság önt megbízhatatlan mesélőnek titulálni, és azt állítani, hogy minden szava merő kitaláció, egyszerűbben szólva, hazugság? Biztos vagyok benne, hogy sokan ezt gondolhatták, de bizo-

nyítani hogyan is tudták volna? Nem voltak árulkodó kacsintásai vagy mozdulatai, a testbeszéde meggyőzően nyílt és őszinte volt, az elejétől a végéig. Elhangzott néhány vicce is, de ügyelt rá, hogy nevetéssel ne árulja el. Egy szó, mint száz, igazi világfi volt, és a világ még mindig, bizony még mindig egy rejtélyes hely, ahol időről időre megmagyarázhatatlan dolgok történnek, különösen katonákkal és sportolókkal, felfedezőkkal és az olyan kalandorokkal, amilyen ön is volt. Az a különleges és lenyűgöző erő lakozik önben, ami a művészet és a szórakoztatás lelkületében gyökerezik. És mi még csak nem is ismerjük, csupán felszínesen és szóbeszéd alapján, hiszen elbújt a munkái mögé; a történeteit másvalaki meséli, aki ráadásul egy gazember. Én mindenesetre üdvözlöm ezt a félig láthatatlan embert, aki annak elgondolására késztet bennünket, hogy mi valóságos és mi nem, mi lehetséges és mi lehetetlen, mi jó és mi problémás.

Szindbádnak van valami a hátán, mi az? – A Tenger Nagy Öregje. – De mit jelent az, hogy a Tenger Nagy Öregje? – Amiről eddig beszéltem, az a Tenger Nagy Öregje.

Maradok elragadtatott híve,
Edwin Morgan
Glasgow, 2004. május 23.

*

Cseresznyék (Cherries)

*Hívjuk sportnak vagy selejtezésnek, de a szarvast
Ellenőrizni kell, azt hiszem, ebben mind egyetérthetünk.
Ezek a falánk ropogtatók amúgy lecsupaszítják a földjeinket.
Ismerjük őket, ők is minket, megvan köztünk a kötelék.
A sámánok sem véletlenül viselnek szarvasagancsot.
Én nem rajongok a védőszentekért, de nekünk, vadászoknak*

*Is van gyenge pontunk, és az Szent Hubertusz, aki vezet
benniünket,
Hogy az erdőben látott szarvasbika agancsa a célkeresztünkbe
Kerüljön; bár tudom, nem bölcs dolog egy ilyen állatot leteríteni!
Egy szó, mint száz, a minap részt vettem egy vadászaton,
Ahol látóterembe került egy pompás példány, aki szinte
Könyörgött, hogy húzzam meg a ravaszt. A fenébe is!
Tudják, mi történt? Elfogyott a lőszerem!
Nem volt nálam más, mint néhány száraz cseresznyemag.
Próbáljam ki ezekkel? Hát kipróbáltam. Egy lövés
Eltalálta, pontosan a homloka közepén, megtántorodott,
De nem esett össze, hanem elugrott onnan.
Egyébként nem ezért mesélem ezt a történetet.
Egy vagy két évvel később ugyanabban az erdőben jártam,
És hogy, hogy nem, megláttam ugyanazt a szarvasbikát,
Nem lehetett összetéveszteni, ugyanis a homlokán
Egy tíz láb magasra nőtt cseresznyefa virított,
Amiről formás gyümölcsök csüngtek alá. Mit gondolnak,
Mi történt? Elárulom, hogy ezúttal nem hibáztam el.
S mivel éhes voltam, nekiláttam az elkészítésének.
A húsát szaftos, préselt cseresznyeszósszal édesítettem,
És az járt a fejemben, hogy ez a finom szarvascomb talán
Szent Hubertusz akaratából lett az enyém (bár voltak kételyeim).
Az élet, tudom, nem egy cseresznyével teli tál.
De soha ne hagyjuk számításon kívül a ránk váró meglepetéseket!*

*

Látogatásom Szentpéterváron

(My Visit to St Petersburg)

*Uraim – óh, és hölgyeim, kérem, nézzék el nekem!
Túl hosszú időt töltöttem el a hadseregben.
De mindez már a múlté. Itt vagyok barátaim*

Körében ebben a remek, ódon házban.

Otthonos itt, igaz? Hadd dörögjenek odakint,

A tüzelőnk és a gyertyáink, a kanapék, az újratöltött

Italok mind eme mágikus barlang részei, ahol nem hiányzik

Más, csak azok a vibráló árnyakhoz illő különös történetek,

Amelyekkel még adósak vagyunk. Az elmém zsibong, az emlékeim

Élesek és tiszták, mindent úgy mondok el, ahogy megesett.

Ítékezzenek nyugodtan, de csak miután meghallgattak.

Az igazság acélossá teszi a nyelvet és az elmét.

Nos, akkor

Vágyunk bele! Egy csípős decemberi napon az ottani szokásoknak

Megfelelően, egylovas szánon tartottam épp Szentpétervár felé,

Amikor egy megtermett, sovány és persze éhes farkas iramodott

Utánunk az erdő sűrűjéből, és maradék erejét összeszedve, zihálva

Futott nyomunkban. Mit mondjak, nem voltam boldog tőle!

Összehúztam magam a szánon, és vártam az elkerülhetetlent,

Amikor a farkas egyetlen hussanással átugrott fölöttem,

És rettenetes fogait a lovam farába mélyesztette. Szegény pára!

De ez mentett meg engem. Hogy mi lett a folytatás?

A kiéhezett fenevad, mint az örült, egyre harapdálta, falta,

Szürcsölte lovam több sebből vérző hátsó felét. Én akkor

A bakra álltam, és ostorom nyelével villámgyors ütések

Mértem a ló hátára. És láss csodát, lovam felágaskodott,

És a hámjába szorult, tehetetlen farkassal

Megállíthatatlanul vágatni kezdett, nyáladzott és

Fújtatott, míg el nem értük Szentpétervárt.

Elképzelni sem tudják, mi volt ott!

Tömegek bámultak minket tátott szájjal,

Kiabáltak és fütyültek, nagy hangzavar fogadott.

Méltó bevonulás volt egy méltósággal teli városba,

Nem gondolják?

Tommi Kinnunen

Megbánást nem tanúsított

(Négy monológ)

Jávorszky Béla fordítása

A második világháború idején járunk, az észak-norvégiai német csapatoknál munkát vállaló finn nők egy része a német fegyverletétel után gyalog indul el a Lappföldön át szülőfalujába. Irene unalomba fulladt házasságát hagyta hátra, és szomorúságában egy német tisztnél talált enyhülést...

Kaarlo Irene férje; a német katonatiszt, Klaus a szeretője, akivel megszökött; Henrik pedig a fia. Az itt közölt négy belső monológ részlet Tommi Kinnunen regényéből.

1943

Mintha bejött volna valaki az udvarra. Nem kelek föl a fotelból, de arcomat az ablak felé fordítom. Senkit nem látni. Henriktől nem jött születésnap üdvözlés, még csak nem is telefonált. Alighanem neked sem jutottam eszedbe, Kaarlo. Havas eső folyik alá az ablakon.

A viaszvirág újabb hajtásokat hozott, amelyeket koszorúba kellene kötni. Meg kellene nézni, nem száradt-e ki a földje. A boltosné folyton dicséri a növényeket: „Nálad bizonyára szépen fognak virágozni, Irene. Biztosan sok időt szánsz rájuk.” Soha nem válaszolok, mert ez magától értetődő.

Mostanában korán, már délután besötétedik. Kedvem lenne hálóinget venni és kialudni a mai napot, de úgysem lepne meg

az álom. Forrónak érezném az ágyat, a takarót pedig izzasztónak. Felgyújtom az asztali lámpát. Előredőlök, hogy megnézzem magam az asztal tükreben. Az elszabadult hajfürtömet visszasimítom a frizurámba.

Túlágosan is ritkán mozdulok ki a házból. Ebből a szobából. Nem tudom, hova is mehetnék. Emlékszel, hogyan találkoztunk és sétáltunk derült és fagyos napokon, vagy hogyan csónakáztunk nyáron? Amikor Henrik kicsi volt, fölkapaszkodtunk a hegyekre, és köszáltunk a zuhatagnál. Vagy valami mást csináltunk.

A háború következtében az utak tele vannak friccekkel, noha az ütközetek messze keleten folynak. A katonákat ide telepítették pihenőre, ebbe a nyitott, apró faluba, miután megpróbálták elvágni a murmanszki vasútvonalat. Barakkfalut és mozit és mindenféle létesítményt építettek a polgárőrség székháza mögé, a folyó túlsópartjára, de a vezérkari tiszteket rendes lakóházakban helyezték el, ahogy Henrik régi szobájában most is egy *Hauptsturmführer* lakik.

Ez az ember már nem étkezik velünk. Amúgy is ritkán mutatja velünk az időt, esténként inkább a tiszti klubban ücsörög, vagy vacsorameghívásoknak tesz eleget. Csodálkozik, milyen csendes a házunk. Egyszer kopogtatott az ajtón, és megkérdezte, rendben van-e minden, merthogy időtlen idők óta nem látott. *Ist alles in Ordnung?* Sokáig bámult be az ajtón jéghideg tekintetével. Az egyenruhája frissen volt vasalva, a csizmája fénylett. Azt választottam, hogy sokáig szoktam gyakorolni a templomban. Hallottam, hogyan megy vissza a nappalin keresztül a szobájába. Este a combom közé szorítottam a takarót.

Valaha hozzánk is jártak vendégek, emlékszel? Jóval a háború előtt, amikor Henrik még kicsi volt. Én terveztem meg a menüt, a háztartási alkalmazott meg elkészítette. Az étkező megtelt a patikus, a körzeti orvos és a kántor nevetésével. Lassan úgy érezted, hogy mindez terhes és nehézkes. A vendégek adomáit állítólag túl sokszor hallottuk már, és túl gyakran szolgáltuk fel ugyanazokat az ételeket, úgyhogy rájuk untunk. Ruhát sem volt mit fölvenned. Próbáltam új ismeretségeket kötni és új étke-

ket kitalálni. Leakasztottam a fogasról a kék öltönyödet, és szép nyakkendőt választottam hozzá.

Aztán egyre kevesebbre voltál képes. Asztalhoz ültél ugyan, de gyakran belázasodtál, vagy fájt a fejed, és le kellett dőlnöd. A vendégek meg azon töprengtek, el kell-e ilyenkor menniük, én meg bementem a hálósobádba, és megkérdeztem, hogy végül is vissza fogsz-e térni a többiek társaságába. Aztán amikor nemet mondtál, becsuktam az ajtót. Mindent kellemetlennek és vesződésesnek találtál. Nem is emlékszem, mi volt előbb: a meghívások maradoztak-e el, vagy a vendégek.

Túl szigorú lennék?

Jó ember vagy te, Kaarlo. Nem felejtet el felhúzni az órát. Egészséges vagy, nem iszol, és nem lépsz félre. Ugyanolyan bundát hoztál Ouluból, amilyen az esperesnének van, amikor a boltvezető felesége elpletykálta, hogy az a kántornét kopottnak nevezte. Nem árultad el az árát, bármennyire is kíváncsiskodtam. És jól érzed magad a templom karzatán. Eljátszod Sion összes énekét, és a templomba vezető útra is kihallatszík mélyről feltörő hangod, amikor azt énekled, hogyan jut a vándor eszébe az ott-hon hagyott kedves. Henrikről énekelsz ilyenkor?

De mindig türelmetlen voltál. Henrikre is gyakran megharagudtál, amikor a fiú még kicsi volt. A gyermek vagy túl sokat tudott, vagy túl keveset. Nem vetted soha az öledbe, és nem simogattad meg alkalomadtán, hanem ferdén növv emberpalántának tekintetted, akit fegyelmezni kell. Egyszer addig ültünk az étkezőasztalnál, míg az ötéves Henrik föl nem tudta sorolni a számokat. A gyermek az ölembe akart mászni, de én csak csóváltam a fejem. Nem volt értelme, hogy fölvegyem, mert te úgysem hagytad volna, míg össze nem áll a számsor. Igen, Henrik végül is megtanulta, és noha kételkedtél az éleseszűségében, Ouluban először elvégezte a népiskolát, majd az ipariskolát is. Jó fiú lett belőle.

De most messzebb nézek, úgy, hogy a nappalin keresztül belátok az ebédlőbe. Az asztalon egyetlen teríték van, az enyém. A házvezetónő talán többet tud, mint a kántorné. A terem sarkában nő a homály.

Mikor változott meg az életünk? Hová lett az a borzas hajú kántornövendék, aki, amikor a bohó, fiatal csitri belépett este a dómba, előbb meggyőződött róla, nincs-e tanár a templomban, aztán a zsoltárról Offenbach bűnös kánkánjára váltott? Az, aki beszámolt róla, hogyan emelgették a ledér francia nők a lábukat a magasba, és mutatták meg alsóneműjüket a közönségnek. A fiú, aki szégyenlős csókot adott a számra az orgonasípok takarásában.

Arra gondoltam, minden másképp lesz a hátralévő napokban. Hogy amikor a gyerek kiröppen itthonról, a díványon ülünk és tereferélünk. Néha elmegyünk vendégségbe. Nem jövök rá, hogy mi mindent csinálhattunk volna, mert hozzászoktam, hogy semmit. Nem veszekedtünk és nem tartottunk haragot, én legalábbis nem emlékszem ilyenre. Csak elcsendesedett az élet.

Miután hazajössz, eszel, és addig üldögélsz az ebédlőben, ameddig az udvariasság megkívánja. Aztán bevonulsz a szobádba, és lekapcsolod a villanyt. Néha hallgatózom az ajtón keresztül, de te nem csinálsz semmit, csak fekszel. Középen egészen lesüppedt a matracod. A ház megtelik némasággal, mintha a szobákban örökké vasárnap délután lenne. Semmi sem történik, semmi sem töri meg a csendet. Tudod, hogy a túlzott pihenésbe is bele lehet fáradni?

Az éjjeliszekrényen az óra ketyeg, az este egyre közeledik. Kinyújtózom az ágyon. Nagyon meleg van, noha csak később gyűjtanak be a kályhákba. Meghagytam, hogy már ne fűtsék olyan gyakran a nappalit, hiszen oly ritkán tartózkodunk benne.

Kirángatom magam alól az ágytakarót. Néha be szeretnék menni a szobádba, leülni az ágyad szélére, és letörölni halántékdóról a komorságot. Elmondanám, hogy hamarosan minden jóra fordul. Hogy várok rád, de az ember egyedül nem lehet sokáig boldog. Soha nem tudtam, hogyan kell boldognak lenni. Talán egyikünk sem tudta.

Valójában nem vágyom más érintésére, a társasági életre sem. Arra vágyom, hogy ne kelljen egyedül megtöltenem ezt a házat. Beszélgethetnénk Henrikről is, legalább egyszer. Az ő szomorú-

ságát teljes egészében eloroztad, nekem pedig nem maradt a sírásból semmi.

Magamra húzom a paplant. Nem vagyok biztos benne, hogy mostanában hogyan érzem magam. Talán sehogy.

Föl kellene kötnöm a viaszvirág hajtasait.

1945

Ki kellene mennem pisilni, de nincs kedvem fölkelni mellőled. Elmerülök az ágy puha melegében. Meztelen testemen érzem a szoba hűvösségét, pedig az imént még izzadtam. Ajkamon borostás állad szúróssága.

Az ágy meghajlik, amikor a szélére ülsz. A te hátad is vizes még, Klaus. Hasamra húzom a takarót. Egyik kezedd az ágy szélére támaszkodsz, a másikkal simogatod a hajam, végighúzod ujjad az orrom ívén és a felső ajkamon. Kinyitod a szád, de becsukod megint. Szavak vannak benned, de a torkodon akadnak, akár egy szálkás hal.

Nézem a nyomasztó szobát, ezt a szürke tapétás lyukat a házban, melyet egy helyi családtól rekviráltatok. A falon látszik az elszállított képek nyoma, a kémény oldalából valaha nyirkosság szivárgott.

De nem panaszkodom. Jó sorom van, ha sok fiatalabbhoz hasonlítom magam, olyanokhoz, akik öröme ott ért véget, hogy egy félig ismerős katona erőszakkal nekidöntötte őket a szálláshelye külső falának, és felhúzta a szoknyájukat. És nem is mindennel benneteket vádollok, németeket. Most, amikor mindenki teljes biztonsággal csak a mai napjáról dönthet, sok nő ki akarja próbálni azt, amit otthon nem merne senkinek sem fölajánlani. Olyan gondolatai támadnak, amelyekről sohasem hitte, hogy eszébe jutnak.

Felkelsz, és az ablakhoz lépsz. Elhúzod a függönyt, és kinézel. Aligha jár odakint valaki, hisz kijárási tilalom van. Kiveszel a

zubbonyod zsebéből egy doboz cigarettát, udvariasan átteszed a ruhám a székről az asztalra, és leülsz. Egyik lábad átveted a másikon. Ujjaiddal megtapogatod a cigarettát, és rágyújtasz. Le-szívod a füstöt. Hátradölsz a széken.

Nemsokára vissza kell mennem a kantinba mosolyogni. Tudod-e, hogy ha a nyelved hegyét a felső fogsorodhoz szorítod, mosolyogni is tudsz, még ha szürke fáradtságot érzel is, vagy komor félelmet? Érzem, hogyan csöpög a nedved belőlem a lepedő-re, de nem akarok fölkelni, mert neked valami nyomja a szíved.

Korodhoz képest jóképű férfi vagy, te Klaus. Sportos mellkas, szűk csípő. Hosszú ujjaid vannak, akár egy zongoristának. A mellbimbód nem tetszik, olyan nagy, mint egy kávéscsésze alja. Kinyújtod a lábad, és két ujjal húzod ki a szerszámodat a combjaim közül. Felém fordítod a fejed, de nem nézel rám, hanem oldalt, a hátsó fal piszkos papírtapétája vagy a cserépkályha felé.

Mire gondolsz ma? Kaarlo gondolatait le tudom olvasni, de rajtad nem tudok eligazodni. Bizonyára föltettem már minden kérdést, amit egy nőnek illik, érdeklődtem a kedvenc könyvedről vagy a legkedvesebb évszakodról. A válaszaidra nem emlékszem, mert azok ugyanolyan kevésbé érdekelnek, mint téged.

Most visszafordítod a tekinteted az asztallap felé, ráfújod a füstöt. Amikor visszafordulsz, nedves a szemed.

Feleségem van Frankfurtban.

Ez volt az, amin úgy kotlottál, mint tojásán a tyúk? Hiszen nagyon is jól tudtam a gyűrű után maradt bemélyedésről. Korábban is csodálkoztam rajta, mikor viseled, ha amúgy udvariasan lehúzod, mielőtt találkoznál velem. És én is gyűrűt viselek. Nem vetted volna észre?

Annelore jó feleség.

Ti, férfiak végül is nagyon egyszerűen vagytok megcszerkesztve. Könnyűek vagytok. Azt hiszitek, hogy minden a hatalmatokban van, ha egyszer háborút kezdetek és békeszerződést kötök. Azt hiszitek, hogy minden, ami nem a rendszeretek része, csak szerencsés egybeesés. Nem értitek, mennyit kell kínlódnai az ilyen percek előtt. Fiatal lányként silbakolni kell az ablakban, és

leszaladni, hogy összefussunk a kapuban egészen véletlenül. A frizuránkból ki kell szabadítani egy tincset, amit visszasimíthatok a fülünk mögé. Vagy itt, Észak-Norvégiában, a selyem alsószoknyát előbb el kell cserélni egy üveg lekvárra, azt pedig friss rénszarvashúsra, és, mintegy mellékesen, pompás kétszemélyes vacsorát készíteni belőle. Sok terünk nincs, de ami van, azt ügyesen kitöltjük.

Mi történt, te sírsz?

Olyan nehéz ez, szólsz, és a fal felé fordulsz.

Látom, hogy remeg a hasad, próbálsz a sírást visszafojtani. Ezt nem gondoltam rólad!

Nem miattam sírsz, nem az én helyzetem miatt. Te ennek a percnak a teatralitását siratod. Olyan ez, mint a ti filmjeitekben, melyekben a szigorú tekintetű nő fölládozza magát a haza javára.

Eloltod a cigarettát, és visszabújsz az ágyba. Nedves a szemed, mint egy borjúé. Az ölembe hajtod a fejed, és szipogsz. Szeretnék megmosakodni, és nem szeretnék hólyaghurutot kapni...

Annyira bánt ez az egész, Irene.

A nevemet a te nyelved szabályai szerint használod. Miért nem tanulod meg, hogy úgy szólíts, ahogyan kell?

Felfésülöm a hajam, igyekszem a lapokban látott minta szerint szép német frizurát csinálni. Tűnődöm, mit gondolok arról, ha kitudódik a dolog. Engem ez nem zavar. Nem férjet kerestem magamnak, sem örök boldogságot, sem családi sírhelyet. Egyre csak azon csodálkozom, hogy te minek beszélsz közös jövőről. Vagy azt hiszed, hogy egy nőnek ez tetszik? Gondolj bele, mit lett volna, ha hiszek neked. Összecsomagolok és követlek. Aztán majd az otthonod ajtajában jó napot kívánok Annelorénak. Ne kérdezd, mit terveztem veled, mert én magam sem tudom. Ha egyáltalán terveztem. Érintésre vágytam, és azt megkaptam.

Simogatom a hajad. Ha egyenruhát viselsz, mindig tudod, mit kell tenned, de ruha nélkül eltévedt gyermek vagy csupán. Ha abbahagyom a simogatást, fejeddel a kezembe böksz, mint a gyengédségre vágyó kutya. Megcsókolom remegő homlokodat, noha szeretnék már megmosakodni és lehúzni a lepedőt, mielőtt még

a nedved beleivódik a szalmazsákba. Ebben a szobában nincs másnak helye, csak a te viharzó érzelmeidnek.

1926

Nevetésed nyomán lehullik a hó a fákról. Belecsimpaszkodsz egy fiatal fenyőbe, és a meredek emelkedőn megpróbálod följebb tornászni magad. De nem bírod megtartani a tested, a kesztyű nem tapad, és visszacsúszol oda, ahonnan indultál.

Hová tartasz? – kérdezem.

Nem felelsz, nevetesz csupán. Fogaid megcsillannak a napsütésben, a tejfogak is, a véglegesek is, amelyekre olyan büszke vagy. Nemsokára fent is végleges fogaid lesznek, noha nem győződ kívánni. Nagyfiú vagy már.

A nevetésed rám is átragad. A hóba gázolok, megteszek néhány lépést, följebb tollak a fenekednél fogva, hogy föl tudj mászni. Az alacsony emelkedő feléig tornászod föl magad. Felállsz, és megfelelő támaszt keresel a lábadnak. Még feljebb szeretnél jutni? Megint a fiatal fenyőcsemetéket nézed, és próbálsz följebb kapaszkodni. Jó, nagyon jó, nagyon jó, biztatlak és tapsolok, noha a kesztyűk csattogását nem hallani.

Több éve élünk már nélküled ebben a községben, ahol a családokban az őszi tarlón vagy a tavaszi jeges havon minden évben születik egy gyermek. Én is csak a te világrajöveleddel váltam menyecskéből anyává.

Soha ne felejtsd el, hogy te vagy a legjobb dolog, ami velem történt valaha. A nevetésed, butácska történeteid az ebédlőasztalnál, a gyerekszoba ajtófélfáján hetente ceruzavonallal jelölt magassági adatok. A reggeli ajtónyitás, amikor fölébredsz, és kikukucskálsz a szobádból. A lábdobogásod, amikor észreveszed, hogy a szófán ülve várok rád. Kitárt két karod, amikor odafutsz hozzám és megölelsz, még éjszakai álomtól kócosan. Mivel neked ott vagyok én, semmiben sem szenvedsz hiányt.

Kaarlo távolabb állt, és arcáról sütött a türelmetlenség. Előbb csak álldogált, türelmetlenül meredt maga elé, és arra várt, hogy odafussunk hozzá. Most úgy döntött, hogy megharagszik.

Apád magányos vándor. Nem osztja meg velünk a világnak azokat a részleteit, amelyeket észrevett. Ha lát egy harkályt, egyedül kémleli, és esetleg este említést tesz róla nekünk. Szerinte a közös séta az, amikor ugyanazon az úton járunk.

A téli fagyok már fölengedtek, és érezni az arcunkon a márciusi napsütést. Te egy lépést feljebb kapaszkodsz, aztán kettőt visszacsúszol, és számodra nem az irány a fontos, hanem a válalkozás öröme. Kaarlo tesz néhány türelmetlen lépést.

– Muszáj fölszántani ezt a dombot?

– Egy pillanat és jövünk.

– Bepiszkolódik a ruhája.

Miért aggódik emiatt? Hiszen nem ő mossa ki.

Kaarlo úgy dönt, hogy értünk jön. Bárcsak hagyna játszani téged, hisz hosszú ideig olyan hideg volt, hogy nem lehetett kint tartózkodni a szabadban.

– Hol tébláboltok megint?

A lélegzete páraként gomolyog a levegőben. Úgy figyel téged, mint valamikor az ajtónyíláson át, amikor csecsemő voltál. Nézte, hogyan csiklandozom a talpad, és hogyan cirógatom az orcád, és mindig velünk akart lenni.

Ott csúszom le, mondd, és mutatod apádnak a bucka oldalát, de megint egészen az aljáig lecsúszol, és nevelsz.

Rendben, mondja, és a mosolyából sejtem, mi következik.

Ő akar megtervezni és megszervezni mindent, megmutatni, melyik a helyes út, és kiválasztani a legmagasabb fenyőt. Te a hátadon fekszel a hóban, és várod, hogy mit mond apa. Nemsokára azt mondja, hogy menj előbb jobbra, azután balra, ide vagy oda tedd a lábad. Számára a cél a fontos, nem az út, és nem is a játék, és végül mindennek méreg és sírás lesz a vége.

A hideg átjárja az egyujjas kesztyűmet, és fázni kezd az ujjam. Topogok egyhelyben, azután elindulok. Minek ácsorogni itt, amikor a játék már el van rontva. Csak meg kell kerülnünk

Kiviharjut, azután hazamenni, igaz, úgy hosszabb az út. Te rögtön felkelsz a hóból, és úgy szaladsz utánam, mint egy hűséges kölyökkutya. Kis kezedd megfogod a kezem. A kabátod hátoldala csupa hó. Megállok, és leveregetem rólad. Te Kaarlót nézed, aki a hókupac mellett áll, és utánunk bámul.

– Ne törődj vele – vigasztallak. – Apád mindig ilyen.

1944

Vízre tolom a csónakot. Néhány hullám meghintáztatja az orrát, de aztán olyan mélyre merül, hogy hallani a csobogást az oldaldeszkákon. Beakasztom a villába az evezőket, és kievezek a tóhátra. Az ülőpad egy kicsit kemény. Mosolygok.

Kinek a csónakja ez? És miért hagyták a parton? A folyók innen kelet felé tartanak, ezeken tehát nem lehet nyugatra menekülni.

Fräulein Irene!

A gépkocsivezetőd a parton áll, és kiáltozik. Bizonyára te mondtad neki, hogy tartson szemmel, Klaus.

Hova megy, Fräulein Irene?

A sofőr egyenruhája piszkos. Hol vagyunk vajon? Tudom, hogy Finnországban, mert az erdők nem változtak még át jeges-tengeri tundrákra. A menetoszlopaitok föllazították a sáros utakat, és a hadtáp a községben rekedt, mert a teherautók beleragadtak a sárba. Az észak felé visszavonuló csapatokat félelem tölti el, és mert komolyan veszitek, hogy a finnek átadják a távoli szovjet lágereknek a foglyaikat, sokan inkább öngyilkosok lesznek, mintsem megadnák magukat. Visszaintegetek a gépkocsivezetőnek, de ő nem hagyja abba. *Vigyen magával engem is, Fräulein Irene! Így nincs biztonságban!* Nem evezek vissza. Hogyan tévedhetnék el egy kis erdei tavon? A szovjet csapatok pedig több tíz kilométeres távolságban vannak.

Az este már hűvösödik, de a víz még meleget lehel. A szemközi partról idehallatszik a darvak krugatása. Egyikük a parti

nádasban gázol, és halat keres. Nemsokára ők is itt hagyják ezt az országot, és megszöknek a közeledő tél elől. Én is mindig gyűlöltem az őszt tompaságát, de ebben az évben minden másképp van.

Tükörsima a víz, az evezők nyikorognak horgaikban. A gépkocsivezetőd leült egy kőhalomra, és onnan figyel. Kemijärviig törte a fejét, hogy kisasszonynak vagy asszonyomnak szólítson, és mind a kettőt felváltva használta. Alighanem akkor elmagyaráztad neki, hogyan is áll köztünk a dolog, mert azt követően következetesen *Fräulein*nek szólított.

Behúszom az evezőket, és a zsírpapírba csavart csomagot az ölembe veszem. Szendvics és tej. Semmi finn örleményből készült háborús kolbász, hanem szép vastag meetwurst-szeletek egy karéj kenyéren. A kenyér is fehér és puha. Hol vesztek ti még ilyesmiket? Termesztetek még búzát a Rajna-vidéken, kicsépelitek, és elkülditek ide Európa legészakkeletibb sarkába?

A ház mögül katonák ömlenek ki a partra. Leteszik benzineskannáikat, és várakoznak. Nem látni köztük egyetlen tisztet sem. A szauna irányába fordulok, de ott nincs mozgolódás. Sokáig bíjátok a forró gőzt.

Most észrevesz a parton lévőek egyike. Megböki a mellette ülőt, az ujjával mutogat, és elneveti magát. Nevet a másik is. Fölemeli a kezét, tölcsért csinál belőle és kiabál. *Vegyen fel engem is, liebe Frau, és lesz még egy evezőse!* A többi katona röhög, de a gépkocsivezetőd fölpattan, és magyaráz nekik valamit. Nem hallom, mit, mert háttal van nekem. A nevetés abbamarad, de ez nem elég a gépkocsivezetőnek. Fölemeli a hangját, és a szauna felé mutat. Az egyik férfi, az, aki először vett észre, felemelkedik. *Entschuldigung, liebes Fräulein.* Megalázkodást érzek a hangjában.

Nem válaszolok. Hátat fordítok nekik, és a szemközti partot kémlelem, megeszem a szendvicset, és iszom a tejből. Olyan gyorsan történt minden, hogy magam sem értem, hogyan kerültem ide. A nap lebukik a fenyves mögött. Párás köd száll fel a folyóról. A meetwurst sós, zsíros ízét érzem a szájpadlásomon.

Nyílik a szauna ajtaja. Előbb egy idősebb, kövér férfi lép ki rajta, őt fiatalabbak követik. Látlak, Klaus, és integetek. Csak nadrág van

rajtad, és csizma, az inged és a zubbonyod a karodon. Keresel a tekinteteddel, de nem feltételezed, hogy kint vagyok a tavon.

A parton üldögélő katonák fölemelkednek, és egyikük odafut jelenteni. A kövér tiszt hallgatja. Hátrafordul, és kérdez tőled valamit, azután bólint a katona felé. A katona ráparancsol a parton állókra, hogy fogják a benzineskannájukat. A férfiak eloszlanak, egyikük az istállóba tart, ketten a főépületbe. Egyikük lemegy a partra, a csónakházba, egy másik az erdőbe indul, hogy megkeresse a csúrt. Ketten bemennek a szaunába. A nyitott ajtón át nedves gőz szökik ki a szabadba. A tisztek egyike visszajön a bejáratához, és egy fogasról lekapja a sapkáját.

Átnézek a túlpartra, de a darvak már nem látszanak. A lángok melengetik a hátamat. Minden egyes láng, minden egyes főlgyújtott épület eltávolít az Isten háta mögötti falutól és a háztól, melynek falai szomorúságot árasztanak. *Fräulein Irene!* A gépkocsivezetőd kiáltozva hív, aztán bekapcsolódsz te is. Dallamos és mély a hangod. *Irene!*

Szerelemről szó sincs a mi esetünkben, Klaus. Az ujjamon forgom a jegygyűrűmet, és amikor lehúszom az ujjamról, a *Frauból* végleg *Fräuleinné* változom. Először be akarom dobni a gyűrűt a tóba, de aztán leejtem a csónak alá, fizetségül a tulajdonosának, ha visszatér valaha. Visszacsomagolom a szendvicsmaradékot a zsírpapírba, és megragadom az evezőket. Holnap, ti tisztek, a napi út után még egyszer szaunáztok, számomra pedig nincs visszatérés előző életembe.

TOMMI KINNUNEN finn író 1973-ban született Kuusamóban. Turkuban él. Nagysikerű regényei közül a *Négyesút* jelent meg eddig magyarul. Többször jelölték Finlandia-díjra.

A szerző *Megbánást nem tanúsított* című új regénye, amelyből az itt közölt részletek valók, ősszel jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában, Jávorszky Béla fordításában.

Lénárd Sándor

Öt vers az Orgonairkából

Németh István Péter fordításai

Ajaksíp

(Flötenprinzipal)

*Akárha keményfémből a fal
Erős vár jó védelmező
Orgonán az ajaksíp – ez ő
A világ összes ördögét
sem kell félnem már hogy ő véd
S mindőnk lelke bizton szárnyal
Fönt a korálok hangjával*

Oboa

(Oboe)

*„Jaj mekkora kín
Reszkettet szívben és burkain
Vajon mi e sok csapás oka?”
Hogy ki nem zengheti az érces orgona
Panasz nem segít sírás sem soha*

*Csak nádjával egymaga
A reszkető halk oboa*

Orgonafújtató

(Der Blasbalg)

*Fáradtságos munka folytán
Teremthető csak meg minden Szép
Némán munkál a fújtató ám
Összes hanghoz adja lelkét*

*Sípköböl búg lélegzete
Hosszan szárnyalhat dalokon át
Olykor zihál s nincs több zene
Ha vér önt előtte koponyát*

Orgonasípok

(Das Rohrwerk)

*Gonosz és gyáva fajzatok
hogy játsszam néktek e kis dallamot?!*
*Kamarahang s éles Fisz adott
Süvöltse minden síp ahogy*

– reccs! – a templom-kárpit hasadott

Brácsa

(Viola)

*Ha idegenben érne az éjszaka
s a nappal is oly színtelen
Egy brácsának mindig lesz jó szava
Hozzád és húrja szólít neveden*

*Füledbe ha emberi hang nem hatol amott
Ha úgy érzed bánatból több már nem lehet
A brácsa-dal vigasztalásodba fog
és megsimítja fejed*

LÉNÁRD SÁNDOR (1910–1972). A kiváló orvos-író-költő családjában otthon németül beszéltek, majd 1920-ban Ausztriába költöztek, az ifjú Lénárd Bécsben folytatta tanulmányait, és a német „második anyanyelve” lett. Később számos munkáját írta németül.

Az 1947-ben megjelent *Orgelbüchlein* című karcsú, ám annál szebb verseskötetkéje mindössze tíz verset tartalmaz. Lénárd Sándor gyönyörű kiadványához a szintén magyar származású Amerigo Tot metszetei szolgáltak illusztrációkként. A kötet valamennyi költeménye a muzsikáról szól, amin ma már nem csodálkozik senki, hiszen Lénárd maga is játszott orgonán, Brazíliába érve pedig megnyerte a Bach műveltségi versenyt a fővárosi televízió stúdiójában. Az ott nyert összeg hozzásegítette, hogy fölépítse a dzsungel szélén házát, rendelőjét.

A versek közül több is szakrális töltetű. Lénárd *Oboa* című művében az orgona akkor némul el, amikor Jézus megkínzott szívéről kellene szólnia. A költő szerint az orgona helyett már csak az oboa képes a Keresztút kínját kifejezni. Arra, hogy a Keresztúton vagyunk, az is utal, hogy a vers első három sora idézet Bach *Máté passiójának* szövegkönyvéből. (E tételben szólal meg két oboa a partitúra szerint.) Az Ajaksípban nem is kétséges, hogy az „Erős vár jó védelmező” sor az ismert zsoltárszöveg és annak lutheri parafrázisa. Az *Orgonafújtató* című vershez olyan illusztrációt metszett Amerigo Tot, amelyen a vérrel előntött fej elvéthetetlenül a töviskoszorús Jézusé. Az *Orgonasípok* Krisztus halálára utal: ekkor hasadt meg Salamon templomának kárpitja, és támadt a sötétség, tört ki a vihar.

A muzsika vigasztaló és megtartó erejéről Lénárd Sándor hasonló szépségű verset írt *Brácsa* címmel, mint Rilke *Die Nachbar* című költeménye. Lénárd versében a viola/brácsa a hangszer, Rilkénél a Fremde Geige/idegen hegedű.

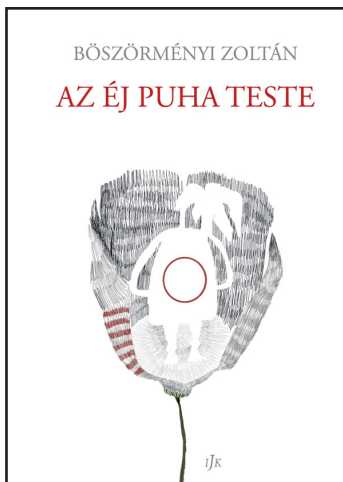
Piroska Katalin

Emberi sorsok egyénre szabva, mégis univerzálisan ábrázolva

Néhány gondolat Böszörményi Zoltán
újra kiadott regényéről

A mű első változatát, gondolom, sokan ismerik. Mikor először (2008-ban) az Ulpius-ház gondozásában megjelent, sokat beszéltek róla kritikusok és olvasók egyaránt, s azóta – a szerző közlése szerint – több mint 9000 példányt adtak el belőle itthon (értem alatta Erdélyt és az anyaországot). Népszerű külföldön is, lefordították németre, románra, oroszra, franciára, angolra, a legnagyobb sikere ez utóbbi nyelven volt, megjelenésekor a hónap könyve lett. 2009-ben a szerző megkapta érte a Gundel-díjat olyan jelöltek előtt, mint Krasznahorkai László és GreCsó Krisztián.

Évek múltán azonban – a könyvet újraolvasva – az író nem volt vele teljesen elégedett. „Amikor a legutóbb újra elővettem *Az éj puha teste* első kiadásának szövegét, tíz oldal után úgy döntöttem: ez nem maradhat így! (...) A szerkesztéshez – vagy ahogyan én hívom: reszeléshez, tisztogatáshoz, fényezéshez – idő kellett. A végeredmény itt van Önök előtt, tisztelt olvasók” – írja a könyv előszavában.

A könyv második oldalán az impresszumban közöltek szerint a most – 2025 elején – „közölt szöveg a végleges, hiteles nyomat”. Mondhatnánk úgy is: ez az igazi *Az éj puha teste* című regény. Ezért (is) fontos most a könyvvel újra foglalkozni.

Az éj puha teste első változatáról számos elemző kritika készült, ebben az írásban nem áll szándékomban ezeket összegezve a mű teljes, aprólékos elemzését elkészíteni, én arra vállalkozom, hogy – a regény lényeges vonásainak bemutatása mellett – a mű olyan részleteire hívjam fel a figyelmet, amelyek szerintem igen értékesek vagy érdekesek, de eddig ezekkel mások kevésbé foglalkoztak.

A kötet megjelenésével most már teljes az átdolgozott regény-trilógia, hiszen Böszörményi Zoltán ennek a másik két könyvét is „újrírta”. *Az éj puha teste* a sorozat „közepe”, az első kötet a *Regál*, ebben a főhős, Tamás, aki lényegében mindhárom mű központi szereplője, az otthoni zaklatások elől – családját hátrahagyva – külföldre szökik, majd menekülttáborba kerül. Az első rész az ország elhagyásáról, majd a lágerben töltött időről szól, innen indul tovább a tengeren túli befogadó országba. A második a repülőutat mutatja be az új haza felé, illetve a beilleszkedés első lépéseit. A harmadik könyv címe *Míg gondolom, hogy létezem*, ebben már együtt van a családjával, és igyekszik megtalálni a helyét az új világban.

A főszereplő Tamás alakját, változatos életútját a szerző saját élettapasztalatainak felhasználásával alkotta meg. *„Irigylésre méltó, amiért a szerző ennyi életet élt meg szegénységtől a gyár-iparosig, az elnyomástól a szabadságig, a pokoltól a mennyországig – írta egykor az íróról Szöcs Géza. – A trilógia sokaknak tanulságos és élvezetes lesz, nemzedékünknek azonban tankönyve lehetne”*, hiszen annyira szemléletes, ahogy az 1960-as, '80-as évek Erdélyéről, a kivándorlásról, az ausztriai menekülttáborról, a 20. század második felének Kanadájáról ír. A szerző azonban nem akarta könyveit dokumentumszerű adatokhoz kötni. Erről így ír az előszóban: *„Egyik regényben sem tüntettem fel a cselekmény helyét, idejét; nem neveztem meg országot, nyelvet és pénznemet. Az érzelmek és történések univerzalitására törekedtem.”*

Talán az univerzalitásra törekvés miatt nincs a szereplőknek családneve, a keresztnév pedig nem sokat árul el az illető nemzetiségéről (a mű szereplői Tamáson kívül: Walter, Zénó, Vanda, Viktor stb.). Az olvasó azonban könnyen rájön, hogy Ausztriáról, Kanadáról, Magyarországról, Erdélyről van szó.

A korrajz, a társadalomkritika talán pontosabb lenne, ha nem csak következtetni lehetne a történelmi háttérre – de az írónak ezzel is célja van. Mandics György erről így ír a művet elemző kritikájában: *„...itt nem valamilyen realista visszaemlékezést kapunk, nem Böszörményi Zoltán alteregója Tamás, (...) a regény teljesen más célt szolgál: azért mutat be nekünk különféle szereplőket, akik különböző társadalmi és élethelyzetekben élnek és cselekednek e regény lapjain, hogy e helyzetek eredményét látva erkölcsi döntések megtételére sarkalljon bennünket. Az absztrakció azért van, hogy a mű példabeszéd státuszát hangsúlyozza. S bizony nem felületes prédikációk ezek. A sok pénz vélt magasából tudósít arról, a pénz nem boldogít, s erkölcs nélkül minden út a nagy nihilbe vezet.”*

A könyv remek előszava lényegében elmondja a regény keletkezéséről, szereplőiről, szerkezetéről mindazt, ami ahhoz szükséges, hogy az olvasó a megfelelő tájékozottsággal fogjon neki az olvasásnak (de a kötet lényegében úgy van megírva, hogy enélkül is érthető, követhető).

A majd' ötszáz oldalas mű eseményсора izgalmas, olvasmányos, nagyszámú szereplőgárdája színes, összetett jellemű egyéniségekből áll, van benne szerelem, erotika, féltékenység, árulás, társadalomrajz, még krimi is. Ezek alapján akár az értékesebb bestseller könyvek közé is sorolhatnánk, de sokkal-sokkal több, mélyebb egy bestsellernél. Túlmutat ezen a műfajon a szereplők lelki összetettsége, a bonyolult emberi kapcsolatok ábrázolása, a mű filozofikus háttere, mely végigkíséri az egész alkotást.

A könyv bravúros szerkezeti megoldása a „regény a regényben” technika: a műben az író közli a szövegét annak a fekete fedelű, aranyozott betűs könyvnek, amelyet Tamás a repülőtér többnyelvű könyvesboltjában vásárolt az indulás előtt, és a gépen kezdett olvasni. Ez a *Klub az Eddy bárban* című krimi. Az

elkövetkezőkben párhuzamosan futnak *Az éj puha teste* „valóságos” és a betétregény fiktív eseményei, az olvasó az egyik világból ugrik át a másikba, a két történet váltakozása feszültséget és várakozást generál, folyamatosan fenntartva a kíváncsiságot. Ez a dramaturgiai eljárás különleges dinamikát ad a regénynek, és segít abban, hogy az olvasó aktív résztvevővé váljon, folyamatosan reflektálva az olvasottakra.

Tamás a könyv nagy részét az utazása idején olvassa, miközben új hazája felé repül, és tele van reménnyel, bizakodással, hogy egy igazabb világba fog érkezni. Idealista álmai, vágyai szöges ellentétben állnak a betétregényben ábrázolt zavaros erkölcsiséggel, álszent képmutatással. Ugyanakkor ez a társadalmi kép egy kicsit előrevetíti azt az erkölcsi válságot is, mellyel majd az új világban találkozunk.

A betétregény eseménysora egyébként egy nagyon furcsa gyilkosság kinyomozása körül forog, a nyomozás során a város látszólag rendezett társadalmi felszíne alól előbukkannak az erkölcsileg megkérdőjelezhető sötét erők, fény derül a város elit köreinek erkölcsi romlottságára. Az egyik „izgalmas” helyszín a titokzatos Eddy bár. *„A klub, Artúr a hibás mindenért. Ő szervezte meg, ő taszított minket az örület határára, és most fentről szemléli, miként hull darabjaira a hitványságra épült birodalma”* – vallja erről az egyik szereplő. Itt jönnek létre a szövevényes, furcsa szexuális kapcsolatok, az írónak van bátorsága olyan tabutémákról is írni, mint a homoszexualitás vagy a biszexualitás. Az Eddy bár nem csupán fizikai helyszín, hanem egyfajta erkölcsi és társadalmi tükör is, amelyben a szereplők igazi természete mutatkozik meg, a cselekmény kulcsfontosságú fordulatai bontakoznak ki itt.

Hogy ki a gyilkosság elkövetője, az csak a regény végén derül ki, így az alaptörténet és a krimi eseménysora egymással párhuzamban sejlik föl. E két, egymást erősítő hatás feszültsége végigkíséri az egész alkotást. (A bűnügyi regénynek van egy aradi vonatkozású epizódja: a cselekmény azzal indul, hogy a hajnali órákban az állomás környékén összeomlik egy ingoványos, sülyedő talajra épített tömbház, maga alá temetve a lakókat. Ez Aradon valóban megtörtént a Ceaușescu-korszakban. A mű a

továbbiakban ezzel az üggyel is foglalkozik, ennek is ki kell deríteni a hátterét: az egyik központi szereplő a város polgármestere, aki ezért is felelős.)

Az igazi regény alapcselekménye három szálon fut, az események ezekben is egymással párhuzamosan és egymásba kapcsolódva haladnak előre. Tamás figurája és sorsának alakulása nem csupán egy szála a cselekménynek, hanem a mű fontos problémájának, a kívándorlás életérzésének megtestesítője. Tamás sorsában minden mozzanat arról árulkodik, hogy a „menekülés” és az „újrakezdés” sosem csupán egy logisztikai feladat, hanem a legmélyebb belső kihívások terepe. Mikor a táborból társaival útnak indul, alapérzése a remény: *„Az arra járó lágerlakók integettek. Búcsúzóul magasba emelték karjukat, mintha a buszban ülők szavakba nem önthető szabadságvágyának beteljesülését ünnepelnék. Mint akik biztos tudják: a távozókra izgalmas kezdet, friss remény vár. Tamást is megérintette az integetők együttérzése. »Talán így búcsúztatták Odüsszeuszt is, amikor kihajózott Ithakából«”* – ez csap át aztán a bizonytalanságra: *„Az ismeretlentől való szorongás rakott fészket bennük.”*

Tamás amúgy filozofikus alkat, aki folyamatosan töpreng, elmélkedik, ezekből látjuk a gyengeségeit is, s ez arra készteti az olvasót, hogy saját sorsának alakulásán is elgondolkodjék. A regényben talán egyedül az ő életútja mutat előre. Bátorsága, ahogy nekivág az új feladatoknak, hite a szebb jövőben, elszánt-sága, kitartása, munkabírása a regény végén elnyeri a jutalmát, elfogadják a családja számára beadott bevándorlási kérvényt, így minden esélye megvan arra, hogy egy éven belül az új hazában lehessen együtt feleségével és gyermekeivel.

A tengeren túli előkelő világban zajló „két szál” két központi alakja, Zénó, a csirkevagóhíd igazgatója (a vállalat a felesége tulajdona) és barátja, Walter, a jó tollú, s jó anyagi helyzetű újságíró, a társadalmi elit tipikus, mégis egyénített alakjai. A hétköznapi ember számára furcsa világban látjuk élni őket: sorsuk, életvitelük a felső tízezer körébe enged betekintést.

Mindkettőnek felelősségteljes munkája, fontos társadalmi szerepe, családja van, Walternek az első házasságából még gyereke

is, de életük valahogy mégis kilátástalan, örömtelen, pedig alapvetően jó szándékú, segítőkész emberek. Ám életmódjuk felelőtlen, családi életük sivár, társadalmi köreikben kötelező a képmutatás, a hibátlanság látszata, életükhöz hozzátartozik a kalandok sora. Keresik a kiutat, nem is egészen reménytelenül, de a felmerülő akadályokkal végül nem tudnak megbirkózni.

Az „elhanyagolt feleségek” sorsa, jelleme is egyéni. Van, aki beletörődött, és elfogadja helyzetét, van, aki úgy dönt, nem alkalmazkodik tovább, inkább egyedül él, s arra szánja magát, hogy elválik. Van, aki úgy lázad, hogy maga is kalandokba menekül. A legfélelmetesebb, amikor az elhanyagolt, megcsalt asszony lelkileg deformálódik. Ilyen Nina, a krimibeli polgármester felesége, aki az olvasó minden képzeletét felülmúló szörnyűségeket követ el.

Érdekes személyiség Zénó szerelme, Vanda, a csinos egyetemista lány. Ő olyan, amilyennek az igazi, hódító nőt elképzelni szokás. Érdemes idézni egyik belső monológjából: *„Azon tépelődött, miért nem tudja Zénó megérteni, ő mindenkinek tetszeni akar, nemcsak neki, a szerelmének. Igenis szeret flörtölni. Ha belép valahová, első dolga felhívni magára a figyelmet. Rivaldafényt kíván, tündökölni akar. Hogy mindenki azonnal észrevegye, és rá, csakis rá figyeljen. Miért bántja Zénót, hogy mindenkinek tetszeni akar? Ez még nem jelent semmit.”* Ő maga sem tudja, hogy valóban szereti-e a középkorú gyárigazgatót, vagy csak játszik vele. Aztán lehetőség nyílna arra, hogy életét jobb irányba fordítsa, de a „sors” másképp akarja.

A testiség hangsúlyozott jelenléte is fontos eleme a műnek. Nem egyszerűen erotikáról van szó, hanem arról, hogy a testiségben hogyan tárulnak fel a lélek legmélyebb rétegei.

Jellemző a regényre, hogy belső töprengések kísérik szinte minden fontosabb szereplő minden fontos döntését, cselekedetét. A könyv egyik nagy értéke a tetteiket igazoló hősök mögött fölsejlő filozofikus háttér. Ezek a meditációk feltétlenül önvizsgálatra, saját sorsa vizsgálatára készítetik az olvasót. Egyes szereplők olyan életbölcsségeket fogalmaznak meg, vagy idéznek neves íróktól, amelyeket érdemes újraolvasni. Lássunk ezekből néhányat:

„Feledni annyit jelent, mint nem emlékezni a kitörölhetetlenre.”

„A képzelőerő az embernek legmegbízhatóbb fegyvere. Segítségével mindent le tud dönteni, falakat, határokat, még a lélekbe férkőzött fenevadat, a félelmet is legyőzheti.”

„Az ember magáénak akarja a világot. Kitalálja a vallási dogmát, hogy félelmet ébresszen társaiban, mert ez a leghatásosabb szellemi fegyver.”

Különleges érték a mű stílusa. Böszörményi Zoltán kifejezés-módja lírai, részletgazdag, ugyanakkor magában hordoz valami nyugtalanító vibrálást. Magával ragadó az a kettősség, ahogy a leírások egyszerre valóságosak és szinte szürreálisak, vagy ahogy a finom líraiságú leírások közé beilleszt egy-egy egészen nyers, hétköznapi képet.

Remekül megalapozza a regény lírai mélységeit a mű indítása. Itt adja meg a cím „magyarázatát”, kapcsolódását magához a műhöz: *„Holdfényes éjszaka tündökölt odakinn. Csavargó szél kapaszkodott a fák lombjájába. Épp csak megrebbentek, összeöllelkeztek a levelek. (...)*

»Ha szélesre tárnám az ablakot, megérinthezném az éj puha sötét bársonyát. Érezném ráncatlan testét, az est húsából törött csontként kimeredő elrontott életemet. Ami még itt van. Enyém. Még hallom lélegzetem. Még enyém a csend vizébe mártott arcom. «” Ez a kép – keretbe foglalva a regényt – megismétlődik a befejezésben is, ezzel a keretes szerkesztéssel egyébként a trilógia harmadik kötetében is találkozunk.

Az éj puha teste az emberi sorsokat egyénre szabva, mégis univerzálisan ábrázolja. A maga módján meghatározott korban és helyszíneken játszódik, de mondanivalója időtlen, és arra készíti az olvasót, hogy az élet lényeges problémáival szembesüljön. A könyvet jó szívvel ajánlom mindenkinek, akiket érdekelnek az élet filozófiai mélységű kérdései és az erotika is, de elsősorban azoknak, akik igazán csak a jól megírt könyveket szeretik olvasni, és fontosak számukra a stilisztikai értékek.

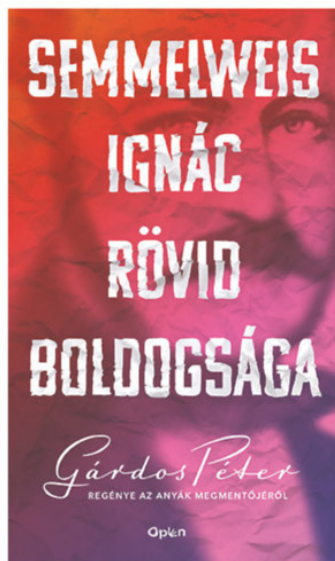
Pusztai Ilona két írása

Az anyák megmentőjének regényes élete

Gárdos Péter az *Uramisten*, *Szarmarköhögés*, *Hajnali láz* című filmek után, utolsó filmjének, a szülei szerelmének igaz történetét feldolgozó *Hajnali láznak* sikeres regényfeldolgozását követően már nemcsak filmrendezőként, de íróként is nagy népszerűsége tett szert. A Semmelweis Ignác rövid boldogsága immáron ötödik, pontosabban szólna negyedik regénye (*Hajnali láz*, *Királyi játék*, *Hét mocskos nap*, átdolgozva: *Szemérmetlen történetek*).

Gárdos legújabb regényét is eredetileg filmként képzelte el. Geszti Péter producerrel nyújtottak be közösen pályázatot a Nemzeti Filmintézethez. Ám a kedvező szakmai vélemények ellenére az NFI más koncepció mentén képzelte el megvalósítani Semmelweis történetének filmváltozatát, így azt végül Koltai Lajos rendezhette meg. Gárdos viszont a filmes kudarc dacára megírta történetét szépirodalmi műként. Így – bár a két műfaj eszközeiben, hatásában erősen különbözik egymástól –, mégis képet kaphatunk róla, milyen is lett volna a Gárdos Péter által forgatott film.

A cím az anyák megmentőjeként számon tartott világhírű orvos rövid boldogságának történetét ígéri. Ez bizony csalóka és félrevezető: a tragikus sorsú Semmelweis élete minden volt, csak boldog nem. De vegyük inkább szemügyre, miért is érezte Gárdos aktuálisnak a gyermekágyi láz legyőzőjének életútját:

„Simmelweis sorsának ma Magyarországon szerintem egyetlen érvényes megközelítése létezik: a nézőnek vagy olvasónak arra kellene választ kapnia, mennyire volt törvényszerű Simmelweis élete és halála. Adva van egy zseni a 19. században, akit kitagad a világ, akit lényegében elárul a magyar orvostársadalom többsége, és akinek a nevétől a halála után még a felesége is megszabadul. Mi történt itt? Ki a felelős azért, hogy egy ilyen tehetséges embert ilyen brutálisan, részvét nélkül elpusztítsanak, agyonverjék egy Bécs melletti elmegyógyintézetben?”¹

Simmelweis egy túl korán érkezett, megszállottan kutató elme volt, túl erőszakosan hirdette igazát, ezért az egész orvostársadalom ellene fordult. Egyedül maradt harcában, sőt a végén még egy igazán kegyetlen halál is osztályrészéül jutott, megtestesítője lehet a tipikus, sorsüldözött magyar zsenik sorsának. Koltai Lajos filmje is ezekből a sztereotip elemekből építkezik, csak épp nemzeti alapon, magyar–osztrák ellentétnek beállítva Simmelweis tragédiáját. Ahogy Gárdosnál is a környezet kicsinyessége, féltékenysége, irigysége okozza Simmelweis bukását, mikor a bécsi évek alatt pont legjobb gyermekkori barátja, Stolz Xavér fordul ellene. Majd élete utolsó évében másik barátja, Falussy Tihamér árulja el, Simmelweis feleségét felhasználva hozzá.

Pedig Simmelweis sorsának lenne egy nagyon fontos tanulsága korunkra nézve. Története egy 19. századi Oidipusz-történet. Akárcsak Théba királya, Simmelweis egy járvány eredetét, kirobbantóját kutatja, míg végül Oidipuszhoz hasonlóan rá kell döbbernienie, ő maga a bűnös. Miközben egyre monomániásabban keresi a betegség okait, ő boncol a legtöbbet, így akaratlanul is ő fertőzi meg leggyakrabban hullaméreggel az egészséges, szülő nőket. Ugyanis a gyermekágyi láz járványszerű terjedése paradox módon a modern orvoslás fejlődésének volt az eredménye. A betegségek eredetének, az emberi test működésének és kóros elváltozásainak megértéséhez a boncoláson keresztül vezetett az út. Így az orvosok szakmai értékmérője is lett, milyen gyako-

¹ Gárdos Péter nem forgathatott filmet, ezért könyvet írt Simmelweisiről. Könyves Magazin, 2022. szeptember 27.

risággal, alapossággal boncolnak. A kezükbe beleivódott hullaszagot, amit a sima szappanos kézmosás nem tüntetett el, nem szégyellték, épp ellenkezőleg, hivatásuk értékmérőjeként tekintették, amint erre az anatómiaprofesszor, Jankovich (becenevén: Fürkész) oktatja a kezdő medikusokat a boncteremben tett első látogatásukkor: *„Ne fintorogjanak, uraim! Még néhány év és az önök kezéről sem mosható le ez a szag soha többé! De többet mondok! Önök mind büszkék lesznek erre a bűzre! Mert ez a szag, ami a kezükről majdan folyamatosan párologni fog, azt jelzi a világnak, hogy önök gyógyítással foglalkoznak. A mai nappal megteszük az első lépéseket az irányba, hogy az önök keze örök időkre meg legyen jelölve ezzel az illattal.”*

Mit sem sejtettek arról, hogy ezáltal sok esetben nem gyógyítottak, hanem ellenkezőleg: gyilkoltak. Semmelweis is tanára és barátja – a boncolás során szerzett seb miatt vérmérgezésben elhunyt Kolletschka – halála juttatja a felismeréshez: a klórmeszes kézmosással megelőzhető a szepszis terjedése. Sőt: Semmelweis korai halálának előidézője is a boncolással együtt járó, gyakori szakmai ártalom volt. Mint ez Benedek István kutatása nyomán ma már bizonyított, fiatal orvosként egy szifilisz, terhes nő boncolása során fertőződött meg a vérbajjal, és ennek agyi szövdményei vezettek el az utolsó éveit kísérő személyiségtorzulásokhoz, dührohamokhoz. Így került be végül abba a döblingi szanatóriumba, ahol előtte Széchenyt is gyógykezelték és ahol dührohamát megfékezendő ápolói gyakorlatilag agyonverték. A 19. század második felétől a 20. századi modernizmuson át az európai ember a tudomány és a technika fejlődésétől várta az emberiség sorsának újabb aranykorát. Még vakon hitt a tudományos-technikai haladásban, míg posztmodern korunk már érzékeli a folyamat árnyoldalait, s elvesztette feltétlen bizalmát a töretlen és egyenes ívű fejlődésben. Bár Semmelweis saját korának gyermekeként nem érzékelhette ezt az ellentmondást, de a mai kor embere számára ilyen tanulsággal is szolgálhatna élete. De Gárdos Péternek mindebből sikerül valamennyit érzékeltetnie, ahogy főhőse jellemfejlődésében végigkíséri Semmelweis morá-

lis válságát, azt a belső folyamatot, amely már szinte megszállottságig fokozódó kutatásra ösztönzi, majd azt az utat, ahogy hibáit felismerve sikerül felfedezését egyre jobban finomítani.

A fülszöveg szerint Semmelweis bukásának egyik oka az volt, hogy: „*Karrierje legfontosabb pillanataiban képtelen volt megszólalni*”. De ez a beszédképtelenség nemcsak a regény főhőse, hanem a többi szereplőre is igaz. Mind feldolgozatlan lelki teherként hordozzák magukban gyermekkori traumáikat és folyamatos szélmalomharcot vívnak démonaikkal. Talán ez teszi igazán maivá, aktuálissá, magyar sorstragédiává Gárdos regényét, hiszen a többszörösen is traumatizált magyar társadalmat mind egyéni, mind közösségi szinten máig jellemzi a kommunikációs zavar, az elkövetett bűnök elhallgatása, elbagatellizálása, a szembenézés hiánya és a felelősség alól való kibúvás, annak másokra hárítása.

A regény központi története Gárdosnál is a gyermekágyi láz legyőzéséhez vezető út, amelyet az 1865-ös utolsó év, az egyre jobban elhatalmasodó betegség és tragikus halál zár keretbe, megadva ezzel a mű és a főhős sorsának drámai alaphangját. Míg a cselekmény fősodra az 1839-40 közötti két pesti egyetemi évet és az 1841 és 1850 közötti bécsi egyetemi időszakot, illetve az Allgemeines Krankenhaus 1. számú szülészeti klinikáján eltöltött pályakezdő éveket öleli fel. Azt az nagyívű, sok buktatóval teli utat kíséri végig, ahogy a fanatikusan kutató Semmelweis eljut a később korszakossá váló felfedezésig. Bár ezáltal a történet menete lineárisnak tekinthető, Gárdos mégis gyakran él olyan filmes eszközökkel, mint a flashback vagy mozaikos szerkesztést eredményező gyors vágások. A filmes elemek erős jelenléte, a cselekmény drámaisága, a zolaian sötét és démoni atmoszféra, valamint a pszichothrillerekre jellemző, a nézőt-olvasót fogva tartó állandósult feszültség alapján könnyen magunk elé képzelhetjük, milyen film is kerekedett volna a regényből, ha azt Gárdos Péter rendezte volna meg.

A kávéházak, mint a „füst és a kávé közt henyélő” nemzedékek színterei

„Kávéház nélkül nincs irodalom” – írta Márai Sándor és valóban: a 19. század második felétől a II. világháború végéig tartott a magyar kávéházak reneszánsza. Az aranykor kávéházi rengetegében pedig mindig volt öt-hat olyan hely, amit „irodalmi” vagy „művészkávéháznak” nevezhetünk. Nyáry Krisztián ezeket a helyeket veszi sorra, kitágítva ezt a közel százéves időszakot kétszáz évre: Berzsenyitől Kertész Imréig.

A magyar kávéházak kultúrtörténetét Saly Noémi (*Törzskávéházamból zenés kávéházba: séta a budapesti körutakon*) és Zeke Gyula (*Volt egy feketém*) a közelmúltban kellő alaposítással feldolgozták, és a nyilvánosság elé tárták. Nyáry Krisztián bevallottan nem kíván velük konkurálni. Mint könyve előszavában is írja: „Ez a könyv elsősorban a kávéházakba járó írókról, festőkről és más művészekről szól. A kávéház közel kétszáz évig nemcsak második lakhelye volt a magyar művészeknek, hanem egymást formáló eszmék és a polgári szabadság iskolája is. Nélküle irodalmunk, sőt az egész magyar kultúra is alapvetően másmilyen lenne. E könyvben arról mesélek, hogyan vált törzshelyévé néhány kitüntetett budapesti kávéház meghatározó művészeknek, és hogyan kapcsolta össze egy-egy hely a legkülönbözőbb meggyőződésű és társadalmi háttérű alkotócsoportokat, sőt, generációkat.”

Huszzonegy kávéház bemutatásán keresztül kaphatunk képet közel kétszáz év irodalmi kávéházainak történetéből. Vannak

köztük olyanok, amelyek máig léteznek, ha olykor megváltozott néven is, mint a Pilvax, New York, Centrál, Hadik, Gresham, Drechsler, Belvárosi, Fiume. Igaz, már egyik sem klasszikus művész-kávéház, de a vendéglátó funkciójuk, ha más közönségre alapozva is, tovább él. Többségüknek azonban már csak a neve ismerős, mint Japán, Abbázia, Luxor, Bristol, Philadelphia, Simplon, Baross.

„Nyáron csak a Balaton előtt / Ülök s a Lidóba megyek télen, / s ha a Magyar Világot unom, / Kivándorlok a New-Yorkba kérem” – jellemzi a századfordulós pesti polgárt Szép Ernő *A kávéházi ember* című versében. Mert bizony már a reformkor óta fennáll a fővárosban a lakásínség. Vörösmarty is ezért töltötte idejét szívesebben a Csiga vendéglőben, mint szűkös otthonában. De Petőfi és a Tízek társaságának ifjai is az otthonuk kényelmetlensége miatt választották a jól kivilágított és fűtött Pilvaxot társaséletük színterének. Ugyanakkor nemcsak a lakásviszonyok, de a kávéház agóra funkciója is hozzájárult e vendéglátóhelyek számának gyarapodásához. A különböző társadalmi rétegek keveredése, a különféle emberek megfigyelése folytonos témául szolgált az íróknak, akik többségükben újságíróként is kénytelenek voltak robotolni, mint Karinthy vagy Kosztolányi. De Bródy Sándor műveihez is az éjszakai mulatozások során a kisvendéglőkben hallott történetek, emberi sorsok szolgáltak forrásul. Mindehhez társult még, hogy Budapest nagyvárossá válásával párhuzamosan kialakult a nagyvárosi életforma, a nagyvárosi ember típusa, aki a természettől eltávolodva szívesebben koptatja az aszfaltot, lételeme az ingergazdag környezet, és akinek pont ezért a kávéház a társasági élet színterét jelentette. Legfrappánsabban Királyhegyi Pál bonmot-ja fejezi ki ezt a létformát: „A kávéház azért jó, mert az ember nincs otthon és még sincs szabad levegőn.”

Emellett a kávéházban lehetett megismerni a legfrissebb információkat, eszméket. A legtöbb helyen a vendégek kedvéért a tulajdonos a magyar sajtótermékek mellett szinte minden jelentősebb külföldi folyóiratot is járatott. Mivel akkoriban más médium még nem létezett, az újságok számítottak az egyetlen

hírforrásnak. A kávéházak fénykora tehát szorosan összefüggött a lapkiadás és az újságírás fénykorával, mondhatni egymást erősítették. Nem véletlen, hogy Az *Est* főszerkesztője az olajozottan működő kávéházi „hírügynökség” révén korábban értesült a szarajevói merényletről, mint azt a magyar miniszterelnök, Tisza István bejelentette volna.

De ahhoz, hogy egy-egy kávéház valóban irodalmi és művészeti kávéház legyen, kellett egy olyan tulajdonos és pincérgárda, akik maguk is vagy vonzódtak a kultúrához, vagy egyszerűen csak remek üzleti lehetőséget láttak a művészek támogatásában. Bár leginkább a kettő kéz a kézben együtt járt, mint azt a Luxor irodalmi főpincére, Czéh László esete is mutatja, aki Tímár György költőnek, humoristának ekként fejtette ki üzleti filozófiáját: *„Tudod, Gyurikám, én nem pusztá szívjóságból hitelezek nektek íróknak, költőknek. Nekem fontos, hogy ne maradjatok el, hiszen a ti kedvetekért járnak ide a bájos görlicék. Igaz, ebben még nincs semmi üzlet. Csakhogy az ő kedvükért járnak ide a pénzes palik... Érted már? Számítás az egész.”*

Nyáry Krisztián kötetében számos anekdota, történet mellett több, máig népszerű legendát is megcáfol. Bár ezeknek a legendáknak is van némi valóságalapjuk, mint minden tévhirnek. Igaz ugyan, hogy Molnár Ferenc az írók ünnepélyes menetétől kísérve nem dobta be a Dunába a New York kávéház kulcsát, de – mint a könyvből kiderül – egy másik kávéháznak tényleg eldobták a kulcsát, hogy az soha többé ne zárhasson be. Ahogy Rejtő Jenő sem kéziratának soraival fizetett a Japánban, viszont maga is hozzájárult legendájának táplálásához, *A detektív, a cowboy és a légio* című színdarabjával. Végül: Krúdy nem a Belvárosi kávéházban írta a *Szindbád*ot. Sőt, nem tartozott számos törzshelyei közé a Klotild hercegnő kívánságára épített ikerpalota – melynek déli szárnyában működött a pesti humor Matild névre keresztelte vendéglátóhely. Így, mint Saly Noémitól tudható, ügyes marketingfogás csak a Duna utca végén látható Krúdy-szobor. Talán ennek a lelepleződésnek is köszönhető, hogy sem felirat, sem emléktábla nem tudósít arról, kit ábrázol az alkotás. Egyedül

az óbudai Fő téren található, 2013-ban felavatott, Szanyi Péter készítette Szindbád-szoborral való hasonlóság ad támpontot a magyar irodalomban járatos járókelőknek. Míg Óbudán a film-ben Szindbádot alakító Latinovits asztalához telepedhetünk le egy közös fotó kedvéért, itt Krúdyval készíthetünk szelfit.

Az irodalom mellett a magyar képzőművészeti életnek is fontos színterévé vált több kávéház. Az Abbázia nyitotta a sort, ám hamarosan az Oktogontól a Liszt Ferenc téri Japánba, illetve az azzal szomszédos Palermóba vándoroltak át a festők. A Japán a modern festészet megalapítóiként számontartott művészek (Szi-nyei Merse, Rippl-Rónai, Csontváry, Ferenczy Károly, Kernstok, Csók, Fényes Adolf) törzshelye volt. Itt hozták létre 1908-ban – a Nyugattal egy időben – egyesületüket a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Körét, a MIÉNK-et. Kezdetben békésen megfértek itt egymással a modern festészet előfutárai, a nagybányai iskola képviselői és a korabeli párizsi művészeti forradalmakkal szemező fiatalok. Ám hamarosan nemzedéki kenyértörésre került sor, a francia „Vadak” mintájára színeket szabadon kezelő fiatalabb művészek áttették székhelyüket a szemközti Palermóba, amint az Márfy Ödön visszaemlékezéseiből tudható meg: *„Sok ellentét volt köztünk és a régiek között. Kivonultunk a Japán kávéházból, és új asztalt alapítottunk a Palermóban.”* A II. világháború után még a rövid életű Európai Iskola művészeinek is otthont adott a Japán kávézó, ahogy ezt Rozsda Endre említi meg naplójában a művészcsoport feloszlását dokumentálva: *„Az utolsó összejövetelünk a Japán kávéházban volt. Másnap megjelentettünk egy hirdetést az újságokban: Japánban megöltek egy Európait. Ez volt a vég.”* De a Gresham gyakorolta a legnagyobb hatást a magyar művészeti életre, olyannyira, hogy a két világháború között létező művészasztal Gresham-kör néven a művészettörténetbe is bevonult. Pedig a KÚT-ból (Képzőművészek Új Társasága) kinövő asztaltársaság semmilyen iskolához nem tartozott. Jelzi ezt, hogy tagjai között volt Bernáth Aurél, Egry József, Berény Róbert, Márfy Ödön, Szőnyi István, Czóbel Béla, Kmetty János, Barcsay Jenő vagy Derkovits Gyula is. Valójában

egy laza, a legkülönfélébb stílusokat befogadó csoportosulásból egy korszakot meghatározó művészeti irányzattá vált, amint erre Lyka Károly is rámutat: *„Idővel a Gresham kávéház művészasztala szakmabeli fogalommá is változott: hamarosan szokásossá lett bizonyos stílusbeli törekvéseket ezzel a névvel jelölni.”*

A kötetben helyet kapó huszonegy kávéház mind szorosan kapcsolódik az irodalomhoz, illetve a képzőművészethez, amelyeket törzsvendégeik irodalmi vagy képzőművészeti alkotásaikban rendre meg is örökítettek. Számos vers, tárcsa, novella, festmény ihletforrása volt tehát a kávéházi élet. Nyáry Krisztián pedig minden kávéházhoz kiválogatta a korhangulathoz leginkább odaillőket. Ezért nemcsak kultúrtörténeti utazás a könyv, hanem a kávéházi életet bemutató irodalmi szemelvénygyűjtemény és képzőművészeti album is.

Nyáry Krisztián új kötete a széles olvasóközönség számára készült, igényes színvonalú ismeretterjesztő munka. De nem csak az. Hiszen a függelék bőséges irodalomjegyzéke, a kötetben szereplő irodalmi művek és a képek lelőhelyének megjelölése, a keresést megkönnyítő névmutatója, a témában jobban elmélyedni kívánó olvasók számára is megkerülhetetlen kiindulópont lehet.

Fodor Miklós

Utalás-vers és gesztus-érték

Az utalás-vers fogalma és a művészi gesztus-érték jelensége

Mielőtt Halmai Tamás legújabb vers-kötetéről szólnék, két fontos fogalmat szeretnék leírni és meghatározni. Az első az utalás-vers fogalma. Az utalás fogalmát az ábrázolás fogalmával szemben írnám le. A versek legtöbb esetben ábrázolnak, kifejeznek, felrajzolnak egy világot, amit versvilágnak nevezünk. Amikor a befogadó befogadja a verset képzeletében, gondolataiban megidéződik az a versvalóság, amit a vers felfest. Ez a versvilág (vagy versvalóság) valamilyen – nem mindig könnyen kibontható – kapcsolatban áll a költő által ténylegesen megélt valósággal, illetve a befogadó által ismert valósággal. Az utalás, ellentétben az ábrázolással, nem rajzol fel átélhető világot – rögtön és egyenesen odaütal minket a költő által figyelmünkbe ajánlott valóságreszlethez. Az a hely, ahová utalva találjuk magunkat egészen pontosan meghatározott, ellentétben az ábrázolással, ahol az ábrázolt versvilág csak homályosan kapcsolódik a megélt valóságokhoz. Ebből a különbségből az következik, hogy az ábrázoló vers igényel értelmezést – sőt, csak értelmező munka révén jutunk el valamilyen megélt valósághoz, bár az nem lesz teljesen egyértelmű, hogy ez a valóság miféle –, az utalás-vers viszont nem igényel értelmezést, egyedüli igénye az, hogy eljussunk ahhoz a valóságélemhez, amire utal.

Halmai Tamás verskötete, mint egész, a bibliai korpusz teljességére utal. Az egyes versek a sorban kibomló történetekre, törvé-

nyekre, emberekre, viszonyokra, tanításokra utalnak, illetve azokra a könyvekre és könyvek fejezeteire, melyek ebben a korpuszban szerepelnek. A döntő kérdés ezen utalás-versekkel kapcsolatban, hogy vajon sikerül-e a bibliai tartalmak lényeges elemeit kiemelniük, hogy amikor az olvasó odaautalódik a bibliai helyekhez és tartalmakhoz, akkor vajon lényegi dolgokhoz utalódik-e, és vajon a lényegi tartalmak megismerése révén, lényegi módon fogja-e érteni azt a vallási-kulturális jelenséget, ami a bibliai egész...

A másik fontos fogalom meglátásom szerint a gesztus-érték. A gesztus fogalmát a mű, mint képződmény fogalmával szemben szeretném leírni és meghatározni. A gesztus egy művészi alkotás esetében az a cselekvés, melynek során a mű valóságos művé válik. Ez sok esetben kevésbé érdekes. Ám léteznek olyan műalkotások is, melyek esetében a mű-alkotó gesztus ugyanolyan fontossá – sőt, olykor még fontosabbá is – válik, mint a létrehozott mű. Halmai Tamás *Örömmek olaja rajtad* című kötete kapcsán is felvethető a kérdés, hogy vajon nem nagyobb-e a művet létrehozó gesztus értéke, mint maga a mű. Nem fontosabb-e az a jelen kulturális állapotokban, hogy egy művész szinte tudósi alapossággal végigolvassa a Bibliát, fejezetek szerint a lényeges elemeket kiemeli, majd e kiemelésekből haikukat alkot – mint maguk az így megszült versek? Nem jelentősebb-e a verskötetnél, mint képződménynél az a konkrét alkotói koncentrálttság és tárgyfigyelem, mely épp így jön létre? Nem figyelemre méltóbb-e a Bibliát olvasó szövegszerű aprólékosság, a témának való teljes alárendelődés, mint maguk a lényegkiemelő versek? Nem értékesebb-e az a rejtőzködő alkotói szándék, mely azt szeretné, hogy a versek olvasója hasonló koncentrálttsági szinten, hasonló aprólékossággal, lényegkereső megérteni és átélni akarással tanulmányozza át a Biblia egészét, mint ahogy ő tette az alkotói folyamat során? Nem érdekesebb-e irodalomtörténeti és irodalomelméleti szempontból e verskötetnél, hogy az alkotó egy efféle gesztusra vállalkozott és következetesen végigvitte? Akárhogy is vélekedünk, nekem úgy tűnik, erről a gesztus-értékről is érdemes beszélgetnünk...

Utalás-vers és gesztus-érték fogalmai egyaránt abba az értelmezői irányba mutatnak, mely elméleti szempontból a működőpontú megközelítés elvét gyengíti, kizárólagos alkalmazását pedig egyenesen félrevezetőnek értékeli esetünkben.

Párhuzamos olvasás és értelmezés

Amikor a vers utaláscsokor, amikor a verskötet háromsoros utaláscsokrok láncolata, az ábrázoló-kifejező versek esetében megszokott befogadói hozzáállás nem működik. Mert, ahogy a bevezetőben jeleztük, az utalás-vers nem rajzol fel versvilágot, csak utal egy ismertnek feltételezett valóságkomplexumra. Az utalás-versnek tehát csak akkor lesz értelme, ha a befogadó ismeri azt a valóságot, amelyre a szöveg utal. Ha nem ismeri, akkor a versek némák, összefüggéstelenek, érthetetlenek maradnak. Ha a befogadó azt akarja, hogy ne maradjanak némák a költő versei, meg kell ismernie azt a valóságkomplexumot, amelyre a versek részletekbe menően utalnak.

Halmai Tamás *Örömmek olaja rajtad* című verskötete több mint kétszáz oldalnyi haikut tartalmaz. A haikuk végigvezetik az olvasót a bibliai korpusz egészen kezdve a Teremtés, zárva a Jelenések könyvével. Pusztán a versek révén azonban nem élhető át a kiválasztott tartalom. A valóságalem, amelyre a vers utal, csak akkor kerülhet a befogadó elméjébe, csak akkor értheti azt meg, ha vagy eleve ismeri vagy kezébe veszi a Bibliát, és elolvassa a megfelelő részt.

Halmai Tamás verskötete párhuzamos olvasást igényel: akkor tárja fel értékét, ha egyik kezünkben a kötet, másikkban a Biblia, és e két könyvet párhuzamosan, felváltva olvassuk. A párhuzamos olvasást nagyban segíti, hogy a haikuk számozása követi az egyes könyvek fejezeteinek számozását, és minden fejezethez csak egyetlen haiku tartozik.

A következőkben megnézzük öt konkrét haikut a *Próféták közt (Sámuel első könyve)* című ciklusból, hogy szemléletessé váljon

az olvasó számára, milyen is az utalás-vers, milyen befogadói pozíciót érdemes elfoglalnunk, ha kezünkbe vesszük a kötetet. Nem mellesleg bekukkantunk Izráel története nagy társadalmi-politikai rendszerváltásának, a törzsszövetségből a királyságba való átalakulásnak a részleteibe és szakrális értelmezésébe is. Az „olaja rajtad” kifejezés vallási-rituális jelentéséhez is muníciót kapunk.

A ciklus címe is utalás. A cím esetében az utalás némileg más minőségű, mint a haikuk esetében. Bár itt is arról van szó, hogy a szerző utal a Biblia egy jelenetére, arra, amikor Saul beállt a táncoló, zenélő, éneklő próféták közé. Itt is értelmezni kell a szituációt ahhoz, hogy úgy értsük a jelenséget, ahogy az adott bibliai szövegrészletben kibontakozik. Tudnunk kell, milyen típusú szereplők voltak az ókori Izraelben a „próféták” (így többes számban), ismernünk kell társadalmi megítélésüket, tudnunk kell, miért, hogyan keveredik közéjük Saul, mi ennek a közéjük keveredésnek a mélyebb értelme abban a történelmi-vallási (Izrael esetében e kettő elválaszthatatlan) folyamatban, melynek során Saul Izrael első királya lesz. Ugyanakkor a cím pozíciója megengedi azt is, hogy ne csak utalásként olvassuk. Megengedi azt is, hogy a ’próféták közöttiséget’ a maga teljes bibliai általánosságában értsük. Ez a fajta címkarakter – tehát, hogy részben utalás egy konkrét bibliai tartalomra, részben pedig egy általánosítható zsidó-keresztény vallási jellemző megfogalmazódása – minden egyéb cikluscímre és a kötet címe is igaz.

1

Anna, miért sírsz?

Bezárá az ő méhét.

Az Úrtól kértem.

Érdemes elvégezni egy olyan gondolatkísérletet, melynek során ezt a haikut úgy értelmezzük, mintha nem utalás-vers volna. Anna egy nő, ennyit tudhatunk róla. Sír valamiért. Valaki sírása okát kérdezi tőle – tehát nincs egyedül. Nem válaszol. A választ

mégis megkapjuk. Nem tudjuk, kitől. Ez egy harmadik személy lehet, aki birtokában van az ok tudásának. Tehát immár háromszereplős a kommunikációs szituáció. „Valaki” bezárta a méhét – tudjuk meg. Ez furán hangzik manapság, de értjük: nem tud szülni, nem tud foganni, nem tud termékennyé válni. Expliciten nem derül ki, hogy ezért sír-e, de a természetes értelem azt gondolja: ez lehet fájdalmas állapot egy nő számára. A harmadik sor azonban nem egyértelmű. Az a legvalószínűbb, hogy Anna mondja. Logikusabb úgy érteni a mondatát, hogy azt kérte, nyissa meg a méhét „az Úr”, de nem zárható ki az sem, hogy azt kérte: zárja be. Ez utóbbi értelmezés különös, ellentmondásos volna, de elvileg lehetséges. A nagybetűs „Úr” kiléte kapcsán meglehetősen zavarban vagyunk. Persze gondolhatunk a teremtető Istenre is, de egy archaikus istenre szintűgy, sőt, akár emberrel is behelyettesíthetjük. Csak annyi bizonyos, hogy Anna fölé rendelt, rajta uralkodó „valakiről” van szó.

Azt hiszem egy példa elég, hogy leszögezzük: ha így, ábrázoló versként értelmezzük az utalás-verset, túlzottan általános marad az értelem. Nem élhető át, nem mozgat meg a befogadóban érzelmi húrokat. Ha viszont belépünk a költői koncepció világába, ha elsajátítjuk azt a befogadói hozzáállást, melyet e kötet megkíván ahhoz, hogy értelme és értéke felnyíljon – azaz ha utalások füzéreként értjük a verseket –, akkor olyan bibliai valósághoz jutunk, mely konkrét, átélhető, természete szerint szentséggel telített.

Utalásként értve a verset – odaautaltatván tehát Sámuel első könyvéhez –, fel kell tennünk a kérdést: mit kell tudnunk Annáról, akit a haiku első sora említ? Elolvassván az első fejezetet megértjük kényes sorshelyzetét, hogy nem termékenyül meg, nem kerül áldott állapotba. Megismervén Anna lelki értelemben valószínűs élethelyzetét, megértjük a haiku második sorát is: „Bezárta méhét”. Megértjük, hogy ennek az állításnak a versben megnevezetlen alanya: Isten. Látjuk, hogy e kényes sors-állapot nemcsak azért kényes, mert Anna szeretne gyermeket, hanem azért is, mert férjének másik felesége, Peninna folyamatosan bosszantja

Annát emiatt. A haiku Anna fájdalmát emeli ki, sírását, melyről a bibliai szöveget olvasva kiderült számunkra, hogy kettős fájdalom: egyrészt a gyermektelenség, másrészt a megszálltság miatt keltődik. A versben megidéződő jóindulatú, együttérző kérdezőről pedig kiderül, hogy ő Anna férje. „Az Úrtól kértem” mondatot Anna mondja, de már egy gyökeresen megváltozott szituációban: fia megszületése után.

A bibliai történetből kiderül továbbá, hogy Anna „kérése” egy komplex rituális fogadalom keretében történt meg. A kérés helyszínéül azt a helyet és időt választotta, amikor az a legnagyobb szakrális súlyt kaphatja: a hely Siló, az akkori Izrael szakrális központja, ahol a szövetség ládáját is őrizték, ahol a főpap Éli lakott és szolgált a fiaival, az idő az a kitüntetett ünnep, amikor minden zsidó családnak egy évben egyszer el kellett mennie a szakrális központba. A kérés módjául olyan formát választott Anna, melyről azt gondolhatta és hihette, a legesélyesebb, hogy célját beteljesíti majd: hosszasan és szinte révületen imádkozott magában („csak az ajka mozgott”, Éli azt is gondolta, hogy „részeg”), valamint felajánlotta az Úr szolgálatára („borotva nem érinti az ő fejét soha”) a lehető legnagyobbat, amit Isten méhe megnyitásáért adhat neki: magát a születendő gyermeket.

A történet tovább font szálait követve azt is látjuk, hogy bár a részegségről szóló részlet emberi nézőpontból szégyellni valónak látszhat és megítélhető, mégis Istenhez köthető igény. (Így látjuk Saul is a táncoló, zenélő, éneklő, révületbe esett – részegnek látszó – próféták csapata közt. Kérdezik is a rokonok értetlenkedve, hogy „mi lelte?”) A bibliai történetből kiderül: Anna kérése és fogadalma beteljesedett, gyermeket, Sámuel, valóban Isten szolgálatára adta a silói szentélybe Éli főpap felügyelete alá. Azt is látjuk, hogy Sámuel, Anna gyermeke, aki tehát Isten különös valóságba hatolása révén született, oly feladatot kapott, melyet csak Isten hangját meghalló küldött végezhet el jól: a törzsszövetségből át kellett vezetnie Izrael népét a királyság központosítottabb politikai rendszerébe.

3

*Szólítá az Úr.
Sámuel Élihez ment.
Mi az a dolog?*

Mit jelent az Úr szólítása kifejezés, kicsoda Sámuel, kicsoda Éli? Mit jelent a harmadik sor kérdése, ki teszi fel? Válaszokért Sámuel első könyvének harmadik fejezetét kérdezem.

Sámuel első könyvéből megtudjuk: a gyermek Sámuel megszólította Isten álmában. Megismerjük e szólítás tágabb körülményeit is: a helyszín „az Úrnak temploma”, ahol az „Istennek ládája” is volt. (Ennél közelebb a Szólítóhoz nincs hely Izraelben.) Megtudjuk azt is, hogy „abban az időben ritkán volt az Úrnak kijelentése” – e tény emeli annak a jelentőségét, hogy most viszont ez megtörténik. Többször is, mert Sámuel félreérti a szólítás alanyát. Sámuelnek nincs fogalma arról, miképpen kellene értelmeznie azt, hogy egy titokzatos „valaki” megszólítja őt. Az „Élihez ment” állítás arra utal, hogy a gyermek Sámuel azt hitte, Éli szólította. Éli azonban a szólítás ismétlődése okán felismerte, hogy itt kinyilatkoztatással áll szemben az ifjú Sámuel. A történetmesélés folyamán megtudjuk Éliről a következő lényegi tény: visszaéléseket elkövető fiaival szemben erélytelen. A bűnt büntetlenül hagyja, az Isten törvényével ellentétes viszonyulásokat nem szünteti meg, nem állítja helyre, nem lép fel eréllyel, ezzel mérgezni hagyja a társadalmi-vallási közeget. Nem kétséges számára, hogy ha Isten közvetlenül, illetve emberi közvetítőt használva szólni akar népéhez, akkor azt meg kell hallgatnia. Akkor a jövőbeli cselekvéseit és várankozásait ehhez kell igazítani. Ha Isten szól, bármi legyen is a tartalom, meg kell ismerni, el kell fogadni. Úgy tűnik, sejti, hogy bizonyos mértékig ellene is, fiai ellen is szólhat az ige Sámuelen keresztül – tehát nem veszélytelen! –, mégis tudni akarja: „mi az a dolog?”

8

*Az ő fiait.
Amikor megvénhedett.
Adj néküink királyt.*

E haiku kapcsán a következő kérdésekre kell választ találnunk: Kinek a fiairól van szó? Miért a tárgyas ragozás? Ki vénhedett meg? Kik kérnek kitől királyt? Miért? A válaszokért most is átnézünk a bal kezünkben lévő verskötetből a jobb kezünkben lévő Bibliába, és a következőkről szerzünk tudomást Sámuel első könyvének nyolcadik fejezetéből:

Visszatérő témája ennek a történetfüzérnek, hogy a fiak elmaradnak apjuk személyiségének etikai színvonalától. Ez a helyzet Éli és fiai esetében, és ez a helyzet a megöregedő Sámuel és fiai esetében is. „Az ő fiait” sor konkrétan Sámuel két fiára, Joelre és Abiára utal. A tárgyas ragozás pedig arra vonatkozik, hogy őket „tevé bírakká Izráel felett”, amikor „megvénhedett”. „De fiai nem járának az ő útjain, hanem a telhetetlenség után indulának, és ajándékot fogadának el, és elfordíták az igaz ítéletet.” – olvassuk a Bibliában. Ebből pedig az következik, hogy Izrael törvényes rendje – és központosítása: az erők szükség esetén történő egyesítése – nem biztosított, hiszen személyfüggő és nem intézményrendszer-függő a politikai-vallási állapot alakulása az időben. Ki van szolgáltatva Istennek. Amikor akar (tud?), akkor támaszt nagy hatású „isten emberét” – prófétát, bírát, főpapot –, akkor erőssé válik Izrael, amikor viszont nem akar (tud?), akkor a nép elgyengül és idegenek hatalma alá kerül. Az Istentől eredő erő, erély az öregeddel együtt gyengül a kiválasztottban. S ha benne gyengül, az általa vezetett népben is halványul. A megvénhedés és a fiak alkalmatlansága mélyebb értelemben erre a válságos társadalmi-politikai-vallási helyzetre utal.

E bizonytalan, hullámozó politikai helyzetből következik a királysággá válás, a jogosítványokkal és erőszakszervezettel biztosított egység és stabilitás akarása. Ugyanis a király és a királyság államformája folyamatos központosított állapotot hozna létre Izráelben, így az egység nem a nép esetleges akaratából vezetődne le, nem is bízna az isteni közvetítők kiszámíthatatlan megjelenésére. Csak a Biblia tüzetes tanulmányozásából érthető meg mennyire problematikus, mennyire ambivalens törekvés a fenti haikuban megidézett király-kérés – melyet „Izráelnek minden

vénei” fogalmaznak meg – az ószövetségi Isten-felfogás nézőpontjából. „És monda az Úr Sámuelnek: Fogadd meg a nép szavát mindenben, a mit mondanak néked, mert nem téged utáltak meg, hanem engem utáltak meg, hogy ne uralkodjam felettük” – olvassuk.

10

Thábor tölgyfája.

Mit tegyek a fiamért?

Próféták közt van.

Miért fontos Thábor tölgyfája? Ki kérdezi, hogy mit tegyen a fiáért? Ki van a próféták között? Mi ennek a jelentősége?

Thábor egy izraeli város. A helységnek van egy jelentős tölgyfája, mely archaikus értelemben vett szent fa lehet. Ide küldi Saul Sámuel, miután titokban királlyá kente. Itt emelkedik „Isten hegye” is, itt vannak a korabeli nagy ellenség, a filiszteusok előőrsei: azaz jelenleg frontvonal. E hegyről jön le a „próféták serege”, akik kezében zeneszerszámok vannak, és prófétai révületbe szoktak esni. A bibliai szöveg szerint Sámuel a következőt jövendöli Saulnak: „az Úrnak lelke reád fog szállni, és velük együtt prófétálni fogsz, és más emberré leszel.” A haiku első sora utalt a helyszínre, utolsó sora arra a lényegi törtézésre, melynek révén Saul képessé vált arra, hogy Istene lelkét fogadja, és e képesség révén alkalmassá lett arra, hogy a király szerepet Isten megbízatásaként értse és élje meg. Erre a jelentős eseményre utal tehát a „próféták közt” kifejezés.

A történetnek van egy személyes szála is. Eredetileg Saul –apja kérését követve – elveszett szamarai keresésére indult el ott-honából, és mivel nem találta őket, Sámuelhez, a látó emberhez ment az állatok hollétét tudakolni. Ennél jóval lényegibb, szakrális-politikai tartalom érte ugyan el, de a személyes-hétköznapi szálát sem hagyta veszni a történetmesélő. Sámuel megjövendöli, hogy két emberrel fog Saul találkozni, akik hírül adják neki, hogy a szamarakat megtalálták, és az apa már érte aggódva kérdegeti: „Mit tegyek a fiamért?”

11

*Úgy szétszórattak.
Ma szerzett szabadulást.
Királlyá tették.*

Kik szórattak szét? Kinek szerzett szabadulást? Kicsoda? Kit tettek királlyá? A haiku semmit nem ábrázol, mindenre csak utal. Megint csak kénytelenek vagyunk átnézni Sámuel első könyvébe a tizenegyedik fejezethez.

Izrael ellenségei, az ammóniak – akik hatalmuk alá akartak vonni egy várost, Jábés-Gileádot – szétszórattak. Saul seregei legyőzték őket. Erre az eseményre utal a haiku. Ez már akkor történik, miután Sault Sámuel titokban királlyá kente, a próféták közt révületen énekelt-táncolt, majd az egész nép előtt isteni sorsvetéssel kiválasztatott (Ez utóbbi eseményre nem utal Halmai). A katonai győzelem Saul első politikai-hadvezéri tette. Eredményessége meggyőzte a népet, pontosabban a nép elitjét arról, hogy Saul alkalmas a királyi feladatra. Bár a szabadulást Isten szerezte, Saul csak hű közvetítő volt – így fogták fel a sorsfordító eseményt –, mindazonáltal Saul azért lehetett Isten hatalmának közvetítője, mert Sámuel révén Isten választotta ki és avatta fel. A katonai győzelem tehát utólag igazolja a Sámuel által végrehajtott titkos felkenést, a próféták közti tánc is értelmet nyer és a sorsvetéses királyválasztó tett sem marad abszurd talány. Így értelmezik a történetet a törzsek és a nemzetségek vezetői. Ezért következik a város megszabadulásából, az ellenség szétszórásából az, hogy Sault Istentől felkent királynak fogadják el.

Visszatérés a kultúraalapozó történetek valóságához

A konkrét haiku-értelmezések után engedjessék meg, hogy néhány távlatosabban rátekintő megjegyzést is tegyek Halmai Tamás alkotói kísérletével kapcsolatban.

Az Örömnök olaja rajtad – bibliai haikuk megalkotása aprólékos, részletekbe menő („extenzív totalitás”) és elmélyült, lényeg-

re törekvő („intenzív totalitás”) szellemi beállítódást igényelt az alkotótól. Hiszen a mű megalkotásának előfeltétele a teljes bibliai korpusz áttanulmányozása és minél pontosabb megértése volt. Csak egy efféle aprólékos és lényegre törő megértés alapján vált lehetségessé az alkotói alapötlet: „cövekeljük le szép sorban haladva a legfontosabb tartalmakat a Bibliából, majd ezeket a lényegi elemeket fogalmazzuk meg úgy, hogy a forma megfeleljen a japán eredetű haiku követelményeinek”. A költői igényesség mellett szinte tudományos alaposágot is feltételeznünk kell, hiszen enélkül nincs lényeglátás.

A Biblia költői igényű értelmi feldolgozásával állunk tehát szemben. Eddig azt vizsgáltam, hogy maga a létrehozott művészi képződmény milyen befogadói feltételek mellett hogyan képes elmondani a mondandóját. Ám minden alkotásnak van fonákja, alkotói oldala, és nem kizárt, hogy van valamiféle gesztusértéke is, melyet a tágabb kulturális közösség felé közvetít. Nyilván az alkotói oldal konkrét szubjektivitását csak az alkotóval zajló beszélgetésben tárhatjuk fel. Ez most nem célom. Ha általánosabb figyelemmel nézem az alkotói munkát, azt vélem, hogy ez a típusú elmélyedés a kiválasztott témában csinál valami lényegeset az alkotó lelkével: a zsidó-keresztény szentirat világa a maga tartalmi-formai sokrétűségében és érzelmi-szent mélységében, mint szent olaj, ráömlik az alkotó lelkére, és azt a maga képére formálja. Az alkotói én, amikor ily módon megalkotja a művét, feltételezésem szerint azt akarja, hogy a Biblia hatása a maga eredeti szövegszerűsége által – hiszen szoros szövegolvasást és nem teológiai munkák tanulmányozását követeli – legyen hatással rá.

Minden visszatérési szándék egy kultúra kezdeti állapotába a fő kulturális inspirációs forrásához vezet, és esély ad a dekonstrukcióra (vagy rekonstrukcióra), azaz arra, hogy a történelmi időben a kultúrára ráakódott értelmezéseket, hangsúlyokat, aránytalanságokat, előítéleteket zárójelbe tegyük, és megpróbáljunk az eredeti tartalommal a maga életszerű teljességében találkozni, és ettől a találkozástól inspirálódni. A dekonstrukciós (rekonstrukciós) hozzáállás oly korokban szokott fontossá válni,

amikor az uralkodó kulturális paradigmával gondok keletkeznek: ha elveszítette eredeti életerejét, ha elavulttá vált a szóhasználata, ha kezdeti aránytalanságai a történelmi időben egyre nagyobbakká váltak és/vagy ha túl nagy teret engedett életellenes ideológiák behatolásának.

Ha felismerjük, hogy miféle az a befogadói hozzáállás, mely Halmai Tamás könyvét a legjobb értelemben hatóvá teheti, ha felismerjük az így nyerhető szellemi-lelki hatás kultúra-filozófiai jelentőségét, és e felismerések folytán azt az utat választjuk, melynek révén elér a mű párhuzamos (irodalmi mű és Biblia) hatása, akkor egy olyan pozíció felé kormányozzuk a lelkünket, ahonnan a mai kulturális paradigma megújítható. Az út nem széles.

Takáts Fábián

Képekben emlékezünk

Mindannyian tanultunk az 1526. augusztus 29-én (valójában szeptember 8. lehetett) lezajlott mohácsi csatáról, amelyben katasztrofális vereséget szenvedtünk az Oszmán Birodalom hatalmas haderejétől. A magyar hadtörténet egyik legtöbbet emlegetett eseménye nemzetünk nagy tragédiájaként maradt meg emlékezetünkben.

Ezt őrzik nyelvünkben a „több is veszett Mohácsnál” és a „nekünk Mohács kell” szállóigék, utalva a veszteség nagyságára. Életét vesztesztette II. Lajos király, Tomori Pál kalocsai érsek, Szapolyai György főúr, szepesi gróf, Szalkai László esztergomi érsek. A törökök kíméletlenül kaszabolták le a magyarokat, aki csak tudott, fejvesztve menekült a hadszíntérről. Az alig másfél-két óra alatt lezajlott csata a középkori magyar királyság összeomlását hozta el. Miután híre megérkezett, egész udvartartásunk elmenekült Pozsonyba. I. Szulejmán seregével bevonult Budára, megszemlélte a várat, hidat veretett, és átkelt a pesti oldalra. A törökök gyűjtogattak, hajókra rakták a talált kincseket, és elindultak vissza Isztambulba.

Mint akkor az oszmán had, most a csata 500. évfordulója is a „nyakunkon van”. Kérdés, hogy sikerül-e addigra megtalálni a pontos helyszínt, merthogy ez még mindig vita tárgyát képezi. 1889 óta folynak kutatások, hogy a helyet, az elesettek nyughelyét és a táborokat megtalálják. Brodarics István, II. Lajos kancellárja, a mohácsi csata magyar krónikása is részt vett a csatában, ahonnan szerencsésen megmenekült. Leírásában Földvárként jelölte meg azt a falut, ahol szerinte a fő összecsapások zajlottak. Brodarics szerint Földvár

egy domb alján volt, a domb pedig a csata síkját színpadként ölelte körbe. A kutatás 130 éves történetében 16 alkalommal vélték megtalálni a falut, de sem az írott források, sem a környezeti jellemzők és a régészeti adatok nem igazolták hollétét. Mint ahogyan a kutatás első évtizedeiben felmerült lehetséges helyszínek: Sátorhely és Török domb környezetét is bizonytalanság lengi körbe. Hasonló rejtély övezi a II. Lajossal történeteket, akiről úgy tudjuk, hogy menekülés közben a megáradt Csele-patakba fulladt. Tudósok egy köre ezt vitatja, és egy Kis-Duna-ág iszapos partjára teszik halála helyszínét.

A mohácsi csata sorsfordító eseménye az évforduló miatt aktuálisabb, mint valaha, ám a művészettörténet-írás figyelmét valamiért eddig elkerülte. Papp Júlia *Kép és Emlékezet – A mohácsi csata és II. Lajos a képzőművészetben* című kötete ezt a hiányságot pótolja. A Libri Könyvkiadó Kft. megjelentette könyv e két tragikus esemény képzőművészeti ábrázolásait mutatja be olyan átfogó módon, amire korábban még nem volt példa. Papp Júlia könyvének első felében a mohácsi csatához kapcsolódó 16–19. századi ábrázolásokról ír, majd II. Lajos egykorú képi reprezentációit veszi górcső alá. Majd többek között térképek, útleírások, 19. és 20. századi, emlékművek mentén fest képet a csata és a király halálának helyszínéről, illetve ezek emlékezetéről. Végül betekintést nyújt az 1687. évi második mohácsi (nagyharsányi) csatába, amely bár győzedelmes volt, kevésbé él a köztudatban.

Papp tudományos igénnyel írta meg kötetét, amelyben sorra elemzi a műalkotásokat, ugyanakkor olvasmányosságra is törekszik. Ha a kutatását egyfajta nyomozásnak tekintjük, lebilincselőnek is érezhetjük. Még akkor is, ha közben nevek, helyek, évszámok, műcímek garmadájaival találkozunk. A szerző szerencsére nem traktálja mélyenszántó műelemzésekkel az olvasót. Épp csak annyi információt ad át, amennyiről úgy gondolja: szükséges az egyes alkotások bemutatásához, és megállapításainak alátámasztásához. Természetesen irodalomjegyzék és névmutató áll rendelkezésére a részletek iránt érdeklődőknek.

A *Kép és emlékezet – A mohácsi csata és II. Lajos a képzőművészetben* ugyanakkor több egy műalkotásokat elemző kötetnél. A fül-

szöveg szerint olvashatunk benne „*a korszak európai és magyarországi törökképéről, a keresztény Európa és az iszlám vallású Oszmán Birodalom kapcsolatáról, a csataképfestészetről és képzőművészeti propagandáról is*.” Papp Júlia kiadványa történelemkönyvnek is beillene, mégsem az, hanem a *Kaleidoszkóp Könyvek* ismeretterjesztő sorozatának darabja. A sorozat kiadványai a magyar tudományos kutatás aktuális és érdekesítő eredményeiről számolnak be.

Papp Júlia, akinek doktori fokozata van, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa. „*Részt vett a Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Pécsi Tudományegyetem konzorciuma által vezetett Mohács 1526–2026 Rekonstrukció és emlékezet című programban. Azóta is a mohácsi csata és II. Lajos 16–19. századi hazai és külföldi ábrázolásainak összegyűjtésével és rendszerezésével foglalkozik*” – olvashatjuk a hátlapon.

A téma iránti érdeklődése, valamint alapos felkészültsége az első betűtől az utolsóig érződik művén. Igyekezett felkutatni szinte mindent, de ami laikusoknak is élvezhetővé teszi tanulmányát, az az összehasonlításokból és a tipizálásból fakadó következtetéseknek köszönhető.

Némi hiányérzetre ad okot a képmelléklet mennyisége és minősége. Érthető, hogy nehéz vállalkozás lett volna mindent bemutatni, mégis talán többet lehetett volna. A fekete-fehér fotók mellett a hivatkozott oldalak is megtalálhatóak, amelyekről a szerző „leszedte” azokat, ez is magyarázata lehet a képek minőségének.

A Gulyás Borbála lektorálta *Kép és emlékezet – A mohácsi csata és II. Lajos a képzőművészetben* tipográfiailag puritánul egyszerű, ám jól szerkesztett. Tetszetős az elő- és hátlap nyugodt színvilágú kékje, valamint a szerző és a cím négyzetekbe foglalása.

Papp Júlia kötete mindazok számára hasznos olvasmány, akik érdeklődnek a magyar történelem, a művészettörténet és a kulturális emlékezet kérdései iránt. Hiszen az utolsó fejezetben a nemzeti emlékezés történelmi, politikai változásait is felvillantja a szerző.

Kopriva Nikolett

Recept a boldogsághoz

Történetek. Könnyedek, tragikomicusak, alföldiek. A gyulai születésű Kiss László *Mi kell a boldogsághoz* novelláskötetében helyet kapó írások nem kívánnak hosszas fejtörést. Nyelvezete fiatalos és szókimondó – vagánynak is nevezhetnénk. Tartalma megtalálható az utcán, a buszon, a szomszédos tömbház valamelyik szobájában, bármelyikünk életében. Hiszen kinek nem voltak nagyra törő, megbukott tervei? Megalázó szakítása? Ki nem került kellemetlen, égető szituációba (mint például a meztelen exed fotóját nézegetni, miközben online történelemórát tartasz képernyőmegosztással)?

Kiss László főhősei általában iskolás/egyetemista fiúk, középkorú férfiak. Hétköznapi emberek, akiknek gyakran azzal az oldalával ismertet meg a szerző, mit nem szokás emlegetni. Például *A pinkoló* című novella főhőse izgatott állapotaiban vizelési ingerrel küzd. Amikor a szeretett lányra várva egy farakás mögé bújik könnyíteni magán, rárántja a cipzárt a péniszére. Az *Új autónk van* történet családapja új járgánnyal igyekszik mosolyt csalni besavanyodott felesége arcára, ám amikor indulnának ki próbálni, a főhős addig böngészi a gépjármű kezelési útmutatóját, míg családja szép lassan eltűnik. A győztes részeg főszereplője televíziós játékban vesz részt, de kudarcát nem bírja elviselni: „*A kurva anyádat, bizonygattam az igazam*”.

Olykor úgy érezzük a szerző ki akarja nevetetni, szándékosan le akarja járatni karaktereit. Ez gyakran tragikomicus, keserédes

fordulatokat eredményez. Egyik karaktere büszke német nyelvtudására, igazi német anyanyelvűvel kell találkoznia, hogy szembesüljön a keserű igazsággal: *„Wie war die Reise, mondtam végül zavartan. De úgy értettem: Auf Wiedersehen”* (Németül beszélek). Egy másik karakter írónak nevezi magát, ám amikor végre sikerül megjelentetni egy írását (amiért ráadásul fizet is), döbbenten veszi észre, születési helyét elírták, írását nem a leadott formában közölték. Olykor férfiasságukat megalázó helyzetekben látjuk őket: *„amikor Árpi meg akarta csókolni, rémülten vette észre, hogy a lány, aki éppen meglovagolja, (...) nem Pálma. (...) A molett eszközfertőtlenítőss asszony volt az, aki gyűlölettől torz arccal meredt a képébe, s miután azt sziszegte, szórakozol velem, félliternyi Sekusept Aktivot borított az ágyékára”; „férfiak képét is megnyitotta, hogy legalább néha lásson istenigazából merev faszt, ha már az övé fájdalmas puhasággal, akár egy öreg varangy, lapult meg a lába között”* (A denevér).

Ahogy azt már sejthettük, a szereplők általában a szerelemben sem szerencsések. Gyakran hagyják el őket, vagy egyszerűen csak nincsenek szeretve. Némelyik képzeletbeli vagy elmúlt kedveseket üldöz. Áhítoznak az intimitás, a női érintés után: *„meg akartam tudni, milyen, amikor eltűnök egy szájban”* (Csenge macija). Viszont találunk köztük olyat is, mint az *Édes Emma* novella Antalja, aki az Árpád-kor beteges megszállottja, emiatt barát-nője kénytelen szakítani vele: *„Ki akarja elveszíteni a szüzességét úgy, hogy párja az egyébként sem emlékezetes percek után rögtön Könyves Kálmánra gondol? Vagy, ki tudja, közben is.”* És hát a következmény nem várt: az összetört szívű Emmát egy kerti törpe vigasztalja, csábítja el, talán éppen az, amely a könyv borítóján bemutat nekünk.

A történetek helyszíneit a magyar Alföld adja, elsősorban Békés megye (például Gyula, Szanazug), de a szegedi Nyugi vagy a Kedves presszó is felfedezhetők bennük. Az élővilág, a folyók, erdőszélek jelenléte erőteljes. A novellák főhősei gyakran horgásznak a Körös-folyón, olykor sátrat is húznak partján, csak éppen a szabályzatban előírt latrinát felejtik el kialakítani, ami-

nek kellemetlen következményei lesznek: „*Már mondaná, hogy a folyóparti bukszus látványa legutóbb tinédzserkorában váltott ki belőle csiklandós bélmozgást, amikor a rendőr felcsattan: Valaki csak szart maguk közül!*” Kijárnak vadat lesni az erdőbe, a pusztába. E tekintetben szomorú A vakáció utolsó napja novella, melyben egy család szemtanúja lesz, ahogyan az erdész kivégez egy ártatlan kutyát: „*Erdész, közölte Pisti apja. Az erdész feladatta, hogy rendet tartson. Sose lehet tudni, mondta...*”

Mi kell a boldogsághoz? – kérdezi a könyv. Új autó? Pénz? Irodalmi siker? Szerelem? Jó nő? Több száz lájk a Fészbúkon? Vagy csak egy jó fogás és egy üveg sör, miközben üvölt a Guns N' Roses? A főhősöknek többnyire az utóbbi adatik meg, és a végére még az oroszok is megérkeznek...

Szóval? Kezdetnek talán egy kis humor, önirónia is megteszi, aztán lesz, ahogy lesz.

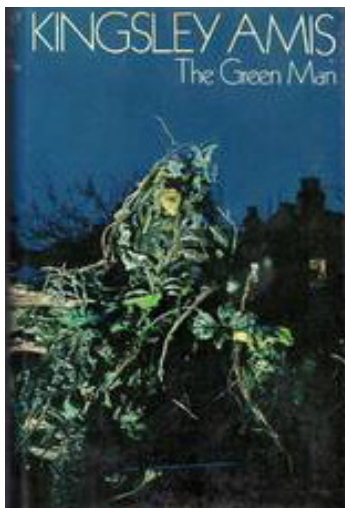
Vasi Szabó János

Egy szellemes spekulatív fikció

Sir Kingsley William Amis (1922–1995) angol regényíró, költő, kritikus és tanár. Több mint 20 regényt, hat verseskötetet, memoárt, rengeteg novellát, rádió- és televíziós forgatókönyveket, valamint társadalom- és irodalomkritikai művet írt. Leginkább szatirikus írásairól

ismert. Esszékötetet írt – elsőként a szépírók közül – a lektúr akkor egyre népszerűbb zsáneréről, a sci fi-ről *New Maps of Hell: A Survey of Science Fiction* címmel, komolyan, de könnyed módon kezelve a műfaj mondanivalóját az emberről és a társadalomról. A műfaj iránti elkötelezettségét a *Spectrum* című ötkötetes tudományos-fantasztikus antológiasorozat szerkesztésében is megmutatta. A spekulatív irányzat tovább fejlődött más műfajú regényeiben, mint például a *The Green Man* (misztikus horror), a *The Alteration* (kontrafaktuális história), vagy a *The Anti-Death League* (akár sci fi-nek is nevezhető).

Ezen írásom témája a *The Green Man*. A könyv tükrözi Amis zsánerregényekkel való kísérletezési hajlamát, miközben megmutatja hagyományos regényeinek számos jellemzőjét, olyan aspektusokban, mint a homályos történetészítés, vagy az alkoholproblémák felelevenítése. A hatvanas évek szellemében bőven jelen van a szex – akár orgia is – és az emberi kapcsolatok ellaposodásának problémája. A regény a Zöld Emberben, egy Baldock város közelében található fogadóban játszódik, amelynek tulajdonosa Maurice Allington, aki ötvenhárom éves, második feleségével és az elsőtől született tinédzser lányával, valamint

nyolcvanéves apjával él a fogadó emeleti lakásában. A fogadó eredete a 14. századra nyúlik vissza, varázsát tovább színesíti kísérteties története, amely egy 17. századi tulajdonoshoz, Thomas Underhillhez, korábban cambridge-i tudóshoz kapcsolódik, aki okkultizmussal foglalkozott. Underhillt két megoldatlan gyilkossággal hozták összefüggésbe, köztük a feleségével... Ahogy a regény kibontakozik, Allingtont számos csapás sújtja, először apja agyvérzése és halála az esti vacsoránál, majd a súlyosbodó alkoholproblémák, amelyek alvási zavarokat és hallucinációkat okoznak nála. Tetézi a bonyodalmakat, hogy viszonyt folytat orvosának feleségével, elhanyagolja lányát, Amyt (akinek édesanyja, Maurice első felesége egy közúti balesetben halt meg), majd megpróbálja jelenlegi feleségét és szeretőjét is egy szabados szerelmi háromszögbe csábítani, ami visszafelé sül el, amikor a két nő tényleges érdeklődést mutat egymás iránt, végül leszbikus viszonyt kezd, és kizárja a férfit az orgiából.

Feltűnik az ördögi „nekromanta”, dr. Thomas Underhill szelleme, és felveszi a főszereplővel a kapcsolatot. A Maurice-hoz legközelebb állók azt gyanítják, hogy szellemekről és más hihetetlen dolgokról szóló történetei alkoholizmusának és inszomniájának köszönhetőek, de az olvasó számára kétségtelen: amit Maurice lát, az objektív valóság... Amis, akitől szintén nem volt idegen a jóféle gabonapálinka élvezete, szemlátomást azonosul Allingtonnal, és szócsöveként használja. Olyan témákról elmélkedik, mint a szellemvilág, vagy a szexuális szabadság. A könyv egyik megdöbbentő részében Maurice találkozik egy jóindulatú, sötét öltönyös fiatalemberrel, aki képes megállítani az időt, és – Allington gyanúja szerint – nem más, mint maga az Isten. Újabb lenyűgöző beszélgetés következik, hősünk a fiatalembertől egy ezüst feszületet kap, amelyet felhasználhat a sátáni Underhill ellen. A fentiekből is látszik: a könyv a néha okoskodásnak tűnő spekulációk sora, bár egyes részei (Underhill naplójának olvasása, sírjának éjféli feltárása, és az ezüst tárgy megtalálása) valóban hátborzongatóak. Az események csúcspontján a gonosz professzor megpróbálja lányát, Amyt megölni, ám Allington a feszület-

tel elkábítja, és kiszalad a szabadba, hogy megküzdjön Underhill teremtményével, egy félelmetes, fára hajazó lénnel, aki lehet akár a vad, kíméletlen természeti erők szimbóluma is (Lewis és Tolkien faemberei kevésbé rosszindulatúak).

A történet fanyar befejezésében Maurice elköltözik lányával a fogadóból – második felesége elhagyta a volt szeretőéért –, és megpróbálja a jövőben normálisabbá formálni életét.

A könyv születésének ideje a múlt század hatvanas éveinek vége: korszaka a szexuális forradalom, az okkult témák iránti fokozott érdeklődés, a miszticizmus és a tudatmódosító, pszichotróp anyagokkal való kísérletezés idejére tehető. A regény egyik erőssége a megbízhatatlan narrátor jelenléte. Allington Amis életszagú karaktere, szarkazmusa mögé pillantva szembetűnő: kétségbeesetten igyekszik elrejtetni életének kudarcát, még mindig kísérti első felesége halála és házasságának csődje, ráadásul pszichés és testi betegségek is kínozzák. Allington kétségbeesése és szenvedélye, amely az ital iránti sóvárgástól a kép utáni vágyig duzzad, ékesszólóan körvonalazódik Amis prózájában. Ha a regény az utolsó oldalig fenntartja az érdeklődést, az elsősorban Allington karakterének köszönhető.

A *The Green Man* csak külsőségeiben misztikus horror, elsősorban korszellemet leíró, az emberi kapcsolatokat analizáló, lélektani elemeket sem nélkülöző, általános filozófiai kérdésekbe is belebonyolódó – a halálon túli lét, a teizmus kérdéseit is felvető könyv. Kingsley Amis volt az, aki úgy döntött, hogy az új hullám minden ismeretelméleti aspektusát egyetlen, meglehetősen vékony regénybe csomagolja, maradva a dolgok szatirikus oldalán. Ez pedig spekulatív fikció a javából, talán a „legszellemesebb” valamennyi közül.

Arany Zsuzsanna

Újragondolt fejezetek
a Kosztolányi-életrajzból 5.¹

„most nem lehet pisszenni se”

Tollvitészség

„Európa 1914 nyarán a nemzetközi csereforgalomtól és együttműködéstől olyan nagymértékben függő, békés produktivitást élvezett, hogy az általános háború lehetetlenségébe vetett hit a legelfogadottabb életbölcsségek egyikének tűnt” – állapítja meg John Keegan az első világháború történetét földolgozó munkájában.¹ Dacára a boldog békeidők idilljének, egy hónappal az 1914. június 28-i szarajevói merénylet után az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, majd megindította első hadműveletét. Bár a nagyhatalmak gyors hadi sikerekben bíztak, az első világháború négy éven át elhúzódott. A történelmi Magyarországnak megközelítőleg 700 ezer hősi halottja volt, ugyanennyi sebesültje, és még egyszer ennyien estek fogságba.²

„Dide szüleihez készül látogatóba néhány napra. A Körútnál elválunk egymástól. [...] Óriási betűs falragaszok hirdetik: megölték Ferenc Ferdinándot, a trónörököst. Kocsin rohanok ki az állomásra. [...] A vonat éppen indulóban van. Dide nem utazik el. [...] Nyárára ismét Párizsba indulunk, de [...] Velencében ma-

¹ Keegan, John: *Az első világháború*. Ford.: Molnár György. Budapest, 2010, *Európa*, 26.

² Lásd Gyurgyák János: A világ őskatasztrófája vagy Európa tragédiája? Társadalmi mobilizáció, tömegmozgalmak, radikalizmus az első világháború után. In *Az első világháború következményei Magyarországon*. Szerk.: Tomka Béla. Budapest, 2015, *Országgyűlés Hivatala*, 65.

radunk. Az uram itt egyre az olasz napilapokat bújja, állandó feszültségben él. / – Háború lesz – mondogatja” – emlékezik vissza Kosztolányi Dezsőné a merénylet időszakára.³ Míg a hazai értelmiség képviselői közül többen már a kezdetekkor háborúellenes meggyőződésről tettek tanúbizonyságot, Kosztolányi az európai szellemi elit nagy részével összhangban militarista álláspontot fogalmazott meg. Elhamarkodott véleményüknek az is oka volt, hogy nemzedékük nem rendelkezett tapasztalatokkal a háborús pusztításról. „Mindnyájan kisgyermekek voltunk. [...] Európa a béke selyemágyából riadt föl, boldog, elkényeztetett gyermek” – utalt vissza később az író a kezdeti tájékozatlanságra.⁴

1914 szeptemberében már azt is megfogalmazta, hogy az első világháború kitörése határt jelentett mindannyiuk életében, s a hadüzenetek sorával visszavonhatatlanul véget ért egy korszak.⁵ Bár a kontinens gondolkodói nem egyformán válaszoltak a történelmi kihívásra, néhány évtized távlatából már sokan érzékelték úgy, hogy Európa tönkretette magát a „Nagy Háborúban.” Míg Kosztolányi háború eleji hírlapi cikkein militáns, sőt nem egy esetben nacionalista retorika érződik, magánéleti gesztusai kezdettől fogva békepártiságot tükröztek: irtózott a laktanyai szellemiségtől, ódzkodott a frontszolgálatától, ekkor írt szépirodalmi műveit pedig békeidős nosztalgia jellemzi.

„Az 1871-től relatív békében élő Európában az 1914 augusztusában kitört konfliktust örömmámor s lelkesesdemonstrációk fogadták. Megszámlálhatatlanul sokan voltak azok, akik a rövidnek jósolt háborútól egy új korszak eljövetelét, egy új, megifjodott ember születését várták” – szögezi le Alain de Benoist.⁶ Olyan írók dicsőítették a világégést, mint Anatole France, Ri-

³ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső. Budapest, 1938, Révai, 207. [A továbbiakban: Kosztolányiné.] A feleség állításával ellentétben Firenzébe utaztak.*

⁴ K[osztolányi]. D[ezső].: *Az a nap. A Hét, 1915. aug. 1., 405.*

⁵ „életem két részre oszlik, az egyik fele az, amikor béke volt, a másik fele az, amikor háború tört ki.” Kosztolányi Dezső: *A pillanat. Nyugat, 1914. szept. 16. – okt. 1., 336.*

⁶ Benoist, Alain de: *Hogyan veszítette el a háborút Európa? In Európai testvérháború 1914–1918. Szerk.: Markó György – uő. Budapest, 2014, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 97.*

chard Dehmel, Kipling – aki később fiát vesztette el a fronton – vagy D’Annunzio, aki katonaként is hírnevet szerzett magának. Thomas Mann *Gondolatok háborúban* címmel esszét írt, Rilke Öt ének ciklusában a hadisten feltámadását ünnepelte – melytől 1914 novemberére már elhatárolta magát –, Hofmannsthal pedig a *Neue Freie Presse* hasábjain közölt háborús verset. Kosztolányira nemcsak európai kortársai hatottak – kiknek munkáit olvasta és fordította –, hanem a nietzschei filozófia is, melynek nyomai ugyancsak fölfedezhetők a kontinens értelmiségének háborús lelkesedésében. A militarista attitűd kialakulását emellett olyan eszmeáramlatok is befolyásolták, mint a szociáldarwinizmus, mely a természetes szelekció elvét alkalmazta a társadalmakra. Az Osztrák–Magyar Monarchia különösen élen járt a lelkesedésben. A militáns szellemhez más államokhoz hasonlóan Magyarországon is nacionalizmus társult – legitimizálva a területszerzésre berendezkedett politikát –, Bécsben pedig tüntető tömegek követelték a „gyűlölt szerb faj” azonnali megbüntetését. Kosztolányi 1914–1916 táján többször járt az osztrák fővárosban – 1916. november 28-án kiküldött tudósítóként részt vett Ferenc József temetésén is –,⁷ így érzékelhette az ottani hangulatot.

Nemcsak az európai értelmiség hitt a háború megváltó erejében, hanem a magyar művészek jelentős hányada is. Közéjük tartozott Kosztolányi unokatestvére, a sarajevói merénylet idején Előpatakon praktizáló Csáth Géza. Naplóbejegyzéseiben kiállt „a Monarchia háborús részvétele és a háború szükségessége mellett, Szerbiával szemben »jogos bosszú«-ról beszél[t], míg az oroszok elleni erkölcsi-büntető háborút nem »személyes ügyként«, hanem a Monarchia missziójaként értelmez[te]. A Monarchia győzelmében eleinte egy percig sem kételkedett, [véleménye szerint] a magasabb erkölcsiségből sikernek kellett következnie”.⁸ A cári Oroszország iránti ellenszenvét az 1849-es világsi fegyver-

⁷ Lásd Kosztolányi Dezső: Hajnaltól – délig. Világ, 1916. nov. 29., 2–3.

⁸ Molnár Eszter Edina: Az elköteleződés határai. Kosztolányi Dezső szellemi mobilizációjának háttere. In *Sorsok, Frontok, Eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Főszerk.: Majoros István. Budapest, 2015, ELTE BTK, 465.

letétellel kapcsolatos történelmi emlékezet befolyásolhatta, ami Kosztolányi számára egyaránt döntő jelentőséggel bírt. Sokakkal ellentétben az unokatestvér még a frontról hazatérve is főnntartotta álláspontját, s politikailag, pszichológiailag és orvosilag egyformán foglalkoztatta a világháború.

A *Nyugat*ban szintén jelentek meg háborúpárti cikkek az első hónapokban. „Mindenkinek, aki az osztrák–magyar birodalomban él, de mindenesetre minden magyarnak személyes életérdeke, hogy az osztrák–magyar monarchia megmaradjon és nyugodt zavartalanságban éljen. Ez ma már háború nélkül lehetetlen” – írta Ignotus 1914 augusztusában.⁹ Szomory Dezső, Molnár Ferenc és Móricz Zsigmond haditudósítóként dolgozott, Tersánszky Józsi Jenő, Bányai Elemér (Zuboly, aki az orosz fronton esett el) és Balázs Béla pedig önként jelentkezett frontszolgálatra. Utóbbi ugyancsak közölt militáns cikket a modernista folyóiratban,¹⁰ de naplójában is találkozhatunk olyan vélekedésekkel, melyek az összeurópai értelmiségi elit korai meglátásaival rokoníthatók: „Mindig mondtam (és írtam), hogy szimpatikus nekem a háború, az életkockáztatás egy ideáért, [...], mert csak az döntő, hogy az ember egész létét egy centrumba tudja összetereelni, [...] egy nagy háború erkölcsi fürdője lesz a népeknek, [...] Önmagam konzekvenciáját le kell vonnom, és el kell mennem a háborúba.”¹¹ Idővel azonban a harcokat kollektív egoizmusok szembenállásaként értelmezte, így pacifista irányban fejlődött tovább gondolkodása.

Az egyre súlyosabb veszteségekkel történő szembesülés hatására a szellemi elit tagjai közül mind többen és gyakrabban emeltek föl szavukat a háború embertelensége ellen. 1918-ra mindenütt – jegyzi meg Alain de Benoist – „állati tombolásról», »hiábavaló vágóhídról«, »világvégeről«, az egyént bedaráló »háborús gépezetről« szóltak a hírek. Az ír James Joyce Ulysses című

⁹ Ignotus: Háború. *Nyugat*, 1914. aug. 1., 130.

¹⁰ Lásd Balázs Béla: *Páris-e vagy Weimar? Nyugat*, 1914. aug. 16. – szept. 1., 200.

¹¹ Balázs Béla: *Napló. 1914–1922. II. köt. Szerk.: Fábri Anna. Budapest, 1982, Magvető, 9–10.*

regénye, az osztrák Karl Kraus Az emberiség végnapjai című tragédiája, vagy az amerikai Thomas Stearn Eliot Átokföldje című verseskötete [...] az új szemléletnek adnak hangot.”¹² A háborús irodalom magyar nyelvű alkotásai között említhető például Ady Endre *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című verse, Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regénye vagy Kuncz Aladár *Fekete kolostora*. A legnagyobb sikert Markovits Rodion *Szibériai garnizonja* aratta, mely tíz évvel az események után jelent meg, mikorra már az „emberiség nagy keresztrefeszítettetéséből irodalmi divat lett”.¹³

Az európai intelligencia jelentős részéhez hasonlóan 1914 nyarán–őszén a magyar sajtó képviselői még hittek a háborúban, s a mérsékeltabb ellenzéki újságok is szorgalmazták a Szerbiával való leszámolást. A cenzúra működésének következtében manipulált szövegek jelentek meg, hiszen a fő cél a fontosabb információk – főként a háborús veszteségek és tragédiák hírei – kiszivárgásának megakadályozása volt. Enyhébb ellenőrzést már a szarajevói merénylet idején is végeztek: az újságot olvasó nem tudhatott – Gerő Andrást idézve – „a magyar miniszterelnök különféle memorandumairól; nem tudhatott a háború lehetőségét illető, hatalmi eliten belüli eltérő álláspontokról; nem tudhatott arról, hogy a német császár milyen mértékben kötelezte el magát a háború mellett; s nem érzékelhette azt sem, hogy az angol, a francia és az orosz álláspont mennyire hajlik a háború felé”.¹⁴ A július 24-én megalakult Hadi Felügyelő Bizottság a kiadványokat már előzetesen is ellenőrizte, melyek azonban nem annyira a háborús szükségletekhez igazodva, mint inkább az osztrák hadvezetőség utasításai szerint működtek.

A lakosok többsége hamar rájött, hogy a lapok nem írják meg a teljes igazságot. Csáth Géza naplójában ugyancsak szólt arról, hogy a nyomtatásban megjelent hírek és a valóság nem fedik egymást. Az újságíró Kosztolányi nem egyszer mesélte neki, „mi-

¹² Benoist: Hogyan veszítette el a háborút Európa?... I. m. 97–98.

¹³ Schöpflin Aladár: *Hadifogoly-könyvek. Markovics Rodion: Az aranyvonat. Genius-kiadás. Munk Artúr: A nagy káder. Pantheon-kiadás. Nyugat, 1929. dec. I., 647.*

¹⁴ Gerő András: A béke utolsó hónapja a Monarchia Magyarországon. 1914. június 28. – 1914. július 28. In *Sorsok, frontok, eszmék...* I. m. 118.

csoda borzasztó hírek keringenek titokban”. Amikor például „két szerb diákot elfogtak, amint a vasúti összekötő hidat fel akarták robbantani”, a Terézia laktanya udvarán azonnal kivégezték őket. Ugyanott további „nyolc nazarénus katonát végeztek ki, mert nem akartak fegyvert fogni” – jegyezte föl Csáth, majd idézte unokatestvére szavait: „most nem lehet pisszenni se. Ha meg mered írni az újságban: agyonlőnek téged is. A katonaság meg akarja mutatni a hatalmát, hogy sehol semmiféle akadállyal ne kelljen bíbelődnie. Így azután egy csomó ártatlan embernek el kell véreznie!”¹⁵

A cenzorok „Bizalmas” vagy „Szigorúan bizalmas” jelzéssel kiadott tilalmakat küldtek az érintett szerkesztőségeknek, melyekben igen udvarias hangon közölték kéréseiket. A „bizalmasok” szigorú előírások voltak, melyeken keresztül – Lenkey Gusztáv tájékoztatása alapján – „parancsolt a hadvezetőség az újságíróknak és a bizalmasokon át vált urává a lapoknak a kormány is”.¹⁶ Ha bárki figyelmen kívül hagyta a kéréseket, „megtorló intézkedések egész sorozata” következett, és „lefoglalták, elko-bozták, elrendelték az egész lapra az előzetes cenzurát, bűnvádi eljárás alá vonták, nagy pénzbüntetést róttak rá, esetleg rövid úton betiltották megjelenését” – számolt be az időszakról Serény Aladár.¹⁷ A retorziók az újságírókat ugyanúgy fenyegették, mint a laptulajdonosokat és a szerkesztőket. Porzsolt Kálmán esetében például még hadbíróaságról is szó esett, amiért esti levelében „kifogásolta, hogy a katonákkal a kaszárnyákban durván bánnak”. A cikk megjelenésekor a sajtóbizottság az egész szerkesztőséget beidézte, és az alábbiak közlésére kényszerítette: „A Pesti Hírlap sajnálja, hogy téves információk alapján közölte a Porzsolt féle Esti levelet és meggyőződött róla, hogy e cikkben felsorolt adatok nem felelnek meg a tényeknek.” Miután a szerkesztő Lenkey

¹⁵ Csáth Géza: *Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések. Közread.: Dér Zoltán. Szeged, 2005, Lazi, 75.*

¹⁶ Lenkey Gusztáv: *Bizalmas*. In *A diadalmas forradalom könyve. A népkormány tagjainak, a forradalom szereplőinek és 75 magyar íróinak önvallomása. A forradalmi napok hiteles krónikája. Szerk.: Gellért Oszkár. Budapest, 1918, Légrédy, 77.*

¹⁷ Serény Aladár: „*Bizalmas*”. *A háborús cenzúra hóhérmunkája. Budapest, 1919, Titánia, 5.*

Gusztáv és munkatársai megkérdezték, mi a helyzet akkor, ha nem adják ki a nyilatkozatot, a sajtóbizottság katonai vezetője így felelt: „letartóztatjuk Porzsozt urat és hadbírótság elé állítjuk.”¹⁸

A szigor ellenére a sajtó idővel megpróbálta kijátszani a tilalmakat. Az újságírók többször megírták, hogy a hatalom beavatkozik lapjaik tartalmába, illetve bevezették az „ablakokat”, amelyekkel a cenzúrázott részeket jelezték, míg máskor szövegesen utaltak a közbeavatkozásra („itt a cenzúra x sort törölt” stb.). 1914 novemberében azonban olyan „bizalmast” kaptak kézhez a szerkesztőségek, mely megtiltotta az „ablakok” közlését, mivel azok – ahogy Serény fogalmaz – „a közönség körében riasztó hatást idéznek elő”.¹⁹ A cikkíróknak még ravaszabb módszerekhez kellett folyamodniuk, melyek közül leghathatósabbnak az allegorizálás és a sorok közti üzenetek elrejtése bizonyult. A *Világ* cikkírói például „véleményeiknek – a megszokott lelkesedéssel jól körbeágyazottan – nehezen érthető versekben, elbeszélésekben, külföldről importált cikkekben és homályos értelmű saját cikkekben adtak hangot” – összegzi Molnár Eszter Edina a kérdéskörrel foglalkozó tanulmányában.²⁰

A cenzúrával párhuzamosan működő propaganda egyik célja a hadseregben szolgáló, több-kevesebb kiképzésen átesett katonák harckészségének fönntartása volt. Azért, hogy értelmet adjanak az öldöklésnek, a harc igazságos, védekező jellegét kellett hangsúlyozni, valamint a sztereotípiákat erősíteni, melyek szerint – tudjuk meg Pollmann Ferentől – „a saját katonák a harc közben hőiesen, de mindenkor a hadviselés szabályait betartva, lovagiasan harcolnak, ellenben a másik oldalon gyáva, a hadijogot rendszerelesen lábbal tipró, kegyetlen és brutális fenevadak állnak”.²¹ A propagandagépezet olajozott működését igazolja, hogy a folyóiratok sorra adtak közre a háborút pozitív értelemben elemző írásokat

¹⁸ Lenkey: *Bizalmas*... I. m. 81.

¹⁹ Serény: „*Bizalmas*”... I. m. 9–10.

²⁰ Molnár: *Az elköteleződés határai*... I. m. 473.

²¹ Pollmann Ferenc: *A hadviselés átalakulása az első világháborúban: haditechnika, stratégia és propaganda*. In *Az első világháború következményei Magyarországon*. Szerk.: Tomka Béla. Budapest, 2015, Országgyűlés Hivatala, 51.

– olykor különnyomatokat (Hadi beszédek, Olcsó Könyvtár) –, de emellett szerveztek jótékonyági akciókat is, militáns hősi albumokat jelentettek meg, a színházakban pedig eleinte hazafias és lelkesítő, majd szórakoztató darabokat játszottak.

Kosztolányi Dezső első világháborús publicisztikáját főként a *Világ* és a *Pesti Napló* hasábjain közölt szövegei alkotják, de rokon tematikájú tárcái napvilágot láttak *A Hét*-ben és a *Nyugat*-ban is. Miután a napilapoknál belső munkatárs volt, névvel jegyzett cikkein túl álnéven vagy név nélkül megjelent vezércikkeket is közölt, melyek mind aktuálpolitikai vonatkozással bírtak, így aztán jelentős részüket a cenzúra nem engedélyezte. „Törölted vagy háromszáz vezércikkemet, száz egyéb cikkemet, nem egy versemet és elbeszélésemet is. Később, sovány hetekben, ezeket orosz, francia, angol írók nevéén adtam ki, úgy hogy a helyszínét orosz, francia és angol földre tettem. Akkor minden szabad volt, hiszen csak a romlott orosz, francia és angol állapotokat jellemeztem [...] Ellenben mielőtt végleg elválnánk, bevallunk egy titkot. Mi kezdettől fogva kijátszottunk, aranyos, mindig találtunk módot, hogy [...] megmondjuk, a szegény magyarságnak az igazságot. Helyzetünk nem is volt tulságos nehéz. Ti tudniillik sohase értettétek ottan az iróniát” – leplezte le a hatalmat kijátszó módszereit az őszirózsás forradalomkor.²² 1915 áprilisában Oláh Gábornak írt levelében azonban még arról panaszkodott, hogy a háborús újságírás követelményei miatt „éjjel-nappal talpon kell lenniük”, munkájukon kívül „csak aludni és enni tudnak”, őt pedig az idegklinikán kezelik.²³

Szintén a *Pesti Napló*-ban jelentette meg *Az allegóriák kora* című szarkasztikus vezércikkét, melyben Tompa Mihály példáját vetítette saját jelenére: „vannak úgynevezett »sötét« korok, melyekben minden összeesküszik az emberi szabadság és a gondolat uralma ellen [...] a korban [...], amelyben Tompa Mihály élt – az emberek nem is merték leírni, amit gondoltak, körülnéztek, ha beszéltek, [...] a

²² Kosztolányi Dezső: *Kedves cenzor. Pesti Napló, 1918. okt. 29., 12.*

²³ Kosztolányi Dezső [a továbbiakban: KD] levele Oláh Gábornak, Budapest, 1915. ápr. 29. In Kosztolányi Dezső: *Levelek–Naplók. Összegyűjt., s. a. r., jegyz.: Réz Pál. Budapest, 1998, Osiris, 282.*

függöny mögé vagy az ágy alá tekintettek, ha nevettek, vagy sírtak, nem lesik-e őket kémek [...], végül] cselhez folyamodtak. Allegóriákat írtak. [...] Mi például most Tompa Mihályról írunk, mert csakugyan Tompa Mihályról akarunk írni. [...] sötét kor volt ez. Jó, hogy elmúlt. [...] mi, akik ma élünk, meg se tudjuk már érteni.”²⁴ 1918 őszén közölt *Allegória* című tárcájában ismét a cenzorok kijátszásának módszereit ecsetelte: „kifejlődött ennek a háborúnak a világnyelve, mely néha tolvajnyelv volt, az allegória költészete. Mai költőink és íróink nem írtak ugyan verseket a gólyához, [...] de találtak módot, hogy egy-egy cikkbe belecsempésszék a gondolatukat, melyet pont azáltal mondtak el, hogy tüntetően elburkolták, és épp az ellenkező gondolatot hajtották végre, úgyhogy az olvasó vagy elnevette magát, vagy pedig ösztönös ellentmondással felhördült a végén.”²⁵ Az író ekkor még örömmel nyugtázta, hogy az „allegória pedig mindenesetre meghalt”.

Kosztolányi világháborús cikkei komoly politikai tájékozottságról vallanak, 1909-ben például tudott a balkáni országok háborús törekvéseiről, így részben a világegést is előrevetíthette. *Belgrádi napló* című útirajzában nem csak a város militáns hangulatát festette le, de a nemzeti öntudat egyre nyíltabb megnyilvánulásairól is beszámolt.²⁶ Újságíróként egyfelől tisztában volt a bel- és külpolitikai eseményekkel, másfelől tájékozódott a Monarchia egyik legégetőbb problémájaként említhető nemzetiségi kérdésben. Háborús vezércikkeinek és tárcáinak témáit – a szerkesztői döntéseken túl, illetve azokkal összhangban – nagyban befolyásolták a harci történések, valamint a hátszországban jelentkező nyomor egyre szembetűnőbb tapasztalata.

Korai, háborúpárti cikkei közé tartozik a *Véres kovász*, mely *A Hét* hasábjain látott napvilágot.²⁷ Részben nietzscheánus tanokra utal, amikor az új élethelyzetet a tisztítótűz metaforájával jellemzi, illetve hirdeti az erősek megmaradását és a puhányok

²⁴ [Kosztolányi Dezső]: *Az allegóriák kora. Pesti Napló, 1918. máj. 26., 1–2.*

²⁵ K[osztolányi]. D[ezső]: *Allegória. Pesti Napló, 1918. szept. 22., 9.*

²⁶ Vampa [Kosztolányi Dezső]: *Belgrádi napló. Élet, 1909. márc. 21., 396–398.*

²⁷ Kosztolányi Dezső: *Véres kovász. A Hét, 1914. okt. 4., 601.*

vesztét. Kultúrkritikája nem utolsósorban a dekadencia ellen irányul, mely beállítódásnak már egyetemista korában hangot adott többek között Babitshez írt leveleiben: „A dekadensek tehát azon embereim közé tartoznak, akiket lelkem mélyéből gyűlölök. Az urakat in corpore vetem meg csak ugyan, de szenvedélyesen, úgyhogy mindegyiknek jut dühömből egy ember-séges porció. Még a nagy Baudelaire-nak is, aki költő-óriás és unicum, még Jean Richepin-nek is, [...] nem is beszélve az üres Mallarméről, s a nyavalyás Verlaine-ről. [...] realitás tekintetében észrevételök nem versenyezhet még Dantéével, vagy Aranyéval sem”²⁸ Szigorú szavai ellenére Kosztolányi dekadens kultúrához fűződő viszonya ellentmondásos volt. Az 1900-as évek legelején, illetve bécsi és párizsi tartózkodása időszakában még az irányzat vezéralakjaként kívánt föllépni, az említett szerzők munkásságát pedig később is méltányolta, s fordította műveiket. Nem egy esetben újraértelmezte a dekadencia fogalmát, a romantikával vagy a modernséggel rokonítva azt.

A háború kitörésekor úgy vélte, a „durvaság, a gerinc és a férfiszív” az igazi művészetnek hasznára válhat, s örömmel fogadta a hazai (részben biedermeier) szalonélet leáldozását is: „Hadd jöjjön a vihar és söpörje ki szalonjainkat. [...] sok szemét van benne és nem nagy kár azért, amit elpusztít. [...] Ha őszintén [...] mélyére nézünk posványos és podagrás társadalmunknak, észre kell vennünk, hogy az 1870-től 1914-ig terjedő kor nem visel majd valami nagyon díszítő jelzőt [...] fanyalgó udvariassága, hamisított biedermeier-szalonya, czukros, minden őszinteség nélkül való érzelgőssége egykor gyűlölt komikum lesz”²⁹ Több európai művészhez és tudóshoz hasonlóan érzékelte a válságjeleket a felbomlás előtti Monarchiában. Az avantgárd irányzatok már a háborús éveket megelőzően jelentkeztek, s képviselői a művészeti forradalom megvalósításán túl bíralták a feudális reflexekkel bíró társadalmi berendezkedést is, sőt olykor annak megdöntése is célkitűzéseik között szerepelt.

²⁸ KD levele Babits Mihálynak, Szabadka, 1904. aug. 1. In *Kosztolányi Dezső levelezése I. 1901–1907. Szerk.: Buda Attila. Összeáll., s. a. r., jegyz.: uő. – Józan Ildikó – Sárközi Éva. Pozsony, 2013, Kalligram*, 150.

²⁹ Kosztolányi: Véres kovász... I. m. 601.

Az író gondolkodására nemcsak Nietzsche dekadenciakritikája hatott, hanem a futuristák művészetfelfogása is. „Lármás manifestumok beszélnek az olasz futuristákról, akik a költészet forradalmát hozzák. [...] Hitük szerint a mai literatura csak az elfinomult és beteg polgárságnak tömjénez. Az új ember kemény és hősi. Szereti az erőszakot. Megveti a múltat, mely minden tettét elvánnyasztja. Nem szégyenli az ösztöneit se. A futuristák [...] a háború, a vérontás prédikálói, hívei mindannak, ami erő, tett, bátorság” – foglalta össze 1914-es *Modern költők* című műfordítás-antológiájában, melyben olasz futuristák verseit is szerepeltette.³⁰ Bár rokonszenvezett a harcias eszmékkel – melyek iránt már 1909-ben érdeklődött –, egyúttal távolságot is tartott. Olasz kávézóiban a milánói *Poesia* folyóiratot tanulmányozta, *Futurismo* című korai tárcájában pedig ugyancsak érintette az erősek filozófiájának kérdését.³¹ Szövegében hivatkozott Marinettire is, aki Gabriele D’Annunzioval közösen befolyást gyakorolt az olasz nagypolitikára, a háborút ugyanis olyan eszközként értelmezte, mely képes Olaszország modernizálására.

Kosztolányi 1914 novemberében ismét utalt a futurista eszmékre *Levél egy puritánhoz* című cikkében, melyet olyan úriembernek címzett, akit zavarnak a háborús időkben kacérkodó nők: „A futuristák, akik dithyrambokat írtak az ember emberfölötti ösztöneiről, program-kiáltványukban [...] a háború mellett ünneplik a nőt és a fényűzést. [...] A férfi az ereje legteljében mutatkozik meg, a nemét glorifikáló hősiességben. Teste kemény és izmos, mint a kovácsolt vas. [...] a nő is egészen nő akar lenni, mint a férfi hős: szép akar lenni.” Gondolatmenetében azonban a nemiség kiemelése inkább a háborús katasztrófa hangulat ellensúlyozásaként értelmezhető. Kosztolányi olvasatában az utódok létrehozásának vágya a hősi harchoz társuló diadalhoz hasonlítódik, a háború tehát nem halált jelent, hanem a legerősebb életigenlést: „a háború állítás és nem tagadás, az emberiség

³⁰ Kosztolányi Dezső: A futuristák. In *Modern költők. Külföldi antológia*. Ford.: uő. Budapest, 1914, *Élet*, 425.

³¹ Lehotai. [Kosztolányi Dezső]: *Futurismo. A Hét*, 1909. júl. 11., 468.

életakarata, egy kiáltás, hogy élni, örülni, győzni akarunk.”³² A fölvetés kontextusaként egyfelől Schopenhauer akaratfilozófiája, másfelől Nietzsche bölcsellete – többek között a dionüszoszi fogalmával – kínálkozik.

Kosztolányi saját költészetét szintén a „férfias művészet” kategóriájába sorolta, amennyiben a *Panaszkönyv – Levél Ignotushoz* című szövegét ars poeticaként fogjuk föl. A konzervatív kritika támadásaira válaszoló cikkben a modernek közül a dekadenseket tartotta a férfias művészet képviselőinek. A bécsi szecessziót is jellemző halálerotikát a „vádaskodók pipacsos idilljeivel” állította szembe, akik szerint a rosszlányokról szóló irodalmi mű erkölcstelen, míg a zászlóanyák dicsőítése erkölcsös. Kosztolányi meglátása szerint a „férfibánat nevű hajrázó irodalom” korántsem olyan erős, mint az új művészet, melynek leírása saját fölfogására és gyakorlatára is vall: „Férfias, mert emberfölötti követelményeket támaszt magával szemben. [...] Nem elégszik meg egy eset feltárásával, egy hangulat-ronggyal, egy újságírói jegyzettel, de színes keretben úgy ad eléink egyetlen esetet, hogy abban az egész életet érzékelteti, hogy az szimbóluma mindennek, hogy az író egy jelenségen keresztül enunciációt tesz a sorsról, mint a görög kórus.”³³

A világháborús propagandát jellemző retorika – az ellenség démonizálása, illetve a Monarchia erkölcsi fölényének hangsúlyozása – az író háborús publicisztikájában főként a kultúra területére vonatkoztatva jelenik meg. Míg az antanthatalmak irodalmát és művészetét sokszor erős bírálattal illette, a Monarchiával szövetséges német kultúrát nagyra értékelte. Bár idővel egyre összetettebbnek értékelte a helyzetet, politikai és kulturális identitása sosem fedte egymást. Amikor Németország 1914 augusztusában megtámadta a semleges Belgiumot, a lakosság az antanthatalmak segítségét kérte, így a belgák a Monarchia ellenségévé váltak. Az antant háborús propagandája „Belgium (németek általi) megerőszakolásáról” beszélt, hogy megnyerje

³² K[osztolányi]. D[ezső]: *Levél egy puritánhoz. A Hét, 1914. nov. 1., 654.*

³³ Kosztolányi Dezső: *Panaszkönyv. Levél Ignotushoz. Nyugat, 1915. márc. 1., 274.*

ügyének a többi semleges országot. A helyzetet egymás között Kosztolányi és Csáth is elemezte: míg az unokatestvér hitt abban, hogy Európában a civilizáció harcol a barbárság ellen, az író nem osztotta véleményét. Részben kettejük vitája ihlette a *Baudelaire és a belgák* című cikket, melyben Kosztolányi a francia költőnek a belga kultúrára vonatkozó kritikájára hivatkozva figyelmeztetett az általánosítás veszélyeire. Három versfordításának közlése apropóján egyúttal a világháborús helyzetre vonatkoztatható megállapítást is tett: „Kérem is az olvasót, ne tekintse a verseket és a leközlésüket ízetlen csúfolódásnak, a szerencsétlen, legyőzött belgák ellen, sem ellentmondást kihívó, részvétre hangoló tettnek, a belgák mellett, de tekintse egyszerűen érdekességnek, amelyet a mai háború vetett fölszínre: irodalmi dokumentumnak, egy lángész sátáni szeszélyének.”³⁴

A marne-i csatával egy időben jelent meg Kosztolányi *Párizs* című szövege, melynek megírásakor a németek javában folytatták támadó hadműveleteiket. A francia kormány 1914. szeptember 2-án menekült el a fővárosból, az író pedig még csak az akkor kihirdetett ostromállapotra utalt bevezetőjében. Belgákról szóló tárcájával ellentétben a franciákkal kapcsolatos állásfoglalását jóval kevesebb tolerancia jellemezte. Főként azt vetette az ellenséges antanthatalom szemére, hogy Oroszországgal kötött szövetséget. Filozófiájuk „raison” fogalmát a háborús logikával állította szembe, a németek előrenyomulását pedig nemhogy igazságosnak, de egyenesen jogos büntetésnek vélte. Értelmezésében a „muzska puszipajtáság” mindössze a franciák abnormális eltévelyedését jelzi, így e szövetségnek idővel „fel kell bomlania, beteg és erkölcstelen volta miatt”. Konklúziójában pedig a civilizáció kontra barbárság propagandisztikus frázisára rájátszva jelentette ki: a francia–orosz kapcsolat „csomója most bomlik és a mi kardunk bontja, hogy megmentjük az emberi méltóságát s megmentjük az eltévelyedett francziákat is, akaratuk ellenére, az emberiségnek.”³⁵ A magyar szerzőhöz hasonlóan Anatole

³⁴ Kosztolányi Dezső: *Baudelaire és a belgák*. Nyugat, 1915. ápr. 1., 403.

³⁵ Kosztolányi Dezső: *Páris*. A Hét, 1914. szept. 6., 558.

France is elítélte az orosz–francia közeledést, ám idővel változtatott álláspontján. Bár Kosztolányi mindezt pályatársa árulásaként értelmezte, a francia kultúrát összességében – a hazai kormányközeli irodalmi körökhöz hasonlóan – nagyra tartotta, az oroszbarát politika bírálatakor mindössze a dekadens irányt utasította el. A Monarchia és Németország egyik fő feladatát a nyugati és keleti dekadencia szövetkezésének fölszámolásában látta. Az ellenséges államok közül egyébként főként Oroszországgal kapcsolatban voltak ellenérzései, föltehetően ‘48-as családi öröksége miatt.

Kosztolányi 1914 decemberétől már az első világháború embertelenségéről ejt szót, *A szent térkép* című tárcájában pedig olyan szétázott térképről olvashatunk, melyen – a festékek összefolyása révén – egybemosódtak az országok. A térkép a népek háborúban történő fölolvadásának allegóriája, mellyel Kosztolányi az ellenséges oldalon küzdők sajátos összetartozását fejezi ki: a közös szenvedést, az emberi veszteségeket, a közös sorsot és Európa hatalmas tömegsírra válását. A térképet tanulmányozó hátsországi lakosok a békés élet és munkálkodás helyett kénytelenek földrajzot és külpolitikát tanulni: „tanuljátok meg a földrajzot, amely többé nem tantárgy, és a külpolitikát, amely nem műkedvelők mulatsága, de legalább oly fontos, mint a májad, veséd és tüdőd munkáját ellenőrző orvostudomány. [...] Hazame-net ráveted a tekinteted egy földdarab csücskére, egy folyócska kacskaringójára, s nyomban megtalálhatod, hol az öcséd, bátyád, az apád, többé nem érzed magad oly egyedül.”³⁶

Nemcsak a fronton harcolók, de a hátsországi lakosok is megszenvedték a háborús éveket: az élelmiszerárak az egekbe szöktek, az iparban és a kereskedelemben fölfüggesztették a vasárnapi munkaszünetet, s egyre drasztikusabb megszorító intézkedések követték egymást. A cenzúra persze ügyelt arra, hogy a lakosságot sújtó nehézségek ne okozzanak közfelháborodást. Kosztolányi cikkei jelentős részében szociális érzékenységének is hangot adott, s elítélte a társadalmi egyenlőtlenséget. *A witkovici bizott-*

³⁶ Kosztolányi Dezső: *A szent térkép. Nyugat, 1914. dec. 16., 651–652.*

ság című vezércikkében például nehezményezte, hogy a politikusok a lakosság megélhetési gondjai helyett saját kinevezésükkel foglalkoznak: „Ma a gyomor és a nyomor a legfontosabb kérdés. Küldjenek ki hamar, inkább ma, mint holnap, egy gyomor- és nyomor-küldöttséget [...], mely nem a véres és szomorú ötödik felvonáshoz érkezik és nem utólag vizsgálja a tényeket, mikor már úgyis minden késő, de megelőzi azokat az okokat, melyek az ilyesmiket előidézhetik.”³⁷ *Enni és aludni* című szövegében keserű ironiával szólt az éhségről, a háború ínségét megszenvedő embereket „az evés alkoholistáinak” nevezve.³⁸ 1917 szeptemberében pedig a hadirokkantak érdekében is szót emelt: „Ültem a csererokkantak vaságyán, azoknak a szegény-szegény katonának a vörös paplanán, kik hazahozták roncs testüket és homlokukon három év szenvedését. Az embernek az az érzése, hogy ide térden kellene bejönni és térden kellene megállapodni az ágyuk előtt is.”³⁹

Az *ínség báránykái* című vezércikkben a budapesti nyomortanyákról szólván nem csak élesen bírálta a kormány szociális intézkedéseit, de kiállt a munkásság érdekeiért is: „1911 január elsején tartották meg a népszámlálást, amely szerint Budapesten 218.000 ipari munkás van. [...] Akik összeírták őket, azért írták össze, hogy morzsát és alamizsnát dobjanak nekik [...], hogy kifoltozzák a rongyaikat és fenn tartásuk a nyomor status quo-ját. [...] A reakciós magyar politika felcserei – úgy látszik – »lemondtak« harmincezer betegről. [...] Ennek a rendszernek a politikai tudományokban kuruzslás a neve.”⁴⁰ De a szociális egyenlőtlenségekre hívták föl a figyelmet a Mágnás Elza-gyilkossággal foglalkozó cikkei is, melyekben a nincstelen péklegény társadalmi felzárkózásának esélytelenségét állította szembe a kitartott nő pazar életmódjával.⁴¹

³⁷ [Kosztolányi Dezső]: *A witkovici bizottság*. *Pesti Napló*, 1917. júl. 7., 1–2.

³⁸ Kosztolányi Dezső: *Enni és aludni*. *A Hét*, 1915. ápr. 11., 182–183.

³⁹ Kosztolányi Dezső: *Gyufaláng*. *Pesti Napló*, 1917. szept. 30., 11.

⁴⁰ Kosztolányi Dezső: *Az inség báránykái*. *Világ*, 1914. márc. 25., 2.

⁴¹ Kosztolányi Dezső: *A halál óráján. Két gyilkos portréja*. *Világ*, 1914. máj. 31. 7–8. Uő: *A tót maitresse*. *A Hét*, 1914. jan. 18., 33–34.

Az író nemcsak a lecsúszott vagy az alsó rétegekkel való szolidaritásra szólított föl politikai cikkeiben, hanem a nyereségvágy által motivált politikai és gazdasági hatalmi csoportosulásokat is keményen bírálta. Míg *Csontok* című írásában a temetetlen halottak csontjaiból robbanószer-alapanyagot gyártó amerikai cég vállalkozásának abszurditását, az emberi életet semmibe vevő üzletet leplezte le,⁴² *Utazik az arany* címet viselő tárcájában „angol zsebekből amerikai zsebekbe” vándorló pénzről és a háborúból hasznot húzó rétegről beszélt,⁴³ *Angyalok és tigrisek* című szövegében pedig azt is megállapította, hogy „az orosz meg az angol diplomaták közvetlen szövetségben vannak a sírásókkal és a gyászruhakereskedőkkel.”⁴⁴

Kosztolányi háborús publicisztikájában nemcsak a cenzúrát, de a kémkedés jelenségét is érintette, ami a hátszói lakosság életét ugyancsak megkeserítette: „Mióta háború van, nincsenek titkaink, tudják, hogy hány cipőnk, ruhánk és befőttes üvegünk van, állandóan fürkész szemek előtt vagyunk s akárkinek joga van leemelni a koponyánk csontját és belekukkantani, vajjon mi forrong agyvelőnkben.”⁴⁵ A világháború végén közölt *Az öröm iskolája* pedig azzal szembesít, hogy az emberek az eltelt négy év alatt elfelejtettek örülni az életnek: „El tudod-e képzelni az ibolyát tavaszi offenzíva nélkül? [...] boldogtalannak lenni könnyű, mert felelősség nélkül való, de boldognak lenni, élni, dolgozni már nem oly könnyű, az felelősséggel jár.”⁴⁶

Csengőfrász

Miközben az első világháború alatt a nyugat-európai és az amerikai írók megsebesültek, a magyarok közül egyedül Balázs

⁴² Punin. [Kosztolányi Dezső]: *Csontok. A Hét, 1915. okt. 3., 554–555.*

⁴³ Punin. [Kosztolányi Dezső]: *Utazik az arany. A Hét, 1915. okt. 10., 569–570.*

⁴⁴ Punin. [Kosztolányi Dezső]: *Angyalok és tigrisek. A Hét, 1915. jún. 20., 316.*

⁴⁵ Kosztolányi Dezső: *Drótsövény-betegség. Pesti Napló, 1918. szept. 15., 6.*

⁴⁶ Kosztolányi Dezső: *Az öröm iskolája. Pesti Napló, 1918. okt. 6., 7.*

Béla és Tersánszky Józsi Jenő vonult be önkéntesként. Karinthy inkább kivetette a vakbelét, Babits szívpanaszok miatt nem ment frontszolgálatra, míg Oláh Gábor és Móricz Zsigmond gyengébb látásuknak köszönhetően maradhattak otthon. Kosztolányi szintén megúsza a hadkötelezettséget, így mindvégig a hátszög publicistájaként tevékenykedett. Többszöri sebesült öccse, illetve unokatestvére azonban katonarvosként szolgált a háborúban, sőt unokabátyja (Decsy Dezső) el is esett.

Magyarországon és Ausztriában törvényileg 42 évben rögzítették a hadkötelezettség felső korhatárát. Miután az 1914 előtti utolsó véderőtörvény nem tett külön említést felső korhatárról, a világháború kitörésekor az 1886. évi XX. tc. maradt érvényben. Magyarországon az 1915. évi II. tc. rendelkezett arról, hogy a hadkötelezettség korhatára 50 év legyen, majd ezt emelték később 55-re. Kosztolányi tehát a háborús évek alatt még javában hadkötelesnek számított, sőt a nevére kiállított *Népfölkelési igazolványi könyv* alapján kiképzési gyakorlaton is részt vett: „Kosztolányi Dezső István [...] a közöshadseregben [...] magy. kir. honvédségnél a m. kir. budapesti 1. honvéd gyalogezredben 2 évet, 10 hónapot, 25 napot, összesen 2 évet 10 hónapot, 25 napot – becsületesen szolgált.”⁴⁷ Noha az igazolást Szabadkán a 17. népfölkelő járásparancsnokságon állították ki, az író a budapesti 1. honvéd gyalogezred állományába került.

Az 1906-os vajdasági sorozáskor foglalkozását először tévesen orvostani hallgatóként jelölték meg, melyet csak később javítottak „egyetemi hallgató (író)”-ra. „Az őrmester kezébe nyomja a sátorlapot, sátorszögeket, újonc-önkéntes ruháját, a szuronyos puskát. Dide [...] néhány lépést tesz, a sátorlapot és szögeket az ágy alá dobja, a ruhát meg a fegyvert leteszi a földre. [...] A ruha meg a puská abban a másodpercben eltűnik, a sátorlap és a sátorszögek is. [...] Az újoncok másnap a kaszárnyaudvaron teljes katonai felszereléssel sorakoznak. Dide azonmód, ahogy Budapestről

⁴⁷ Népfölkelési igazolványi könyv. MTAKK, Ms4620/76. Miután KD nem volt tiszt, a Hadtörténelmi Levéltárban sem őriznek adatokat róla. Katonai személyi lap híján az említett forrást tekintem irányadónak. A levéltári kutatást Pollmann Ferenc végezte.

megérkezett [...] jelentkezik.] / – Megőrült maga, önkéntes – rivallt rá az őrmester. [...] Aztán egyszerre csak gonosz pletyka kelt szárnyra a laktanyában: Kosztolányi önkéntes szidalmazta a honvédséget. Azt mondta: »Ő inkább Bécsbe megyszolgálni a közösökhöz, azok sokkal különbek.« – tudósít Kosztolányi Dezsőné,⁴⁸ aki feltehetően téved abban, hogy az író csak napokat töltött a kaszárnnyában. Kétkedve kell fogadnunk azt az állítást is, miszerint az újonc mindjárt első nap kézhöz kapta fegyverét. Berukkolása előtt Kosztolányi Hofbauer Istvánhoz fordult segítségért, mert nem akart a kiképzésen részt venni. A vezérőrnagyként nyugállományba vonult címzetes altábornagy megtagadta kérését – keresztfiát „legalább rendre szoktatják” –, ám annyit elintézett, hogy a fiatalembernek ne kelljen haditörvényszék elé állnia az eltűnt fegyver miatt.

Miután az író keresztapja további segítségére nem számíthatott, egyik vasárnap becsöngetett ezredeséhez, és a *Budapesti Napló*, valamint a *Szeged és Vidéke* belső munkatársaként bemutatkozva próbálta magát felmentetni. Felettese Szegedre rendelte orvosi felülvizsgálatra, ahol néhány napi kórházi tartózkodást követően alkalmatlannak nyilvánították a katonai szolgálatra. Babits ekkor már gimnáziumi tanárként dolgozott a városban, így Kosztolányi egyúttal hozzá is bejelentkezett. Míg a kiképzés minden bizonnyal 1906 végétől 1907 szeptember–októberéig tartott, a szegedi felülvizsgálat csak egy-két hetes kórházi tartózkodást igényelt. Az alkalmassági vizsgálattal kapcsolatban nem szerepel adat a népfölkelői igazolványban, Kosztolányit tehát nem menthették fel a szolgálat alól, amint arról Csáthnak írt levele is árulkodik: „Ma pedig komoly és szép perspektívák tárulnak eléem. A fiatalságom elmúlik, s a huszonnegyedik évben jó a férfikor, amit egy komisz katonaév vezet be.”⁴⁹

Másfél évvel később újra utalt katonai ügyeire, ami talán polgári (tehát nem fegyveres és nem bentlakó laktanyai) szolgálatot jelentett.⁵⁰ 1909. október elsején kellett jelentkeznie a szabadkai

⁴⁸ Kosztolányiné 160–161.

⁴⁹ KD levele Csáth Gézának, [Budapest, 1908. tavasz]. In *KDLN* 156.

⁵⁰ „Most jó a rút és rettenetes. [...] Október elsején: berukkolás.” KD levele Csáth Gézának, Szabadka, 1909. aug. 14. In *KDLN* 191.

vagy a budapesti laktanyában, november 25-én pedig már el is bocsátották.⁵¹ Miután a népfölkelői igazolvány a magyar királyi budapesti 1. honvéd gyalogezredet jelöli szolgálati helyül, Kosztolányinak minden valószínűség szerint a fővárosban kellett berukkolnia. E közel két hónap tehát ismét a laktanya égisze alatt telt. Elbocsáttatása ellenére az író nem mentesült a népfölkelési szolgálat alól, sőt 1922 végéig az első osztályba sorolták be. Mindebből az is következik, hogy nem népfölkelőként, hanem sorozott honvédként kaphatott kiképzést.⁵² Kosztolányit a frontszolgálat lehetősége már 1909-től fenyegette, hiszen Bosznia-Hercegovina annexiójának bejelentését követően részleges mozgósításra került sor. Noha még az 1913-as részleges mozgósítás sem érintette konkrétan a népfölkelőket, a fiatalember nem lehetett teljesen nyugodt, mert a törvényeket bármikor megváltoztathatták. A hadkötelezettséget tehát csak további orvosi felülvizsgálatokkal úszhatta meg, miután a potenciálisan mozgósítható felnőtt férfiak közé tartozott.

Kosztolányi nagy valószínűséggel az első világháború idején került át az első osztályból a népfölkelők második osztályába. „Édes fiam, tehát még te is újból sorozás alá kerülhetsz, mint B osztályú és 36 évnél fiatalabb népfölkelő és ha fegyveres szolgálatra alkalmasnak találunk, kiképeznek 2 hónap alatt (januárban és februárban) és március elején a harctérre visznek!” – aggódott az édesapa.⁵³ A háború alatt már nem volt szakkiképzés, hanem csak a fegyverforgatás alapvető szabályait ismertették, s ezt is mindössze azoknak, akik semmiféle kiképzésben nem részesültek. Az író tehát – id. Kosztolányi Árpád állításával ellentétben – bármikor vihették a harctérre, hiszen korábban már megkapta a szükséges kiképzést. „Az utcán néha kiveri a verejték

⁵¹ 1910. április 2-án a következőt rögzítették a kiskönyvben: „jelentkezésre nem köteles”. Lásd Népfölkelési igazolványi könyv. MTAKK, Ms4620/76.

⁵² „Ezen volt e. é. önk. népfölkelési szolgálatra köteles, és az 1922 évi december hó 31-ig a népfölkelésnek 1-ső osztályába, az 1927-ik év végéig pedig a népfölkelés 2-dik osztályába tartozik.” Népfölkelési igazolványi könyv. MTAKK, Ms4620/76.

⁵³ Id. Kosztolányi Árpád levele KD-nek, Szabadka, 1914. okt. 17. In *A Kosztolányi család levelezéséből. Szerk.: Dér Zoltán. Szabadka, 1988, Életjel, 21. [A továbbiakban: KDCsalL.]*

s azt mondja nézzek hátra, őt követik, ő biztosan érzi, hogy követik és mindjárt a vállára fogja tenni kezét egy idegen vagy egy titkosrendőr. Kapuk alá befut, mellékutcákon, kerülőúton tér haza. [...] Otthon, ha megszólal a csengő, elsápad, csaknem elájul” – számolt be Kosztolányi Dezsőné férje frontszolgálatától való rettegetéséről.⁵⁴

A fiatallembert mindjárt a háború kitörésekor sorozásra hívták, novemberben pedig pótsorozásra. „Desiré képtelen félelmeket áll ki. [...] aggódik, hogy a pótsorozáson beveszik. Ami meg is fog történni, mert az ő neurasthéniaja nem igazi betegség” – tájékoztatta öccsét Csáth Géza,⁵⁵ Kosztolányinak azonban éppen egészségügyi alkalmatlansága révén sikerült mindkét sorozást megúsznia.⁵⁶ Természetesen tisztában volt azzal, hogy a világháborús helyzet miatt újabb sorozásokon kell majd megjelenennie. 1915 októberében is kapott behívót, de ismételten felülvizsgálatra küldték, s a Gyáli úti honvédkórházba került.⁵⁷ Feleségének – akit ezekben a hetekben a tátraszéplaki szanatóriumban tüdőcsúcshuruttal kezeltek – közel egy héttel az események után számolt csak be élményeiről: „Október 30-án soroztak. Nem tudattam veled, nehogy bármit is izgasd magad, [...]. A mostani sorozáson alkalmatlannak csak azt mondják ki, aki szemmel láthatóan nyomorék, aki azonban szervi bajról panaszkodik, azt azonnal kórházba küldik. [...] Elmondtam, hogy régi szervi szívbjajom van, mire még aznap délután 3-kor a honvédhelyőrségi kórházba utaltak, [...]. Egymás után ötször-hatszor megvizsgáltak, [...], s megállapították, hogy a szívbillentyűm hibás, [...]. A szisztolikus zöreje a szív bal oldalán tisztán hallható.”⁵⁸ Csáth korábbi diagnózisa részben megfelelt a

⁵⁴ Kosztolányiné 208.

⁵⁵ Csáth Géza levele Brenner Dezsőnek, [hely nélkül,] 1914. nov. 9. In Csáth: *Emlékirataim...* I. m. 167.

⁵⁶ „örülünk, hogy a sorozó bizottság orvosa alapos vizsgálat után megállapította, hogy régi ideg- és szívbjajod miatt most sem kell katonai szolgálatot teljesítened”. Id. Kosztolányi Árpád levele KD-nek, Szabadka, 1914. nov. 20. In *KDCsal* 22.

⁵⁷ Lásd KD levele Halasi Andornak, [Budapest, 1915. okt. vége]. In *KDLN* 328.

⁵⁸ KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915. nov. 5.]. In *KDLN* 331–332.

valóságnak, Kosztolányinak kezdetben valóban inkább ideges szívpanasza lehetett. Egyrészt csak a feszültebb időszakokban jelentkeztek a tünetek, másrészt az 1915. novemberi vizsgálatok után fél évvel újra alkalmasnak minősítették, bár – amint arra Molnár Eszter Edina rámutat – az is kétségtelen, hogy az „idő múlásával és az emberáldozatok számának növekedésével a hadra foghatóság kritériumai egyre megengedőbbek, a sorozóbizottságok egyre szigorúbbak lettek.”⁵⁹

Az 1916. júniusi pótsorozáson az író az orvosi felülvizsgálat már nem is tudta megmenteni, így a *Világ* szerkesztőségének közbenjárására szorult. Bár a katonai szolgálatra való behívással szemben némi védelmet jelentett az újságíró státusz – a honvédelmi miniszter felmenthette a lapok munkatársainak többségét, illetve haditudósítónak oszthatta be őket – Kosztolányi számára végül ennél is hathatósabb megoldás kínálkozott: „D... L. A. volt az, akinek hatalmában volt az írók, újságírók katonai szolgálat alól való felmentése.”⁶⁰ A Kosztolányi Dezsőné által csak monogrammal hivatkozott Drasche-Lázár Alfréd a Miniszterelnöki Sajtóiroda vezetője volt, valamint ő írta alá később Benárd Ágostonnal közösen a trianoni békeszerződést is. Drasche-Lázár járt el többek között Karinthy katonaugyében is, akit Teleki Sándorné ajánlott figyelmébe.⁶¹ A Szikra álnéven író grófnő kapcsolatban állt Kosztolányival is, illetve mindketten baráti viszonyt ápoltak Herczeg Ferencsel, aki ugyancsak komoly összeköttetésekkel rendelkezett. A hadköteles fiatalember kérése tehát mind Telekiné, mind Herczeg közvetítésével eljuthatott Drasche-Lázárhoz. Mivel a grófnő által is szerkesztett *A Nő* című feminista folyóirat rokonszenvezett a szabadkőműves Március páhollyal – ahova Kosztolányi 1915 decemberében jelentkezett

⁵⁹ Molnár: Az elköteleződés határai... I. m. 466.

⁶⁰ Kosztolányiné 213.

⁶¹ „önökhöz van beadva Karinthy Frigyes, – aki neurasztheniás, beteges, – feleséges, gyermekes, – vagyontalan, – ezzel szemben egy »bene«-t adott neki a Sors: – tehetséget; [...] Mondja kérem, [...] nem lehetne egész egyszerű emberi irgalommal őt egyszer mindenkorra felmentetni?” Gróf Teleki Sándorné levele Drasche-Lázár Alfrédnek, Budapest, 1916. márc. 31. MNL OL, K26. 1917. II. 0037–3053–033–r. A dokumentum feltárása Komáromi Csaba érdeme.

felvételre –, a szintén szabadkőművesek által fönntartott *Világ* szerkesztőségének katonaugyek alóli felmentésekben való részvétele is magyarázatot nyer.

A frontszolgálat megúszásához komoly biztosítékot jelentett a közhivatali tisztség is. Kosztolányi ezt az ütőkártyát szintén megjátszotta, s egy időre közhivatalt vállalt. Budapest akkori polgármestere, Bárczy István segített neki a Fővárosi Levéltárban fogalmazóként elhelyezkedni. Nem tudjuk, az író pontosan mennyi időt töltött hivatalában, de gyaníthatóan nem perceket, ahogyan Kosztolányi Dezsőné állítja: „Jelentkezik hivatalfőnökénél, bemutatkozik. Az hosszú beszédet vág ki sebben hangsúlyozza, hogy az ő elve a föltétlen köteleességteljesítés és megköveteli, hogy hivatalnokai naponta pontosan megjelenjenek a hivatalban. Dide elképedve távozik s többet felé se néz a Városházának. Negyedórát sem bírt volna ki az akták között.”⁶² Összeköttetéseinek köszönhetően Kosztolányi tehát sikeresen megúszta a frontszolgálatot, s egy idő után már tréfálkozott is a sorozási procedúrákon. Legalábbis ez derül ki egy, a feleség által idézett anekdotából: „Barátai a dunaparti vendéglőbe hívják. A pincehelyiség fölött, világító betűkkel ez a szó olvasható: Söröző. A pontok azonban kissé el vannak mosva s a felírás könnyen így olvasható: Sorozó. / – Jósántamból én be nem lépek ilyen helyre – mondja mosolyogva.”⁶³

⁶² Kosztolányiné 210.

⁶³ Kosztolányiné 213.

Németh István Péter

Zászlóm, az ő nevével

Száz éve született Nagy László
(1925. július 17. – 1978. január 30.)

Nagy László bölcsőhelyét járom be – nem csupán gondolatban – a Somló és a szigligeti hegyek között, vulkáni tájon. Ez a vidék a Balaton fölött valóban tűzhányó lelkületű költőket nevelt; hadd mutassak most csak Berzsenyi eruptív természetére és verseire.

1974-ben édesanyám adta kezembe Nagy László *Tűz* című versének egy legépelt példányát. Nagy hévvel mondtam, s a vidéki városka szavalóversenyén a harmadik hellyel jutalmazott a zsűri.

...tűz
te gyönyörű,
jegeken győztes örömű,
ne tűrd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hűlve latoló józanságban,
ahol áru és árulás van...

Eszmélkedtem, s az évek során még inkább igaznak tartottam a gyönyörű vers minden sorát. Tapolcáról pápai diákvároskámba kerültem, s ott az érettségi írásbelin a *Himnusz minden időben* című vers elemzését választottam 1978 májusában. (Januárban hunyt el Nagy László. Halála másnapján az iskolarádióban fölolvastam a *Ne rejtőzz, ne rejtőzz, apám a berekben...*-t.)

Az iszkázi költő születésének 100. évnapja előtt útikönyvem mindössze egy vékonyka kötet, az *Adjon az Isten szerencsét* (Jö-

vendő Kiadó, 1996). Kinézve az ablakon, míg Tapolcáról újra Pápa felé visz a busz, bele-belelapozok a hét istenes versét és műalkotásainak reprodukcióit összefogó könyvecskébe. Bibliofil-szép kiadvány, amit fia, Nagy András készített.

Iszkázon a szülőház fehérre meszelt fala, rajta Orosz János domborműve Nagy Lászlóról. Emlékszem az avatására és a költőkre a kertben. Ez a kép 1984. április 11. óta van velem, kísér. Tadeusz Nowakkal Kovács Pistát látom, Kálnoky Lászlót, Nagy Gáspárt, Schéner Mihályt, a költő öccsét, Ágh Istvánt, Csukás Istvánt. A buszon Gergely Ágnes ült tőlem jobbról. Egy balatonfüredi költői versenyen tudtam meg több mint harminc évvel később, hogy friss gyász hírrel a szívében, regényfordító közelállója hunyt el.

Emlékszem a mozdulatokra. Szécsi Margit tolakodónak tartja a fotósokat Pozsgay Imre beszédje előtt, Csoóri Sándor az ünnepség után egyedül vág át a gyepen a templom felé majd. Czine Mihály tanár úr, aki úgy vette aznap az ünnepségen nyakába a költő pöttöm lánykaunokáját, Rékát, mint Szent Kristóf a Gyermeket, üveg bort küldet a diákasztalunkhoz a szomszéd falu kocsmájában, ahol alkonyat előtt még egyszer összegyűlünk. Kiss Ferenc a bolgár barátaival. El is marad másnap a szemináriumunk vele. Lázár Ervin Bella Pistával. Összekapaszkodva énekelnek. Kormos István így írta versbe őket egy Fradi–Vidi-mecscesen: „*A tribünön fülembé kántál / két dunántúli rossz rokon, / Bella és Lázár kornyikálja: / Videoton! Videoton!*”

Aztán megint a buszon. Devecsernél szállok le, s jövök haza. 1984 az évszám. Nyirádnál Halimba felé pillantok: egy nevet s egy hozzá tartozó pontos címet betűztem ki Nagy László kislámpa-tervei és falovacska-rajzai között a költő rajzos albumából:

Szalai Miklós

Halimba

Petőfi u. 21.

(*Kísérlet a bánat ellen.* 1980. 113. p.)

Bizonynal a költő is gyógyteáért fordult a néhai atyához, amikor még nem lehetett kapni a boltokban a HALIMBÁRIUM-ot.

A falun túli Ajkán később álltam meg Nagy László szoborfője előtt, amit Vigh Tamás szobrászművész mintázott, s akár Orosz János az iszkázi reliefet, 1984-ben.

Tapolca szomszédságából, a szigligeti alkotóházból ki-kijőve Nagy László a Szent György-hegyünkre látott, amit versprózájában a „*sárkányölőről elnevezett hegy*”-nek titulált. Szent György lovagot és a sárkányt, jelképét a jó és rossz örök dualizmusának, megfestette szigligeti szobájuk falára is. Erre az ikonra látnak az írók, ha kávéfőzőjük kotyogására várnak. A festményt ma már bárki megcsodálhatja, Alföldy Jenő verselemző könyvének borítóját díszíti. („*Egy szenvedély margójára*”, 2005.) Nagy László Szigligeten született verse nem csupán a gyermekek számára kedves és becses:

*Balaton parton
a nádi világban
megbújtam egyszer,
s csodaszépet láttam:
bóbitás nádon
nádiveréb-fészket,
sásbokor alján
kis vízicsibéket.
Vad ruca moccant,
topogott a vízre,
barna liléit vízi útra vitte.
Senki se látta,
csak magam csodáltam,
ott a víz partján
még sokáig álltam.
Játszott a nádas
széllel és derűvel,
s haza indultam
nádihegedűvel.*

Az alkotóház kertjében több fotó is készült a költőről, s a felvételen, amelyen a tövises vadcitromfánál áll, Nagy András hitelesen láttatta az édesapját. (Látható a posztumusz *Krónika-töredék* első műmellékletén, 1994.)

2010. június 15-én Tapolcán, a városi múzeumban megtekinthetők a költő rajzait, festményeit és kinagyított kalligrammáit. Nagy László ábrázoló hajlamait és tehetségét (Pápán A. Tóth Sándor volt tanára) fia, a tipográfus művész, a fent említett könyv megálmodója, betűinek kalligrafikus rajzolója, Nagy András örökölte. Móricz *Erdeley*-trilógiájának vitéz és szabad hajdúkapitányát hívták így, édesapja ezért adta néki az András keresztnévet. Nagy András készítette többek között édesanyja, Szécsi Margit verseskönyveinek fedőlapjait is. Ám szépen metszett betűi szintűgy messziről fölismerhetők édesapja képverseiben (*Árvácska sárverse*). Nagy András és a tapolcai Szabó László festőművész osztálytársak voltak a művészeti középiskola falai közt, barátok a főváros utcáin és itt, a Balaton partján. Nagy László a fia, András (Bundi) ballagására egy gyönyörű verset írt. *Kísérőének fiának* – ez lett a végleges címe:

*Fél-világ ti vagytok, szív, arányzó észet hajt,
s fiúk, hazaértek, fiú, haza érsz majd.
Minden archetipus-vércsöpp, nem hazúdom,
benned haza ér majd az egyigaz úton.*

Nagy András e felnőttavatási rítus alatt T. Szabó László vállán tartotta a kezét. Itt jártamkor, legutóbb, már ő sem lehetett az édesapjára emlékezők között, az iszkázi kertben nem lapogathatták meg Szabó Lacival egymás vállát. (Léka Géza meg én, pár évvel fiatalabbak – tehettük csak.) Hallgatag ült Ágh István a családtagok között. Kevés olyan testvérpárt tart számon irodalomtörténet-írásunk, mint éppen kettejüket, akik kikezdzhetetlen rangú költői pályájukkal adhatnak példát. Sebő Ferenc is itt volt, énekelt verseket adott elő, ugyanúgy, mint évtizedekkel ezelőtt, az 1984-es költészet napján, az emlékház avatásán. Akkor Nagy László már hét esztendeje hiányzott. A körtefa viszont meg-

volt, amelynek tanítását hagyta ránk: Megcsavarhatták a szelek háromszor is a törzsét, mégis gyümölcsöt adott bőséggel. Ezt a fát Kovács Endre fotózta, T. Szabó László pedig triptichonjába komponálta. A fa sincs meg ma, megvénült, ki kellett vágni, ám a kert idén is hívja mindazokat, akik számára ma is eleven a költő üzenete. S amire nem támadhat már fűrészfoga: Nagy László tusrajzán (a *Június* című Szécsi Margit-költemény sorai mellett) 1964-ből egy olyan fiatal nőt látunk, aki egy méhektől roskadó hársfát ölel át... Megjelent a *Szárny és piramis* 16. oldalán is! (Nota bene! Szólnom kell róla Szentendrére Weiner-Sennyey Tibornak! Magyar Helikon, 1980.)

A Somló alatt nyitom újra az *Adjon az Isten szerencsét* kötetkét. Az ablakra szemerkél az eső. Diákkoromban Pápán egyik meglepő filoszélményem az volt, hogy Biblia nélkül nem értettem Nagy László verseit. Beszélni jól tanárként is csak ama könyvvel a kezemben tudtam beszélni, ha szerelmes versben kétféle „leánytípust” kellett megkülönböztetnem. (A mély lelki életet élő Mártát és az inkább gyakorlatias Máriát lásd: Luk. 10,38–42.)

*Márta ha zsákol,
mázsákkal táncol,
Mária felizgul
nádsusogástól.*

*Márta szelíden
simítja ingem,
Mária ökölrel
üti a szívem.*

(Nagy László: *Márta és Mária*)

Aztán a *Himnusz minden időben* strófáján döbbsentem meg – már a maturandusomat és bölcsész abszolutóriumomat igazoló bizonyítványokkal a birtokomban –, hogy az meg Pál apostol szavait rejti rimbokrában:

*Fölveszem kardom, sisakom!
Gyönyörűm, te segíts engem!*
(Nagy László)

Lásd:

„Az idvesség sisakját is fölvegyétek, és a Léleknek kardját...”
(Pál levele az efezusbeliekhez, 6,17.)

Bizonyára sokan elcsodálkoztak már azon az amúgy vitathatatlan tényen, hogy Nagy László Ady és József Attila után: bibliás költőnk. Gyermekkorának mesés-babonás világa és egész neveltetése szintén predesztinálta e hangra. Monográfusa, Görömbei András írja:

Nagy László katolikus családban nőtt fel, a katolikus liturgia elemei alakították napjait. Templomba járt, imádkozott, ministrált, bér mátkozott. A szeptember eleji iszkázi búcsúra, ha csak tehetette, később is hazajárt.

Rajzolt lovak és angyalok, az iszkázi határban festett kétkeziek, faragott betlehemes jászol, bekecsben és magas süvegben kántáló fiúk, csodaszarvasok bukkannak föl a versek között. Nagy László képzőművészként is művelte, dehogy magyarázta a csodát. Ugyanúgy: verseiben krisztianizálódva a pogány motívumok (karácsonyfájukon mindig ott állt a sütemény-csodafiú-szarvas), a profán mindennapos tárgyak megszentelődve (hamuszürke vatelinban jajgat a kisbaba-Jézus), s az Erato érintésétől ihletett képek amor sanctusiakká finomodva sorakoznak utánozhatatlanul és megismételhetetlenül:

*A hajló meggyfán megkötözve
egy fehér angyal reng, röpös,
meggyet szakítok, elpattantom,
attól lesz ajkad vérvörös.*

Ez a Nagy László-kötetke egy opus kivételével csupa ismerős dalt tartalmaz (*Adjon az Isten szerencsét, / szerelmet, forró kemencét...*), amiket a Sebő Ferenc szerzette dallamokkal dúdoltunk is annyiszor. (A verset megzenésítette és előadta a Káláka együttes, valamint Vitai Ildikó is.) Éppen ezért essék szó a *Karácsonyfás ember* című rímtelen költeményéről, mely a költő – életében – utolsó könyvében, a *Versben bujdosóban* látott napvilágot, s a négyesztendős gyermek, Nagy László élményét rögzíti. A gyermek szál ingben, mezítláb szökött el karácsony tájt otthonról. Ám egy világháborút járt tüdőbeteg ember meglátta a hóban lépkedő csöppséget, s a kérdésre – László helyett „Hová iparkodsz, Zászló” (sic!) – választ se igen várva, begombolta kabátjába a kis szökevényt. Később a szoba biztonságából a gyermek megpillantotta még egyszer megmentőjét. Ment a hóban ott künn, hóna alatt fenyővel. A hetvenes évekre maradó látomássá növesztette ezt az élménypillanatot Nagy László. S úgy, ahogy azt az előtte járók és néhány kortársa is tették, Nagy László zászlónk trikolórját komponálta minden látványos hűségeskü helyett a sorokba, a vérpirosat, a hófehéret és az örökzöldet:

*Ma úgy látom a hóban, szájjal aggatja vére
szalagjait örökzöld lovára...*

(Garay János a XIX. században a „hon három színét” pillantja meg a tájban:

*Játék-e ez, avagy jelenség
A Balatonnak partjain?
A tóhosszant fehér, veres, zöld
A változékony parti szín.*

Radnóti Miklós szemérmes ragaszkodását titkolná is, meg nem is dedikációjában:

*...ki tudja, hogy fehér a hó,
piros a vér és piros a pipacs.
És a pipacs szöszöske szára zöld.*

Pilinszky János a *Háromszínű lobogó* című versében tett így, Sütő Andás pedig a pusztakamarási vacsoraterítéken nevezett meg piros, fehér és zöld étkeket.)

Csokornyi istenélményű verse gyönyörű és nehéz ajándék lett számunkra. Velem voltak a buszon Pápáról jövet. Diákkoromban, 1975-ben az ottani sétálóutca könyvheti sátrában vettem meg Nagy László verseinek négy kötetét. Aztán július 10-én Simon István temetésén Bazsiban a közelében állhattam. Juhász Ferencsel együtt jött a szertartásra, vadonatúj tengerkék öltönyében. Szeptemberben a Március 15. téren, egykori iskolájának közelében, egy Nagy László-intelmet másoltam Károli-bibliám belső borítójára, amit a padragi Bábás tiszteletestől kaptam:

*Tisztának a tisztát őrizzük meg,
oltalmazzuk az időben, ámen.*

N. Pál József barátom első könyvének címe is ez lett 2001-ben:

„Tisztának a tisztát őrizzük meg...”

A busz hazafelé Zalahalápon át közelít Tapolcára. A hegyet elbányászták, akár a Ságot. 1952-ben Ágh István innen pillantotta meg autóbuszról a Balatont. Szülei ekkor írárták be a tapolcai gimnáziumba. A kollégiumból biciklin kerekedett ki bátyjához, Nagy Lászlóhoz Szigligetre. A Malom-tónál állt meg, miután leérettségizett, majd Budapesten kezdte a tanévet 1956 őszén. A gimnáziumi tablón fényképe alatt a neve még Nagy István... Látom a sötétedő utcán az elázott ünnepi zászlókat. Vajon kinél van Nagy Lászlóé? Nekem az ő zászlója tetszik.

Halmai Tamás

Óda a szerelemhez

Csoóri Sándor: Vendégem és varázslóm

„...költészet nélkül a leghitelesebb valóság
is csak látszat.”

(Cs. S.: *Filmes éveim*)

„Élni az életet versben – ez a költészet.”

(Cs. S.: Tornai József: *Aranykapu*)

„...mert a költészet nem törvénytisztelő,
hanem törvényteremtő.”

(Cs. S.: *Múzsapiac*)

A népi kultúra és a nemzeti műveltség viszonyának etikai dimenziójával Csoóri Sándor (1930–2016) egész életműve sokat foglalkozott. A közösségi és a személyes identitás tisztázásának igénye költői hitvallásokban is rendre megfogalmazódott, versek, prózák, esszék, naplók és beszélgetések zsúfolt sorában. Az író társadalmi felelősségének babitsi–illyési hagyományából nem csak nagyszabású ethosz következett: a szerelemmel benépesített magány, avagy egy bukolikus intimitás létminősége is megkülönböztető sajátja a Csoóri-lírának. (Amint erre az évtizedek során a költő legavatottabb értői – Görömbei Andrástól Zelnik József – aprólékosan és több fokozatban kitértek elemzéseikben s emlékezéseikben.) Az alábbi alkotás hangütésében, látásmódjában és világképében egyaránt jellegzetes poétikai kinyilatkoztatás. Fokról fokra, színről színre nyomon követhető benne, ahogy Csoóri verskultúrája költészetet olvas ki a valóság tényeiből.

Vendégem és varázslóm

*Ebben az átlátszó esőben
nagyon magányos lett az erdő.
Madarak torkában a lángot
elfújta kedvetlen, hanyag szél.*

*Állnak a lombok, mint lovak,
a szomorúság jászolánál;
baljós tükröket rejt a hegyhát
s bennük ég és föld öklelését.*

*Ha nem élnél: most elaludnék
s nem gondolnék semmi örömrre,
sem a víz citera-szavára
sem ágyékod villámaira.*

*De felkönyöklök nyavalyámból,
az elmúlásból felkönyöklök,
s téged látlak, egyetlen élő,
kiben a nyár még folytatódik.*

*A nyár, mit az eső kioltott,
akárcsak egy boglyatüzet;
a nyár, mely olyan zaklató, mint
a szerelem, vagy mint a rózsák.*

*Az évszakokat folytatod te
azzal, hogy élsz, hogy örülsz nékem:
ha fölnézel, ragyog a Nap
s ki is nyílik, mint egy kapu.*

*Ezen át lépsz be újra hozzám,
vendégem és varázslóm vagy –
Eláll az eső szívverése
s a fű zöld parazsa fölizzik.*

Olyan vers ez, mely már címével kezdetét veszi. A fölírat anak-reóni (negyedfeles jambusi) ritmikája egyensúlyos teljességbe bocsátkozik: a két – három-három szótagos – főnevet kapcsolatos („és”) mellérendelés és alliterációs (v) széphangzás fűzi egymáshoz; emellett egyik oldalon („Vendégem”) palatális hangrendet és földi státuszt, a másikon („varázslóm”) veláris hangzatot és emberen túli minőséget találunk. A „varázslóm” birtokos személyjelének kétértelműsége is figyelemre méltó, hiszen egyszerre jelölhet rajtam teljesedő mágiát és nekem, értem munkálkodó mágust. Ezt a rejtelmes-hatalmas címszereplőt, a szerelem föl-magasztosult lényét szölongatja és részletezi a versbeszéd.

A rámutató („Ebben”) fölütés *in medias res* nyitja a szöveget, s első mozdulatával a verstérbe invitálja az olvasót. A látszólag redundáns jelző (víz lévén mely eső nem „átlátszó”?) az alanyi *tisztánlátás* kegyelmét hangsúlyozza (ha „a szerelem vak”, akkor csak az illúziókra; vagyis épp a látás képességét adományozza az embernek), s a látványvilág mögötti lények evidenciáját sugallja. Az állítmányi közlés („magányos lett”) elégiát kezdeményez. A hőkkenetes ebben a részben, hogy épp fák *sokaságához* kapcsolja az egyedüllét érzetét a szöveg; másfelől: egyetlen élőlényként azonosítja az erdőt, azaz magasabb nézőpontot, egységtudatos magatartást kezdeményez. A rákövetkező versmondat a madárénekekre (egyetemesebben: az énekekre, a beszédre, a költészetre) illesztett metaforát („torkában a lángot”) a visszavonás gesztusával („elfújta”) teszi emlékezetessé; a „kedvetlen, hanyag” jelzők a megszemélyesítés eszközével a jelenségek mint élőlények eredendő személyességére, azaz mindenek (vagy a mindenség) élő voltára ébreszt – jóllehet elsőrendűen a lírai én állapotának kivetüléséről lehet szó.

A folytatás szelíd hasonlatot (mégpedig l hangzós eufóniával: „Állnak a lombok, mint lovak”) és szakralizáló metaforát („a szomorúság jászolánál”) játszat össze; a „baljós tükrök” fenyegetően titokzatos képzetéhez őserők harcát társítva („s bennük ég és föld öklelését”). Míg az első két strófa a természetlírai alapállást misztikus beleérzések alkalmává avatja, a harmadik szakasz megszólító versbeszéde és feltételes modalitása („Ha nem élnél:

most elaludnék”) a beszélő és a társas viszony irányában nyitja meg az üzenetet. A hangulatjelző és *-teremtő* nyitány után itt főhászos-vallomásos szólamrend tudatosítja a függés másikat föl-magasztaló alapélményét: „...s nem gondolnék semmi örömrre, / sem a víz citera-szavára / sem ágyékok villámaira.” (A gondolatritmusos szerkesztés – „sem... / sem...” – az *örömrre* azonosítja azzal a léttel, melybe a *semmi* ellenében a *te* az *ért* átmenekíti.)

Kötőszó, azaz gondolati nyomaték indítja a negyedik egységet is, mely az első három versszak ellenpontozásába fog, midőn önismereti belátásokat fejez ki, és mítoszi időtlenségre esküszik egy kiasztikus szerkezettel: „De felkönyöklök nyavalyámból, / az elmúlásból felkönyöklök” – hogy az udvarló beszéd apokaliptikus végletességgel növecsse föl a megszólított személyt (aki akárha világot mentene meg azzal, hogy egyetlen embert új életre ígéz): „...s téged látlak, egyetlen élőt, / kiben a nyár még folytatódik.” A *nyár* motívuma (mint az élet ünnepes teljességének toposza) vezet át az ötödik részbe; a háromszoros előfordulás archaikus érvénnyel, magyarázati részletezéssel írja felül a verset indító esőzés hidegvigasztalan képzetkörét, visszaszerezvén a szenvedélyt éltető tűz jogait: „A nyár, mit az eső kioltott, / akárcsak egy boglyatüzet; / a nyár, mely olyan zaklató, mint / a szerelem, vagy mint a rózsák.” (Az „ágyékok” kitétel után az itt megjelenő „szerelem” egyértelműsíti a személyközi viszonylat jellegét – és csodáját.) A hasonlatba komponált választó mellérendelés („mint / a szerelem, vagy mint a rózsák”) nem habozó vaglyagosság, inkább az érzelmi telítettségre szavakat kereső szubjektum bőségben tobzódásának hat.

A szövegkoherencia – szóképi, mondattani és motivikai szinteken – versszakról versszakra kimutatható. A hatodik strófa például a negyediket záró „folytatódik” ige *történő* jellegét fordítja *cselekvő* minőségbe (miközben a *nyár* zónáját az *évszakok* általánosságába tágitja): „Az évszakokat folytatod te”; a második sor pedig élet és öröm újólagos megfeleltetésén túl ugyancsak egy korábbi szöveghelyre („semmi örömrre”) mutat vissza, épp az attól elemelkedést hangsúlyozva: „...azzal, hogy élsz, hogy örülsz nékem”. (A „nékem” régies/népies/irodalmias é-je egyszerre szolgálja a jambikus mér-

ték épségét, és táplálkozik a nyelvi régmúltak energiáiból. A szóalakot *funkcionális patina* vonja be, mondhatnánk.) A versszak második fele vertikális irányban teljesíti ki az eddig mondottakat, látvány és látomás vonatkozásában s az égre tekintő népi szakralitás emlékezte szerint is: „...ha fölnézel, ragyog a Nap / s ki is nyílik, mint egy kapu.” Ha a határ dimenziók közt húzódik, alkímiásan átalakul, aki átlép – vagy akit átbátorítanak.

A szövegkép dalformát sugalmaz, a beszédmodor elégiát indítványoz, a szerkezeti ív ódát ad közre. A zárószakasz a megszólított kedves *fényhozó* képességéből magaslati származást vezet le, és emberfölötti identitást (azaz a szerelemben közelessé váló távlatokat) nyugtáz, mégpedig folytatásos-ismételhető érvénnyel („újra”): „Ezen át lépsz be újra hozzám, / vendégem és varázslóm vagy”. A verszárlat végül gyöngéd megszemélyesítés („az eső szívverése”) és megváltó oximoron („zöld parazsa”) révén téríti a verstudatot az intenzíven autentikus létezés, vagyis a tűz ígéretéhez („fölizzik”). Kétszeres keretezés tartósítja a mű esztétikáját: a „vendégem és varázslóm” szószerkezet a vers címére irányítja figyelmünket; a fölizzó parázs a „Madarak torkában” elfútt lángot éleszti újjá.

Hét – éppen hét, mintha mesében járnánk – rímtelen, de jambikus strófa alkotja a verset, kivéve két sort, melyekben megzökken a ritmus: „sem ágyéköd villámaira” – „vendégem és varázslóm vagy”. Akárha a viharos érzékiség és a mágikus identitás zilálná boldogsággá a verstani rendet, a mondottak valóságalapító mágija a formanyelvben is megmutatkozik.

Tündökletes paradoxonok vonulnak végig Csoóri Sándor költői életművén. Próféta küldetéstudatát melankolikus mértéktartás színezte; a vágott idill szólamai háborús metaforákkal éltek; a szabadversek látszólagos szertelensége a rend melletti fegyelmezett kitartás eszköze volt nála. Szerelmi költészetének e fenti, emblematis darabja is – a rajongás alázatával – feszültségeket enyhít harmóniává. Érzelmi intenzitásával és képi gazdagságával nem csak a kedveshez: a szerelemhez is óda ez a költemény.

Jancsó Lula

Fásultan időző (f)alak

*Március van, kedd reggel, hallgatom a híreket,
kedveszegett hangulatban keresném a rímeket,
hogy húszévesen van reményem, ne számíts most arra.
Az ablakban bár hársfa, ezüstfenyő képek,
elmosódó messzeségbe lemondóan nézek.
Nincs kilátás, jókedvemben nem fakadok dalra.
Falamon meztelen Vénusz fekszik,
tükrörben lidérces alak.
A napfényes levegőt árnyasra festik
a fásultan időző falak.*

*Ülök, nézek, kávécsépp a csészén,
nem tudom leírom-e majd a végén,
ember küzdj, és bízva bízzál.
Elnézést kérek tőletek én azért,
fohászkodni tudok csak könnyed dalért,
idő telik s mindig bírál.
Úgysem tudom, női verset ki olvas,
jelenleg ki miben van,
lebegő lírára, úgy ahogy van, ki szomjas,
írhatta azt akár kan.*

*Mondta apám ezt minden alkalommal:
Mi a faszt akarsz ezzel a tartalommal?
Csinálj valami hasznosat inkább.
Majd, ha leteszel valamit az asztalra,
s lebaszta könyvem az aszfaltra,
és volt még ennél is cifrább.
Mégis mennyire igazam van, látjátok,
a valóság gyötrő.
De vannak helyette ábrándok,
kábitja magát a költő.*

Nem ajánlás:

*Ne olvass, hisz értelmetlen,
bár sok ember hisz érzelmekben,
továbbra is remélem.*

Gondolatok egy arckép előtt

*Mennyire sokat mond egy arc, egy testtartás,
az Isten jelenléte mindebben,
a horizont itt húzódik, rajta egy pont a végtelen,
a holdfény sugara őszi éjjelen,
a kérdés is képtelen,
a fény a Holdról ide hogy kerül?
Az űr a csillagokkal itt bujkál belül.
Itt a nagy rejtély, s benne te egyedül.
Vagy én? Dereng a holdfény.
Úgysem tudom megérinteni.
Miért zaklat úgy, mi ennyire isteni?
Miértjét, látod? Hiába is kérdezem.
Könnyem törlöm, mégsem maradok fénytelen.
Sötét út a magány, de ott a pont, a végtelen.*

Útszéli vers

*Eljövök otthonról, mert idegbeteg vagyok.
Hova bújjak el? Nincs egy nyugodt sarok.
Hiába nem rossz a fotel, az ablak,
minden csak testet ad a bajnak.
Szenvedek, elmegyek.*

*Ülök az út szélén, szódával kezemben,
várom, a sok ellentmondás eressen,
a városban, a világ közepén.
A dallamos levegő könnyedén,
beteker, betakar.*

*Most fesztivál van a városban,
mindenki érkezik máshonnan,
hogy akármit felejtse,
ha a valóság nem lenne kegyetlen,
nyáreste, jólesne.*

JANCSÓ LULA 22 éves, az ELTE Bölcsészettudományi Karán művészettörténetet, zenét és irodalmat hallgat. A Corvinus International Relations szakán is elkezdte tanulmányait.

„Beszélek angolul, németül felsőfokon, olaszul társalgási szinten. Színészetet tanultam, játszottam több kisfilmben. Gyerekkorom óta írok, a mai napig naplót és 2022 óta verseket, novellákat, amelyekből néhány megjelent irodalmi folyóiratokban.

Családom vadvirágos, diófás, lankás tájakról, a Felvidékről, Erdélyből, cseh és szász területről származik. Keveredik a szívemben egész Európa szellemi hagyatéka, József Attila, Kosztolányi, Petri, Villon, Knut Hamsun, Céline, Camus, Kafka, Csehov, Duras, Thomas Mann, de néhány tengerentúli író is közel áll hozzám, például Malcolm Lowry, Sylvia Plath, García Márquez, Borges, Cortázar és még sokan mások.

Ahogy megyek az utcán, zenét hallgatok, figyelem az embereket. A zene óriási inspiráló erővel hat rám, hallgatása közben a legegyszerűbb külvárosi részlet is fennkölt, filmbéli hangulatot nyer. Úgy érzem, ilyenkor kinyílik a lelkem.”

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Savas éjjelek (vers)
- 4 **Döme Barbara:** Doboznyi üzenet (próza)
- 7 **Dimény H. Árpád:** Lovak könnye; Özönvíz előtt (versek)
- 10 **Tóth Péter:** A névkereskedő (próza)
- 15 **Ilyés Krisztinka:** Segélykiáltás; A boldogtalanok szépsége (versek)
- 17 **Murányi Sándor Olivér:** Balassagyarmatról Kosdra (regényrészlet)
- 21 **Saad Anna:** Cselló; Mentsvár (versek)
- 23 **Sztaskó Richard:** Válasz helyett (próza)
- 28 **Végh Attila:** Átlagos vers
- 29 **Domonkos László:** Miért nem lettem futballista? (próza)
- 40 **Papp Vera:** Az anyag mindentudó; Vérző ujjak (Digitalis spp.) (versek)
- 44 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VI. (próza)
- 47 **Hodossy Gyula:** A labdarózsa újjászületése (vers)
- 48 **Edwin Morgan:** Münchausen báró meséiből, 1. rész – **Turczi István** fordítása
- 53 **Tommi Kinnunen:** Megbánást nem tanúsított (Négy monológ) – **Jávorszky Béla** fordítása
- 65 **Lénárd Sándor:** Öt vers az Orgonairkából – **Németh István Péter** fordításai
- 68 **Piroska Katalin:** Emberi sorsok egyénre szabva, mégis univerzálisan ábrázolva (Böszörményi Zoltán: Az éj puha teste)
- 75 **Pusztai Ilona** két írása:
 Az anyák megmentőjének regényes élete (Gárdos Péter: Semmelweis Ignác rövid boldogsága)
- 79 A kávéházak, mint a „füst és a kávé közt henyélő”
 nemzedékek színterei (Nyáry Krisztián: Itt kávéztak ők.
 Írók, művészek és kávéházaik..)
- 84 **Fodor Miklós:** Utalás-vers és gesztus-érték (Halmai Tamás: Örömnök olaja rajtad – bibliai haikuk.)
- 96 **Takáts Fábán:** Képekben emlékezünk (Papp Júlia: Kép és emlékezet – A mohácsi csata és II. Lajos a képzőművészetben)
- 99 **Kopriva Nikolett:** Recept a boldogsághoz (Kiss László: Mi kell a boldogsághoz)
- 102 **Vasi Szabó János:** Egy szellemes spekulatív fikció (Kingsley Amis: The Green Man)
- 105 **Arany Zsuzsanna:** Újragondolt fejezetek a Kosztolányi-életrajzból 5. – „most nem lehet pisszenni se” (esszé)
- 127 **Németh István Péter:** Zászlóm, az ő nevével – Száz éve született Nagy László (esszé)
- 135 **Halmai Tamás:** Óda a szerelemhez – Csoóri Sándor: Vendégem és varázslóm (esszé)
- 140 **Jancsó Lula:** Fásultan időző (f)alak; Gondolatok egy arckép előtt; Útszéli vers (debüt)

- **Böszörményi Zoltán:** Savas éjjelek
- **Döme Barbara:** Doboznyi üzenet
- **Dimény H. Árpád:** Lovak könnye
- **Tóth Péter:** A névkereskedő
- **Ilyés Krisztinka:** Segélykiáltás
- **Murányi Sándor Olivér:**
Balassagyarmatról Kosdra
- **Saad Anna:** Cselló
- **Sztaskó Richard:** Válasz helyett
- **Végh Attila:** Átlagos vers
- **Domonkos László:**
Miért nem lettem futballista?
- **Papp Vera:** Az anyag mindentudó
- **Nagy Zopán:**
Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VI.
- **Hodossy Gyula:**
A labdarózsa újjászületése

Edwin Morgan:

Münchhausen báró meséiből, 1. rész –

Turczi István fordítása

Tommi Kinnunen:

Megbánást nem tanúsított (Négy monológ) –

Jávorszky Béla fordítása

Lénárd Sándor:

Öt vers az Orgonairkából –

Németh István Péter fordításai

Arany Zsuzsanna:

Újragondolt fejezetek a Kosztolányi-életrajzból 5. –

„most nem lehet pisszenni se”

Németh István Péter: Zászlóm, az ő nevével –

Száz éve született Nagy László

Halmi Tamás: Óda a szerelemhez –

Csoóri Sándor: Vendégem és varázslóm

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap